

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut politologických studií

Eliška Syslová

**PŘECHOD K DEMOKRACII VE RWANDĚ
S OHLEDEM NA ROLI NÁČELNICTVÍ**

Diplomová práce

Praha

2009

Autor práce: **Eliška Syslová**

Vedoucí práce: **PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.**

Oponent práce:

Datum obhajoby: **2009**

Hodnocení:

Bibliografický záznam

SYSLOVÁ, Eliška. *Přechod k demokracii ve Rwandě s ohledem na roli náčelnictví*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Fakulta Sociálních věd, Institut politologických studií, 2009. 158 s. Vedoucí diplomové práce PhDr. Josef Mlejnek, Ph.D.

Anotace

Diplomová práce „Přechod k demokracii ve Rwandě s ohledem na roli náčelnictví“ analyzuje demokratizační proces ve Rwandě, který probíhal před genocidou i po genocidě v roce 1994. Diplomová práce vychází z teoretických koncepcí demokratizace představených v první kapitole. Pro pochopení kontextu, v němž se přechod k demokracii odehrává, je v dalších částech rozebrána historie Rwandy od počátku kolonizace do období první republiky. V následujícím období je analyzován vliv důležitých faktorů formujících politickou podobu režimu druhé republiky. Jádrem práce je analýza demokratizačních procesů, jejichž počátky jsou nacházeny již v druhé polovině 80. let. Demokratizace a postoje jednotlivých aktérů jsou analyzovány do roku 2003, kdy byla schválena nová ústava. V krátkosti jsou představeny události genocidy. Závěrečná část rozebírá klientské vztahy a náčelnictví a jejich úlohu během demokratizace. Teoreticky vychází analýza z díla Maxe Webera. Úloha klientských vztahů po roce 1994 je rozebrána na tribunálech gacaca.

Annotation

This diploma thesis “Transition to democracy in Rwanda with Regard to the Role of Chieftaincy“ analyses the democratization process in Rwanda, which had run before the genocide as well as after the genocide in 1994. This diploma thesis draws from theoretical conceptions of democratization, which are introduced in the first chapter. In order to understand the circumstances in which the transition to democracy is taking place, the history of Rwanda since the beginning of colonization until the first republic is analysed. In the following period, the influence of important elements forming the shape of the second

republic regime is depicted. The essence of this thesis is the analysis of the democratization processes, which genesis are to be found in the second half of the 1980's. The democratization and attitudes of individual participants are analysed until 2003, when a new constitution was approved. The events of the genocide are described briefly. The final part deals with clientship and chieftaincy and their role during the democratization process. The theoretical basis of the analysis derives from the work of Max Weber. The importance of clientship after 1994 is analysed on the gacaca tribunals.

Klíčová slova

Demokratizace, Rwanda, náčelnictví, genocida, Weber.

Keywords

Democratization, Rwanda, Chieftaincy, Genocide, Weber.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou diplomovou práci zpracovala samostatně a použila pouze uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Praze dne 20. května 2009

.....

Eliška Syslová

Poděkování:

Na tomto místě bych chtěla poděkovat svému vedoucímu práce PhDr. Josefu Mlejnkovi Ph.D. za jeho cenné rady a připomínky a trpělivé vedení mé práce. Mé velké díky patří i mému příteli a rodině.

Univerzita Karlova
Fakulta sociálních věd
Institut politologických studií

Projekt diplomové práce

**Role instituce náčelnictví v procesech usmíření a přechodu
k demokracii ve Rwandě**

Eliška Syslová

V Praze dne 9. května 2007

Vedoucí práce: PhDr. Josef Mlejnek Ph.D.

.....

Předmětem mé práce je přechod k demokracii v mimoevropském kontextu na příkladu Rwandy. Tato země zatížená minulostí se snaží ustanovit nový demokratičtější režim. V procesu usmíření se rozhodla využít tradičních kmenových vazeb vyrůstajících z instituce náčelnictví.

Ve své diplomové práci se chci zaměřit na roli náčelnictví založeném na tradiční autoritě v procesu usmíření a přechodu k demokratickému zřízení. Náčelnictví opírající se o tradiční autoritu – v protíváze k evropské formě centralizované vlády založené na racionální (legální, byrokratické) autoritě (Max Weber) - představuje možnost utváření vyvážené politické kultury založené na vzájemné harmonii těchto dvou prvků. Otázkou je, zda je možné tento přístup aplikovat v zemi, kde došlo k tak drastickým změnám obyvatelstva jako ve Rwandě během 90. let. Pro využití náčelnictví v procesu usmíření a demokratizace je důležitý kontext, který vyvolává nebo umožňuje vstup této moci do politického pole. Pro moji práci formuluji následující dvě nulové hypotézy:

Náčelnictví nemá vliv na proces usmíření ve Rwandě.

Náčelnictví nemá vliv na proces demokratizace ve Rwandě.

V první části se zaměřím na výklad historie klientských vztahů (náčelnictví) ve Rwandě, kde identifikuji jejich hlavní pilíře utvářející náčelnictví jako ideální typ. Na základě interpretace díla Maxe Webera bude rozebrán rozdíl mezi evropskou formou vlády založené na racionální legitimitě a náčelnictvím opírajícím se o tradiční legitimitu. Zaměřím se na teoretické vymezení pojmů autority a tradice ve vztahu k náčelnictví ve Rwandě. Součástí druhé části mé práce bude sledování demokratizačních snah od konce 80. let se zaměřením na roli připisovanou systémům vládnutí založených jednak na tradiční, jednak na racionální autoritě. V tomto aspektu přijímám předpoklad, že se jedná o dva odlišné systémy vlády, které má smysl odlišovat (Skalník, 2006, 2004). Pro vzájemnou komparaci použiji vývoj ve Rwandě před rokem 1994 a po něm. Třetí část bude obsahovat popis a analýzu aplikace náčelnictví na proces usmíření na příkladu tribunálů *gacaca*. Budou probrány i možné meze využití moci založené

na tradici v tribunálech vzhledem k identifikovaným základním předpokladům náčelnictví a ve vztahu k demografickým, politickým a institucionálním změnám ve Rwandě.

Základními informačními zdroji bude sekundární literatura dostupná přes licencované databáze dostupné v České republice. Dále anglické a německé monografie vydané k politickým a kulturním dějinám Rwandy. Pramennou základnu budou tvořit oficiální dokumenty mezinárodních organizací podílejících se nebo intervenujících do procesu demokratizace (OSN, OAJ, SB, MMF). Jako doplňkový zdroj hodlám použít tiskové zprávy (zejména BBC).

Návrh osnovy:

- 1.) Úvod
- 2.) Klientské systémy ve Rwandě
- 3.) Náčelnictví jako ideální typ ve vztahu k panství
- 4.) Snahy o demokratizaci na konci 80. a na začátku 90. let
- 5.) Genocida
- 6.) Demokratizace a usmíření po roce 1994
- 7.) Tribunály gacaca a meze náčelnictví
- 8.) Závěr

Seznam literatury:

- Almond, G. A. – Verba, S. (1980): *The Civic Culture Revisited*. Boston: Little, Brown.
- Apter, D. A. (1971): *Choice and the Politics of Allocation. A Developmental Theory*. New Haven: Yale University Press.
- Berkeley, B. (2001): *The Graves are not yet Full*. New York: Basic Books.
- Berman, B. – Eyoh, D. – Kymlicka, W. (2004): *Ethnicity and Democracy in Africa*. Oxford: J. Currey.
- Berry, J. A. – Berry, C. P. (1999): *Genocide in Rwanda. A Collective Memory*. Washington: Howard University Press.
- Budil, I. T. (2003): *Mýtus, jazyk a kulturní antropologie*. Praha: Triton.
- Department of Public Information. (1996): *The United Nations and Rwanda 1993-1996*. New York. UN.
- Des Forges, A. (1999): „*Leave None to Tell the Story*“ *Genocide in Rwanda*. New York: Human Rights Watch.
- Destexhe, A. (1994, 1995): *Rwanda and Genocide in Twentieth Century*. New York: New York University Press.
- Diamond, J. (2005): *Collapse: How Societies Choose to Fail or Succeed*. London: Penguin Books Ltd.
- Dvořáková, V. – Kunc, J. (1994): *O přechodech k demokracii*. Praha: SLON.
- Gauchet, M. (2004): *Odkouzlení světa*. Brno: CDK.
- Gourevitch, P. (1998): *We Wish to Inform You that Tomorrow We Will Be Killed with Our Families. Stories from Rwanda*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Hatzfeld, J. (2005): *Machete Season. The Killers in Rwanda Speak*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Hinton, A. L. (2002): *Genocide: An Anthropological Reader*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Huntington, S. P. (1968): *Political Order in Changing Societies*. New Haven: Yale University Press.

- Huntington, S. P. (1991): *The Third Wave: Democratization in the Late Twentieth Century*. Norman: University of Oklahoma Press,
- Chrétien, J. (2003): *The Great lakes of Africa. The Thousand Years of History*. New York: Zone Books.
- Laremont, R. R. (2002): *The Causes of War and the Consequences of Peacekeeping in Africa*. Portsmouth: Heinemann.
- Machalík, T. – Záhořík, J. (2006): *Viva Africa 2006. Sborník příspěvků z konference věnované Africe*. Ústí nad Labem: Dryada.
- Mamdani, M. (2001): *When Victims Become Killers: Colonialism, Nativism, and the Genocide in Rwanda*. Princeton: Princeton University Press.
- Melvern, L. (2004): *Conspiracy to Murder*. New York: Verso.
- Newbury, C. (1989): *The Cohesion of Oppression: Clientship and Ethnicity in Rwanda, 1860-1960*. New York: Columbia University Press.
- Novák, M. (2001): *Jakou demokracii pro nové demokracie?* Brno: Mezinárodní politologický ústav.
- Olowu, D. (2001): *Decentralization policies and practices under structural adjustment and democratization in Africa*. Geneva: UNRISD.
- Onderka, P. (ed.) (2004): *Afrika. Dvojznačné jaro 1994*. [Moravská Třebová]: Občanské sdružení Aegyptus.
- Prunier, G. (1995): *The Rwanda Crisis. History of Genocide*. New York: Columbia University Press.
- Publication of African Rights. (1995): *Rwanda. Death, Despair and Defiance*. London: African Rights.
- Rittner, C. – Roth, J. K. – Whitworth, W. (2004): *Genocide in Rwanda. Complicity of the Churches?* St. Paul: Paragon House.
- Temple-Raston, D. (2005): *Justice on the Grass*. New York: Free Press.
- Skalník, P. (ed.) (2004): *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: Set Out.
- UN. Committee for Development Policy. (2005): *Development challenges in Sub-Saharan Africa and post-conflict countries*. New York: United Nations.

- Uvin, P. (1998): *Aiding Violence. The Development Enterprise in Rwanda*. West Hartford: Kumarian Press.
- Weber, M. (1998): *Metodologie, sociologie a politika*. Praha: Oikoymenh.
- Weber, M. (1929): *Politika jako povolání*. Praha: Orbis.
- Weber, M. (1998): *Sociologie náboženství*. Praha: Nakladatelství Vyšehrad.
- Ženíšek, M. (2006): *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk.

Články:

- Adami, T. A. – Hunt, M. (2005): Genocide Archives: The African Context – Genocide in Rwanda. In: *Journal of the Society of Archivists*, s. 105-121.
- Ankut, P., Y. (2005): *The Role of Constitution-Building Processes in Democratization. Case Study: Rwanda*. on-line: <http://www.idea.int/conflict/cbp/upload/CBP-Rwanda.pdf> (staženo 7. 5. 2007).
- Cook, S. E.: *The Politics of Preservation in Rwanda*. on-line: <http://research.yale.edu/ycias/database/files/GS27.pdf> (staženo 6. 5. 2007).
- Kubát, M.: *Vybrané texty ke studiu politologie*. on-line: http://www.leadershipacademy.cz/old/podebrady/_html/dokumenty/kubat.php (staženo 6. 5. 2007).
- Rychterová, P. (2006): Pojem a teorie charismatu Maxe Webera v recepci sociálních a historických věd. In: *Dějiny-teorie-kritika*, Vol. 3, č. 2, s. 191-202.
- Unsworth, S. – Uvin, P.: *A New Look at Civil Society Support in Rwanda*. on-line: <http://fletcher.tufts.edu/faculty/uvin/reports/civilsociety.pdf> (staženo 6. 5. 2007).
- Verwimp, P. (2004): Death and Survival During the 1994 Genocide in Rwanda. In: *Population Studies*, Vol. 58, č. 2, s. 233-245.

Časopisy:

Foreign Affairs

Foreign Policy

Mezinárodní vztahy

Mezinárodní politika

Internetové zdroje:

http://www.africa.upenn.edu/Country_Specific/Rwanda.html

<http://www.afrikaonline.cz>

<http://allafrica.com/>

<http://www.bbc.co.uk/>

<http://www.globalpolitics.cz/>

<http://www.iir.cz>

<http://www.rwanda.net/>

<http://www.rwanda.rw/>

<http://www.spiegel.de/>

<http://www.time.com>

<http://www.un.org/>

Obsah

ÚVOD	1
1 TEORIE DEMOKRATIZACE	7
1.1 Demokratizace a její vlny	7
1.2 Fáze demokratizace	8
1.3 Definice cíle demokratizace	10
1.4 Demokratizační faktory a jejich působení	11
1.5 Typologie autoritářských režimů	16
1.6 Demokratizace a její aktéři	19
1.7 Diferenciace procesu demokratizace	21
1.8 Africký kontext demokratizace	23
1.9 Závěr	26
2 HISTORIE POLITICKÝCH INSTITUCÍ RWANDY	27
2.1 Evropané přicházejí	28
2.2 Rozplétání klientských sítí	31
2.3 Načasovaný přechod k nezávislosti	37
2.4 Nekrvavý konec první republiky	44
3 CHARAKTERISTIKA DRUHÉ REPUBLIKY	47
3.1 Postavení vládnoucí strany MRND	48
3.2 Akazu a regionalismus	51
3.3 Ekonomická situace	52
3.4 Počátky krize	53
3.5 Formování opozice	56
3.6 Emigrace a RPF	58

3.7	Program strukturálních změn.....	63
3.8	Multipartismus	64
3.9	Koaliční vláda	70
3.10	Mírová jednání.....	72
3.11	Přiřazení k typologii.....	76
4	PRŮBĚH GENOCIDY	78
4.1	Zápas o definici	78
4.2	Průběh genocidy	80
4.3	Postoj OSN a zahraničních mocností.....	84
4.4	Rozsah a následky genocidy	87
4.5	Mechanismy stojící za zabíjením	89
5	VÝVOJ PO ROCE 1994	92
5.1	Charakteristika režimu.....	92
5.2	Tutsizace.....	97
5.3	Opozice	98
5.4	Situace v zemi po genocidě	100
5.5	Mezinárodní bezpečnostní situace	101
5.6	Chudoba	102
5.7	Reformy institucí a decentralizační proces	104
5.8	Proces usmíření.....	107
5.9	Proces vzniku a příprav ústavy – právní rámec země	108
5.10	Přiřazení k typologii.....	114
6	NÁČELNICTVÍ.....	117
6.1	Teorie náčelnictví a klientských vztahů	118
6.2	Vývoj klientských vztahů ve Rwandě.....	121

6.3	Tribunály gacaca	125
6.4	Závěr a doporučení	131
	ZÁVĚR.....	134
	RESUMÉ.....	138
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	140
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY A PRAMENŮ.....	146
	SEZNAM PŘÍLOH	158
	Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia	

Úvod

Otázka ideální vlády je jedním z nejstarších témat, které daly vzniknout politickému myšlení. V průběhu historie je možné najít různé odpovědi na otázku hledající ideální správu věcí veřejných. V současné době je v této souvislosti často zmiňována demokracie, která má zajistit spravedlivé zacházení s veřejnou mocí. Někteří autoři začali v demokracii spatřovat tu nejlepší záruku, že se nebude opakovat státem organizované násilí, které Evropa v nejintenzivnější podobě zažila během druhé světové války (srovnej Rummel 1995). Velký zájem badatelů pak vzbudily pády demokratických režimů, jež poukázaly na křehkost a nesamozřejmost stability demokratických režimů v moderní době. Postupně se tak předmětem vědeckého zájmu stávaly zejména procesy vedoucí k pádu demokratických vlád a od 70. let 20. století i procesy opačné, tj. etablování demokracie po pádu autoritářských režimů. Ukázalo se, že demokracie je možná ideální, ale nikoliv univerzální koncept, který lze bez ohledu na lokální kontext aplikovat v jakékoliv společnosti.

Označení demokracie začalo v debatách košatět a přibírat různá adjektiva, která měla dát důraz na místní situaci a společnost. Jedním takto nově vzniklým souslovím byla také *africká demokracie*. Tento proud nejen politologického výzkumu přesunuje svůj zájem ze studia čisté „technologie moci“ na společnost a její kolektivní paměť, tradice, zvyky a hodnoty. Přechody k demokracii se tak staly badatelským polem, na kterém se setkávali nejen politologové, ale také sociologové, antropologové a historici. Multidisciplinární přístup je klíčovým nástrojem při hledání odpovědí na otázky zkoumající úspěchy i neúspěchy při procesu demokratizace vlády.

Události 90. let ve Rwandě se ukázaly z toho hlediska signifikantní a kladou před nás opět velmi naléhavé otázky. Zaprvé je nutné zjistit, jaké faktory a dynamismy přispěly k selhání přechodu k demokracii, který probíhal pod dohledem mezinárodního společenství. Do jisté míry lze občanskou válku a zejména pak následující genocidu, která proběhla během několika málo týdnů

roku 1994, chápat jako selhání étosu, který stál u zrodu Organizace spojených národů. Pokud budeme parafrázovat Jaspersova slova (1991), tak zkoumání tohoto selhání je i otázkou naší metafyzické odpovědnosti.

Druhá závažná otázka směřuje více do budoucnosti. Po roce 1994 došlo k dalšímu pokusu znovu nastartovat proces demokratizace režimu ve Rwandě, při němž nemělo dojít k opakování chyb z minulosti. Zejména rwandská vláda vnímala jako nejdůležitější faktor selhání opomíjení lokálního kontextu (zejména hospodářských, bezpečnostních a sociálních aspektů). Cestou ven směrem k demokracii se tak zdálo být zapojení tradičních sociálních institucí do procesu demokratizace a rovněž do procesu usmíření společnosti zotavující se z obrovské vlny násilí a zabíjení z nedávných let.

Nyní je možné identifikovat tři základní prvky, které tvoří nosnou strukturu této práce. Jsou jimi demokratizace, proces usmíření a tradiční sociální instituce. Moje volba diplomové práce se však nezakládá jenom na doložené důležitosti dané otázky pro současné bádání. Domnívám se, že pro větší kvalitu (validitu) je nezbytné vyložit i moji osobní motivaci, jež dává mé práci směr. Opomenutí této části by tak bylo zamlčení důležité části práce samotné, která za tímto textem stojí.

Ze současné pozice je obtížné poctivě postihnout všechny motivy, které mě vedly k volbě právě tohoto tématu diplomové práce. Pokusím se je nastínit v následujícím narativizujícím výkladu, který vtiskne mým motivům určitou tolik potřebnou strukturu a nebude postrádat ani nezbytnou zápletku.

Afrika přitahuje dlouhodobě moji pozornost, protože se domnívám, že je řečeno psychologickou terminologií ideální přenosový objekt. Z mého pohledu tak není objektem mého zájmu jenom Afrika nebo konkrétněji omezený výsek reality v jedné africké zemi. Pro pochopení mé volby diplomového tématu je důležité i místo odkud (nebo-li jak) nazíráme na Afriku. Samo naše pojmenování Afriky černým kontinentem je toho výmluvným důkazem. Afrika je pro nás natolik temná, neurčitá, neprojasněná, že přímo přitahuje jako magnet naše teoretické koncepty, rozvojové ideje, které by ji pro nás učinily pochopitelnější. Často však při této činnosti zapomínáme, že tato snaha „spasit“ tento kontinent

vypovídá více o nás samých, o konceptech, kterým na africké půdě chceme vdechnout život. Domnívám se, že je potřebné přeformulovat onu temnotu připisovanou Africe. Je možné se na ni dívat jako na odvrácenou stranu našeho uvažování, jako na výzvu ke kritičnosti při našem uvažování a jednání. Tím se Afrika a její zástupci můžou stát skutečným partnerem v kritickém dialogu, opravdovým druhým-jiným, který je tolik potřebný pro vývoj vědy.

Z tohoto existenciálního postoje pak vyrůstají další moje motivace pro volbu studia přechodu k demokracii ve Rwandě, která byla několikrát pod drobnohledem mezinárodního společenství, a přesto tato péče nepřinesla očekávané plody. Poručnická rada OSN¹ pečlivě sledovala situaci ve Rwandě po Druhé světové válce, přesto přechod k nezávislosti nebyl zakončen v demokracii, jak si OSN přála. Následovala dlouhodobá hospodářská pomoc ze strany mezinárodního společenství. Nesporný kvantitativní pohyb „základny“ však zůstal bez povšimnutí u „nadstavby“. Ke konci 80. let se jako domeček z karet zborčila i pracně budovaná hospodářská základna. Přechod k demokratičtějšímu režimu skrze hospodářský rozvoj selhal. Na prahu 90. let v nové geopolitické situaci se však téměř okamžitě otevíral prostor pro demokratickou změnu autoritářského režimu skrze politická vyjednávání. Jestliže po Druhé světové válce OSN a světové společenství jen občas „zkontrolovaly“ Rwandu, nyní sem OSN přímo vyslala svoji mírovou misi UNAMIR². Modré přílby nejen že nepřinesly mír, ale nedokázaly jej ani ubránit, což je jejich základní *raison d'être*. Jen mlčky sledovaly jednu z nejhrůznější a nejrychlejší genocid 20. století. Svět sice neviděl v televizi žádné lynčování modrých baretů jako v somálském Mogadishu, ale zato musel přijmout svůj podíl viny za stovky tisíc mrtvých. Tento křiklavý neúspěch dal vzniknout mnohým legitimním otázkám. Jaká je nyní úloha OSN a jejích mírových misí? Kde nastala chyba v demokratizačním procesu? Jak to, že si jí téměř nikdo nevšimnul? Objevily se

---

¹ Organizace spojených národů. Všechny použité zkratky jsou uvedeny v seznamu na konci práce.

² Pomocná mise Spojených národů pro Rwandu (United Nations Assistance Mission for Rwanda).

kritické otázky na stranu demokracie samotné. Jakou demokracii vlastně pro Afriku chceme? Jaká demokracii je zde životaschopná? Začalo se mluvit o africké demokracii. Tyto otázky, protože jsou tak základní, přitahují moji pozornost.

Definitivní volba na Rwandu přišla s mojí návštěvou sídla ICTR³ v Arushe a následně i ve Rwandě samotné. Mohla jsem tak načerpat mnoho podnětů, ale i studijních materiálů. Při konfrontaci výsledků mé heuristické práce v zahraničí a nastíněných palčivých otázek s velmi malým zájmem o tuto problematiku mezi českou odbornou společností bylo definitivně rozhodnuto. Nescházela mi ani motivace potřebná k překonání některých překážek s tím spojených.

Na základě mého prvotního heuristického výzkumu a s přihlédnutím k osobní motivaci jsem si na začátku práce stanovila dvě následující pracovní hypotézy vymezující mé bádání:

- 1.) Náčelnictví nemá vliv na proces usmíření ve Rwandě.
- 2.) Náčelnictví nemá vliv na proces demokratizace ve Rwandě.

Práce je postavena na využití specifického případu komparativní metody, tzv. případové studie. Tato metoda mi umožňuje zabývat se použitelností konceptů spojených s demokratizací, které nevycházejí z výzkumu rwandských reálií, ale činí si nárok na univerzálnější aplikaci. Diachronní komparace mi pak dává možnost kriticky zhodnotit proměny demokratizačních snah a tradičních sociálních institucí. Synchronní komparaci jsem aplikovala na jednání jednotlivých politických aktérů na národní i mezinárodní úrovni.

Ze stanovených pracovních hypotéz a zvolené metodologie výzkumu vyplývá následující struktura práce:

První kapitola se zabývá teoretickými modely demokratizace, které jsem zpracovala s důrazem na jednotlivé prvky mající vliv na podobu demokratizačního přechodu (charakteristika výchozího režimu, hlavní aktéři,

---

³ Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu (International Criminal Tribunal for Rwanda).

mezinárodní situace, atd.) a na rozpracování samotného procesu přechodu s vyzdvihnutím různých možností vývoje či dokonce neúspěchu celého procesu. S tímto záměrem jsou rozebrány práce významných autorů např.: S. Huntingtona, A. Przeworského, D. Rustowa, E. Shilse. V závěru pak analyticky zpracovávám práce autorů zabývajících se speciálně africkým prostředím.

Druhá kapitola vychází z teoretických poznatků kapitoly první, kde se ukázala historická zkušenost a dynamika změny v minulosti, jako důležitým prvkem rámcově vymezujícím rámec jednání aktérů v budoucnosti. Zaměřuji se především na události od počátků kolonizace, které měly vliv na strukturu politické moci a povahu jejích institucí. Cílem této kapitoly je nabídnout čtenáři základní informace a prohloubit diachronní komparaci. Kapitola končí vznikem druhé republiky v roce 1973, režimu, který se stal na přelomu 80. a 90. let předmětem demokratizačních snah.

Obsahem třetí kapitoly je charakteristika režimu druhé republiky. Dále kapitola mapuje demokratizační snahy v 80. a v první polovině 90. let. Jejich analýza se zabývá zejména faktory, které jsem v první kapitole identifikovala jako klíčové pro pochopení dynamiky demokratizačních snah. V návaznosti na demokratizační procesy jsou zkoumány i kroky, které vedly k selhání demokratizačního procesu a k eskalaci násilí, jež v dubnu 1994 kulminovalo v podobě několikátýdenní genocidy.

Předmětem čtvrté kapitoly je pak samotná genocida. Její samotný průběh a postoje různých aktérů jsou klíčové pro pochopení následujících pokusů o demokratizaci. Tato kapitola tak představuje pomyslnou studnici informací pro následující analytičtější laděnou pátou kapitolu.

V předposlední kapitole se zaměřuji na pokračování demokratizačních snah a proces konsolidace usmíření společnosti, což byl nejdůležitější úkol nově se formující vlády. Analyzováno je zde i postavení opozice a zejména pak její vztah s vládou. V této kapitole se také zabývám procesem tvorby nové ústavy, způsobem jejího přijetí a dále je pak stručně představen její samotný obsah.

Do závěrečné kapitoly jsem se rozhodla zahrnout otázku vlivu tradičních sociálních institucí na procesy demokratizace a usmíření. V průběhu výzkumu

jsem se rozhodla pro téma tradičních sociálních institucí vyčlenit zvláštní kapitoly. K tomuto kroku, ve kterém se mírně odchyluji od původního projektu, mě vedlo několik důvodů. Zaprvé se ukázalo, že samotné zapojení tradičních sociálních institucí do politického dění ve Rwandě není v současnosti na tolik těsné, aby bylo nezbytně nutné analyzovat obě sféry současně. Za druhé jsem díky tomu mohla vytvořit sevřenější slohový útvar, který mi lépe umožňoval vyložit čtenáři kroky mé analýzy a argumentace. Vyhnula jsem se tak nebezpečí množství zkratků a skoků mezi analýzou politického a sociálního pole. S tím souvisí i můj třetí důvod. Oddělením tématu specifických klientských vazeb jsem se mohla plně věnovat teoretickému rozpracování konceptu panství Maxe Webera a poukázat na jejich aplikovatelnost na tradiční sociální instituce ve Rwandě. V této kapitole jsem čerpala z údajů, se kterými se čtenář mohl setkat již v předcházejících kapitolách. V závěru jsem si vybrala Tribunály *gacaca* jako případ pro ilustrování konkrétní současné snahy o propojování politiky s tradičními sociálními institucemi. Na Tribunálech *gacaca* poukazují na nedostatky takového propojení vyplývající z politiky samotné vlády i ze stavu rwandské společnosti, ve kterém se nacházela po několika letech stupňujícího se násilí.

1 Teorie demokratizace

Studia přechodů k demokracii se zabývají pouze specifickým výsekem politického jednání. Přesto existuje velké množství možných teoretických přístupů, které jsou v některých aspektech značně rozdílné. Lavina rozličných teorií, která se utrhla zejména po tzv. třetí vlně demokratizace v 70. letech 20. století, může komplikovat analýzu konkrétního případu demokratizace. Z tohoto důvodu jsem si zvolila přístup Samuela P. Huntingtona, který bude představovat jádro této kapitoly. Jeho teorie je dostatečně komplexní a zároveň při komparaci s jinými autory je možné na ni ukázat klíčové problémy, jež daly vzniknout pestrému spektru různých teoretických přístupů. Mým cílem však není představit tuto pestrost v celé její šíři, ale zaměřit se na kontext mé analýzy, tj. na rozvojové africké země. V závěru kapitoly se budu zabývat možnými přístupy a typologiemi, které se týkají tohoto kontinentu. Mým záměrem je představit základní koncepty, které mi umožní uchopit komplexní problematiku přechodů k demokracii při zachování citlivosti k lokálnímu kontextu v afrických zemích, potažmo ve Rwandě.

1.1 Demokratizace a její vlny

Huntington pojmenoval svou knihu *Třetí vlna* – toto pojmenování vyplývá z jeho teorie demokratizačních vln, přičemž počátek třetí datuje do roku 1974. V tomto roce proběhla karafiátová revoluce v Portugalsku a přes Řecko a Španělsko se pomalu dál šířila nejprve do Latinské Ameriky, pak do Asie, Afriky a posléze i do zemí bývalého východního bloku. Huntington tak svou teorii odvozuje z řady konkrétních příkladů. Podle Huntingtona se demokratizační vlnou „označuje skupina přechodů od nedemokratických vládních režimů k režimům demokratickým, k nimž dochází v nějakém

ohraničeném časovém období a je jich podstatně více než přechodů opačným směrem, které se odehrají v témže období“ (Huntington 2008: 24)⁴.

Demokratizační vlně let 70. až 90. předcházely již dvě – tu první datuje do let 1828 – 1926 a druhá kratší demokratizační vlna, která probíhala v letech 1943 – 1962. Samotné demokratizační vlny následují jejich protivlny, resp. překrývají se už s koncem demokratizačních vln. První protivlna, tj. návrat k nedemokratické formě vládnutí, tak probíhala v letech 1922 – 1942, druhou datoval do let 1958 – 1975.

1.2 *Fáze demokratizace*

Pro pochopení třetí vlny mají nemalý význam i dvě jí předcházející, neboť zkušenost z minulosti může zásadně ovlivnit případnou úspěšnost nebo neúspěšnost demokratizačního procesu. K této otázce se ostatně vyjadřuje ve svém díle *Demokracie a trh – Democracy and the Market* i Adam Przeworski, kde zdůrazňuje, že samotné opuštění jednoho nedemokratického systému a přechod k jinému systému automaticky neznamená přijetí a konsolidaci demokratického uspořádání země. Kritizuje tak významové a jako by předem určující zabarvení pojmu přechod k demokracii. Przeworski navrhuje nahradit termín přechod označením odchod. Samotný přechod pak A. Przeworski definuje jako „strategickou situaci vznikající s kolapsem diktatury.“ (Dvořáková, Kunc 1994: 77) Naznačuje tak, že samotný pád diktatury nepředstavuje automatický přechod k demokracii. Sartori si je této nesamozřejmosti vědom a ve svém článku *Rethinking Democracy: bad polity and bad politics* navrhuje rozlišovat dvě fáze samotného přechodu k demokracii, a to nejprve odchod od diktatury a až poté vstup do demokracie (Dvořáková, Kunc 1994: 34). Oba autory spojuje, že v rámci přechodu k demokracii je možné najít určité mezidobí, kdy nestabilita

---

⁴ Podobně jako Huntington rozlišuje tři etapy demokratizace i Robert Dahl, podobné je i jejich časové umístění.

předchozí diktatury otevírá cestu dalším procesům, které mohou, ale také nemusejí, vést k demokratizaci. V tomto období můžeme více než o přechodu mluvit o oscilaci mezi různými směry vývoje.

Samotný proces demokratizace nespočívá jenom v předání moci mezi skupinami. Tím je ukončena jen jedna fáze přechodu. Tak například A. Przeworski rozlišuje dvě hlavní fáze přechodu, a to *liberalizaci*, kdy se autoritářský režim začíná otevírat reformám, přiznává skupinám, které byly doposud z politického života vyloučeny, stejná práva jako těm doposud privilegovaným, a následně pak *demokratizaci*. Przeworski pak představuje pět variant, kam může *liberalizace* dospět. Przeworski předpokládá, že proces *liberalizace* má několik logicky na sebe navazujících úrovní, přičemž v každém stádiu může dojít k selhání *liberalizace*, která tak nepřeroste do procesu *demokratizace* (Říchová 2000: 252). Na první úrovni musí dojít k otevření autoritářského režimu. V opačném případě neproběhne žádná změna. Przeworski tento stav označuje jako *status quo diktaturu*. Na další úrovni je nutné, aby se v otevřeném prostoru začaly organizovat zárodky občanské společnosti. Pokud nedojde k vytvoření autonomního liberalizačního hnutí a režim dokáže tyto skupiny integrovat do svých struktur, vznikne *rozšířená diktatura*. V poslední fázi je důležitá reakce režimu na rostoucí opoziční hnutí. Przeworski nabízí tři možné varianty. Zastánci režimu se mohou spojit s reformátory, nebo použít násilí a represí na jejich potlačení. Jestliže se rozhodnou pro nastolení represe a jejich pokus bude úspěšný, dojde k nastolení *zúžené diktatury*. Pokud nasazení represivních složek ze strany režimu selže, tak dojde k *povstání*. Spojení zastánců režimu s organizovaným liberalizačním hnutím představuje jenom jednu z pěti možností. Je zřejmé, že Przeworski ve své analýze poukazuje na křehkost procesu *liberalizace* a potažmo *demokratizace*, ve kterou má celý proces vyústit.

Ovšem ani fakt, že *liberalizace* dospěje do fáze *demokratizace*, není zárukou etablování demokracie. Přežít může i starý autoritářský režim, nebo může nadále přetrvávat s tím, že se určitým způsobem uvolní, vzniknout může i *demokracie bez záruk*. Další možností je pak ustavení *demokracie se zárukami*,

tj. dohoda mezi *umírněnými* a *reformátory*, která určuje institucionální podobu budoucího režimu a předávání moci (Říchová 2000: 255).

Fázím přechodu k demokracii se věnoval i Dankwart Rustow, rozlišuje tři – *přípravnou*, *rozhodovací* a *uvykací*. Během *přípravné fáze* se formuje opozice. V této fázi ještě demokracie není cílem. Aktéři v rámci opozice zatím chtějí jen svrhnout starý režim, ale nepadají mezi nimi shoda, jaký režim má následovat a třeba ani vůle nový systém vybudovat. Spojuje je jen nespokojenost se stávajícím režimem, ale jejich představy o tom budoucím se mohou lišit. Ve chvíli, kdy i autoritářský režim začne vnímat opozici jako partnera, kterého nelze přehlížet a je naopak nutné s ním jednat, začíná *rozhodovací fáze*. Mezi aktéry přechodu i nadále přetrvávají spory v otázce, co je cílem přechodu a jak toho má být dosaženo, ale jednání probíhá tzv. *uvážlivým konsenzem* (Říchová 2000: 251), tedy aktéři usilují a jsou ochotní k hledání kompromisních řešení, konsensu. Poslední fází je *uvykání* - do čela se místo pragmatiků dostávají přesvědčení demokraté, demokratické mechanismy řešení konfliktů se uplatňují už nejen v politické sféře, ale i v té občanské.

1.3 Definice cíle demokratizace

Jestliže máme analyticky sledovat demokratizační směr vývoje, je nejprve nutné si definovat samotný cíl, tj. demokratické uspořádání. Tato definice pak tvoří pomyslnou Ariadninu nit', která nás provází všemi fázemi demokratizace.

Huntington se přiklání k schumpeterovskému pojetí demokracie a sám jí dává přívlastek *procedurální*. Toto pojetí demokracie bývá označováno také jako *minimalistické* nebo také, jak uvádí Ženíšek, jako *koncepce volební demokracie* (2006: 20). V rámci takového pojetí demokracie „se... politický systém... označuje za demokratický do té míry, nakolik jsou jeho nejmocnější kolektivní orgány nadané rozhodovací mocí vybírány v regulérních, poctivých a pravidelně konaných volbách, v nichž mají kandidáti svobodu soutěžit o hlasy a v podstatě všichni dospělí obyvatelé se smějí účastnit hlasování“ (Huntington 2008: 16).

V tomto případě je kritériem pro to, aby se mohlo hovořit o demokratické formě vlády, „když se uskuteční a dále pravidelně opakuje svobodný a demokratický výběr zástupců vlády“ (Ženíšek 2006: 20). Naopak *maximalistický model* považuje za nezbytnou součást demokracie i existenci občanské společnosti, dodržování lidských práv apod. Tento model demokracie bývá též nazýván *liberální demokracií*. Ve světě však během třetí demokratizační vlny přibylo zejména *demokracií volebních* (Ženíšek 2006: 49). Výhodou *minimalistického* pojetí demokracie je její následná snadná klasifikovatelnost. Na základě procedurálních kritérií demokracie lze totiž s větší mírou určitosti stanovit, který režim je demokratický a který nikoliv, případně jmenovat prvky, jež mu chybí, aby dosáhl statusu demokratického režimu.

1.4 Demokratizační faktory a jejich působení

Huntington ve shodě s Rustowem zdůrazňuje, že je třeba rozlišovat mezi příčinami pádu nedemokratického režimu a faktory (Rustow 1970: 346; Huntington 2008: 43), které vedou k ustavení, nebo i pozdější konsolidaci demokracie. Příčiny těchto procesů si mohou dokonce i navzájem odporovat, navíc se v různých zemích a v čase liší. Podle Huntingtona tak neexistuje jediná příčina, která by postačovala k vysvětlení demokratizačního procesu v jedné, natožpak ve všech zemích, zároveň ale není žádný jedinečný faktor, bez něhož by byla demokratizace nemožná. Demokratizace je podle Huntingtona výsledkem několika příčin, ale i ty se v různých zemích a v různou dobu liší. Klíčovou roli pro třetí demokratizační vlnu přisuzuje Huntington následujícím pěti změnám:

Prohlubující se problémy legitimacy autoritářských režimů - jejich legitimita se do značné míry odvíjela od jejich výkonnosti, ta však v důsledku vojenských porážek, ropných a ekonomických krizí upadala; svou legitimitu však autoritářské režimy neztrácejí jen tehdy, když své závazky nejsou sto plnit, ale

i tehdy, když své závazky plní, dosáhnou tak totiž slibovaného cíle a jejich další trvání postrádá smysl;

V důsledku nebývalého celosvětového hospodářského růstu došlo ke zvýšení životní úrovně a nárůstu městské střední třídy, hospodářský růst má rovněž za následek rozšíření gramotnosti a vzdělanosti obyvatelstva, což opět napomáhá odmítání autoritářského režimu a naopak právě rozvoji demokracie. Nelze však obecně tvrdit, že určitá výše HNP vždy povede k ustavení demokracie. Například v zemích, jejichž bohatství plyne z prodeje ropy, spíše posilují byrokratické než demokratické rysy, bohatství se totiž v těchto zemích hromadí v rukou státu, což umožňuje následné minimální zdanění obyvatel, kteří pak ale nemají potřebu dožadovat se svého většího zastoupení. Jak uvádí Huntington: „žádná úroveň hospodářského rozvoje ani jeho struktura není sama o sobě k tomu, aby proběhla demokratizace, ani nutná, ani postačující“ (Huntington 2008: 65). Dlouhodobý hospodářský růst vytváří vhodné podmínky pro demokratizaci, zatímco hospodářská krize a ekonomické recese, které přišly v letech 1973-1974 v podobě ropných šoků, demokratizační tempo ochromily.

Mezi křesťanstvím a demokratickým zřízením je patrná souvislost, dokonce většina zemí s demokratickým zřízením je převážně západokřesťanská. Huntington si je vědom, že z tohoto faktu ještě neplyne příčinný vztah, ale vzhledem k důrazu, který klade západní křesťanství na důstojnost jedince lze tvrdit, že: „Hypotéza, podle níž šíření křesťanství vede k demokratickému vývoji, se ... zdá být poměrně věrohodná“ (Huntington 2008: 78). Katolictví někteří autoři dokonce vnímali jako v rozporu s demokracií (Huntington 2008: 80). Katolická církev se totiž až do poloviny šedesátých let autoritářským režimům přizpůsobovala nebo je dokonce i legitimizovala. Ke změně politiky katolické církve došlo především po Druhém vatikánském koncilu, který se konal v letech 1962-1965. Od poloviny šedesátých let se pak katolická církev začala stavět do opozice vůči autoritářským režimům a v zemích, kde takový režim opíral svou autoritu o náboženství, ji začala upírat, stala se dokonce i ochráncem opozičních představitelů a hnutí a někdy byla dokonce sama zdrojem opozice. Z řady národních církví se staly obhájkyně politických, hospodářských a sociálních

reforem a odpůrci autoritářství. Huntington se dokonce domnívá, že „kdyby v katolické církvi nedošlo ke změnám a kdyby církve v jejich důsledku nezačala aktivně vystupovat proti autoritářství, pravděpodobně by se některé přechody k demokracii neuskutečnily, anebo by k nim došlo až později“ (Huntington 2008: 89).

Velký význam přisuzuje i nové politice vnějších činitelů. Huntington upozorňuje, že na konci osmdesátých let nejvýznamnější aktéři světové politiky - Spojené státy, Evropská společenství, Vatikán i Sovětský svaz, aktivně podporovali demokratizaci nebo alespoň liberalizaci politických poměrů. Vliv Evropských společenství byl především v rámci tzv. helsinského procesu. Na Konferenci o bezpečnosti a spolupráci v Evropě – KBSE – byly přijaty dokumenty, ze kterých vyplývala „mezinárodní legitimita lidských práv a svobod a zároveň možnost nezávislého mezinárodního monitorování toho, jak jsou tato práva v jednotlivých zemích dodržována“ (Huntington 2008: 93). Na základě Helsinského závěrečného aktu mohly Spojené státy americké a země západní Evropy vyžadovat od zemí východního bloku dodržování závazků, které ze smluv vyplývaly. Postoj Spojených států k otázce lidských práv a demokracie se začal měnit v první polovině 70. let, do té doby byly však cíle tohoto směru vnímány jako nepodstatné. Hybatelem změn byl Kongres a jeho Podvýbor pro mezinárodní organizace a hnutí v čele s Donaldem Fraserem. Hlavním cílem tohoto podvýboru bylo klást v americké zahraniční politice větší důraz na dodržování lidských práv. Kongres dokonce prosadil, aby zemím, které se hrubě provinily proti dodržování lidských práv, nebyla až na výjimky poskytována pomoc, případně mohly být vůči takové zemi uvaleny sankce. Velký důraz na dodržování lidských práv kladl i James Carter, který byl však svým následovníkem Ronaldem Reaganem kritizován, že věnoval přílišný prostor otázce porušování práv jedinců oproti postojům vůči systémům, které se porušování práv dopouštěly. Reaganova administrativa se tedy snažila podporovat demokratické reformy v komunistických i nekomunistických autoritářských režimech. K podpoře demokratizace používala politické prostředky – projevy prezidenta na podporu demokracie, ministerstvo zahraničí

připravovalo každoročně zprávy o stavu demokracie ve světě, podporovala rozhlasové stanice jako Hlas Ameriky, Svobodná Evropa, Svoboda. Dalším prostředkem pak byl hospodářský nátlak nebo sankce a naopak materiální podpora prodemokratických uskupení, ale i vojenské akce nebo finanční pomoc vzbouřencům, kteří bojovali proti nedemokratickým vládám. Obrovský význam pro demokratizaci ve východní Evropě měl i postoj Sovětského svazu, kdy Gorbačov zrušil Brežněvovu doktrínu⁵ a vyslovil se pro hospodářskou liberalizaci a politickou reformu.

Demokratizační proces byl také součástí inspirace příkladem neboli lavinového efektu. Velký vliv v tomto ohledu sehrála média. Ta byla sice stále ještě schopna kontrolovat, co a kdo na jejich území vysílá, ale pro vlády to bylo stále více náročné, zejména finančně. Šlo tak jen velmi těžko zabránit obyvatelstvu v tom, aby se dozvědělo, o situaci resp. pádech jiných nedemokratických režimů. Lidé pak viděli úspěchy demokratického hnutí v jedné zemi a sami se inspirovali k podobným činům.

Huntington se zabývá především možnými faktory, které přispívají k demokratizaci. Většina z nich je globální a můžou působit napříč státy. Nicméně samotná dynamika jejich přenosu mezi státy je v jeho pojetí potlačena. Jak ukazuje Alfred Stepan, tak míra s jakou jsou například ideje demokracie, modernizace a lidských práv přijímány skupinami uvnitř státu, má velký vliv na charakter demokratizace. Alfred Stepan se ve své analýze přechodů k demokratizaci zaměřil především na tuto „*dynamiku přenosu*“. To znamená, zda demokratizační faktory působí uvnitř samotného státu nebo se jedná především o vnější tlak. Stepan rozlišuje tyto alternativy, jimiž autoritářské režimy končí:

Vnitřní restaurace po dobytí z vnějšku – v tomto případě se bude režim podobat tomu, který předcházel diktatuře. Pro další vývoj je zásadní rozsah změn

---

⁵ Brežněvova doktrína opravňovala Sovětský svaz k vojenskému zásahu v těch zemích východního bloku, kde mohlo být socialistické uspořádání považováno za ohrožené. Zájmy socialismu tak stavěla nad státní suverenitu.

v ekonomické, sociální a politické sféře, ke kterým během diktatury došlo. Nepředpokládá se, že by v tomto případě obyvatelstvo nebo politické elity výrazně kolaborovaly s diktátorským režimem. Lze předpokládat, že čím méně se nedemokratickému režimu podařilo mezi politickými představiteli i obyvateli zakořenit, tím snazší bude návrat k demokracii a navázání na kontinuitu režimu.

Vnitřní přeformulování - oproti předchozímu režimu zde došlo k pádu demokracie i za přispění vnitřních činitelů – obyvatelé i politické elity například kolaborovali s diktátorským režimem, a naopak se zformovalo i silné odbojové hnutí. Takový systém je vysoce nestabilní a náchylný ke konfliktům, nelze v něm vyloučit ani občanskou válku.

Z vnějšku monitorované nastolení – v tomto případě je nedemokratický režim odstraněn demokratickými mocnostmi, které hrají ústřední roli i při následném demokratizačním procesu. Výhoda tohoto kroku spočívá ve schopnosti odstranit nedemokratické instituce nedemokratického režimu, zahraniční přítomnost však může činit problém pro legitimitu nastávajícího režimu.

Redemokratizace zahájená zevnitř – k takovému procesu dochází v režimech, kde vládnoucí nedemokratická elita sama dospěje k závěru, že demokracie pro ni za stávajících podmínek bude výhodnější.

Ukončení režimu tlakem společnosti – pádu režimu tak předcházejí generální stávky, demonstrace, masové protesty. Postup však není koordinovaný a namísto demokratizace spíše dochází k výměně autoritářských elit nebo nástupu vojenské junty.

Pakt mezi politickými stranami – v tomto případě svržení režimu předchází dohoda opozičních stran, které si kladou za cíl nedemokratický režim ukončit a zavést v zemi demokracii. K dohodě se připojí i někteří představitelé vládních elit, což následně umožňuje narušit legitimitu autoritářské vlády.

Organizovaná násilná revolta koordinovaná reformistickými stranami (silami) – události do pohybu zde dávají představitelé starého režimu, je tak snazší provádět socioekonomické změny i určovat další politický směr. Strany získávají výrazný prostor pro restrukturalizaci státního aparátu.

Revoluční válka vedená marxisty – tento typ pádu nedemokratického režimu provázejí největší socioekonomické změny. Předcházející režim je kompletně odstraněn a nahrazen revolučními silami. Nové struktury však mají problém s pojetím demokracie – zejména s právem organizovat se nebo vyjadřovat nesouhlas, s existencí více politických stran.

Vedle globálních faktorů, které nabízí Huntington, je tak potřeba věnovat větší pozornost i jejich lokálnímu působení, tzn. zda působí zvnějšku či zevnitř samotného státu.

1.5 Typologie autoritářských režimů

Působení výše zmíněných demokratizačních faktorů je velkou měrou ovlivněno také charakterem předchozího režimu. Na jejich typologizaci se zaměřuje i Huntington. Jak zdůrazňuje, předchozí režimy mají kromě své nedemokratičnosti velmi málo společného. Huntington rozlišuje tři obecné typy autoritářských režimů:

Systém jediné strany – mezi tyto systémy patřily především komunistické státy. Pro tyto režimy je charakteristické, že si vládnoucí strana, která je ovšem také jediná v celém stranickém systému, vytvořila monopol moci, ke které se lze dostat jen na základě členství uvnitř této jediné povolené strany. Systémy jediné strany jsou důkladně organizovány, strana a její ideologie prostupují státním aparátem, ale i samotnou společností. Strana tak má vše pod kontrolou. Do této skupiny je možné zařadit i systém s hegemonickou stranou, kdy v režimu existuje sice více stran, ty mezi sebou však nesoutěží, ale spolupracují a uznávají vedoucí postavení jedné z nich v rámci systému (Novák 1997: 67). A jak i Huntington podotýká: „v jednostranickém systému mohou existovat i další strany... ale tyto mají minimální vliv na průběh událostí“ (Huntington 1970: 5). V rámci *systémů s jedinou stranou* Huntington ještě rozlišuje mezi *revolučním systémem jediné strany (revolutionary one-party system)* a *vylučujícím systémem jediné strany (exclusionary one-party system)*. Do *revolučního systému* zahrnuje všechny

africké státy, ve kterých je systém jediné strany. Cílem těchto revolučních systémů je vymýtit štěpení ve společnosti⁶. V případě Afriky se pak jedná zejména o snahu „politických elit omezit (likvidovat) jiné náboženské, etnické a klanové skupiny ve svých zemích“ (Fiala 2006: 83). O *vylučujícím systému jediné strany* pak lze tvrdit, že je méně razantní než typ předcházející. Místním elitám postačuje, když opozici umlčí, a nesahá přímo k její likvidaci.

Vojenský režim – tento režim vznikne svržením civilní nebo demokratické vlády a moci se chopí vojenské složky. Ve vládě se pak střídají nejvyšší generálové, anebo vládne kolektivně junta. Vojenští představitelé deklarují, že chtějí vládnout jen dočasně, dokud se neodstraní problémy, pak budou sami podporovat návrat k demokratickému uspořádání.

Personální diktatura – v tomto případě se moc váže přímo na osobu diktátora. Míru pravomocí deleguje na své spolupracovníky jen na základě vlastního uvážení, rozhoduje na základě toho, jak jsou mu blízcí, jak jim důvěřuje, že jeho samotného neohrozí. Některé *personální diktatury* odpovídají Linzovu modelu *sultanistického režimu*, který charakterizují vztahy mezi patrony a klienty, nepotismus a vysoká míra korupce.⁷

Pro úplný výčet Huntingtonovy typologie autoritářských režimů ještě uvádím *rasovou oligarchii*. Představuje systém, který fungoval v Jihoafrické republice, kdy se černošské obyvatelstvo nemohlo na politice země nikterak podílet, ale naopak mezi bělochy probíhala velice intenzivní politická soutěž.

Problematické na této typologii je, že Huntingtonem uvedené faktory ovlivňující proces demokratizace se dají jen s obtížemi vystopovat v jím nabízených typech „predemokratických“ režimů. V africkém kontextu hrály Huntingtonem zmiňované demokratizační faktory jako je náboženství, modernizace nebo zavádění občanských práv velkou roli. Detailnější uchopení

---

⁶ Běžně bývá užíván termín *cleavages*, ale Huntington užívá výraz *bifurcation*, pro účely této práce je možné oba termíny považovat za zaměnitelné.

⁷ Klasifikaci nedemokratických režimů se věnoval i L. Morlino. Jen v rámci autoritářských režimů rozlišuje sedm různých typů – 1) byrokraticko-vojenské režimy, 2) organický etatismus, 3) postdemokratické mobilizační režimy, 4) mobilizační režimy po získání nezávislosti, 5) rasové demokracie, 6) nedokonalý totalitarismus a 7) posttotalitní režimy.

nedemokratických režimů v rozvojových zemích nám nabídl jako jeden z prvních Edward Shils. Podle Shilse demokratizace úzce souvisí s celkovou modernizací společnosti, resp. je cílem společnosti, jež se modernizuje. Problémy při zavádění demokratického uspořádání však demokratizujícím se zemím – zejména pak těm africkým a asijským, činí skutečnost, že nejsou ekonomicky rozvinuté a neexistuje v nich občanská společnost, která by se na rozvoji demokracie byla schopna podílet. Střední třída, která je pro případnou demokratizaci nepostradatelná, se zde téměř nevyskytuje. Obyvatelstvo upřednostňuje především tradiční normy a hodnoty, vazby na kmenové nebo náboženské autority. V rámci demokratizujících se společností pak rozeznává Shils tyto typy:

poručnické demokracie – v tomto případě formálně fungují všechny nezbytné náležitosti demokratického zřízení – jako jsou všeobecné volby, existence politických stran, ochrana základních občanských svobod. Chybí zde však jejich skutečné naplňování. Politické strany zde sice existují, ale jejich faktická moc je omezena na formální schvalování toho, co již přijala exekutiva. Navíc stranický systém je nesoutěživý. Zásadní postavení zde má státní aparát. Toto uspořádání je vnímáno jen jako dočasné, jako jakási přestupní stanice k politické demokracii.

modernizační oligarchie – u tohoto politického uspořádání má hlavní postavení a kontrolu nad systémem byrokracie nebo armáda. Ustavení demokratických institucí zde není ani v plánu, soutěživost mezi politickými stranami zde nefunguje. Jako prioritu si vláda klade především ekonomický rozvoj.

tradiční oligarchie – tento systém lze nalézt především v zemích s monarchickým uspořádáním. Úřady a politické funkce jsou přidělovány především na základě příbuzenských vztahů nebo klientelismu.

totalitní oligarchie - pro tento typ je charakteristické především vysoké prostoupení politiky do životů obyvatel země. Vláda zde má téměř absolutní moc. Shils rozlišuje totalitní oligarchii na dva typy – a) *bolševický*, kam řadí systém Sovětského svazu a jeho satelitů; a b) *tradicionalistický*, kde uvádí jako případ fašistickou Itálii a nacistické Německo.

politické demokracie – takové usprádaní je považováno za cíl přechodu k demokracii. Demokratické instituce zde fungují jak po formální tak i faktické stránce.

Pro další analýzu je nutné vyzdvihnout Shilsův důraz na vliv tradičních hodnot a institucí na konečnou podobu režimu a následující demokratizace.

1.6 Demokratizace a její aktéři

Zásadní roli pro podobu přechodu k demokracii hrají i vztahy mezi jednotlivými aktéry přechodu. Huntington rozlišuje pět aktérů – v rámci vlády to jsou *stoupenci starých pořádků* a *reformátoři*, mezi kterými pak rozlišuje ještě *demokratizátory* a *liberalizátory*, v opozici pak figurují *umírnění demokraté* a *radikální extremisté*. Relativní moc jednotlivých aktérů je určující pro průběh demokratizačního procesu, zároveň se ale v jeho průběhu mění. Nejsnazší je přechod k demokracii v případě, že v obou táborech mají převahu prodemokratické skupiny, téměř nemožnou se demokratizace stává, když jsou ve vládě v převaze *stoupenci starých pořádků* a v opozici *extremisté*. Přechod k demokracii je dle Huntingtona určován třemi hlavními vztahy: mezi vládou a opozicí, mezi reformátory a zastánci starých pořádků uvnitř režimu a mezi umírněnými a radikály uvnitř opozice. Huntington tak na základě vyjmenovaných interakcí mezi aktéry rozlišuje tři typy přechodů k demokracii:

Transformace, nebo také *přerod (transformation)*⁸: Nezbytnou podmínkou je v tomto případě převaha reformátorů v režimu. Dalším důležitým předpokladem k tomu, aby došlo k demokratizaci *přerodem* je, aby opozice, ve které umírnění mají navrch nad extremisty, nebyla silnější než vláda, tedy alespoň na začátku demokratizačního procesu. Iniciativa k demokratizačnímu procesu vychází z řad samotných představitelů autoritářského režimu, uvnitř

---

⁸ U Linze se pro tento typ přechodu setkáme s označením *reforma (reform)*, Share a Mainwaring používají zase termín *transakce (transaction)*.

kterého jsou silnější *reformátoři* než *zastánci starých pořádků*, a kteří sami dospěli k závěru, že přechod k demokracii je pro ně výhodný, případně i nevyhnutelný. Taková situace nastává v následujících případech – náklady na udržení u moci přesáhly již únosnou hranici, opozice sílí a představitelé autoritářského režimu potřebují snížit riziko osobního ohrožení, které by jim hrozilo, když by se tvrdošjně drželi u moci. K demokratizačním krokům přistupují také v případě, že jsou přesvědčeni, že si i tak moc udrží, že jim tato změna přinese výhody – posílí svou legitimitu v zahraničí anebo jsou *reformátoři* přesvědčeni, že demokratický politický systém je ten správný. Průběh mají pod kontrolou *reformátoři* z řad vládnoucí elity režimu. Ti se kvůli rostoucím rozporům se *zastánci starých pořádků* snaží najít podporu u opozice, která se v důsledku uvolňujícího se režimu aktivizuje a postupem času stále více usiluje o demokratizaci. K tomuto typu přechodu dochází nejčastěji ve vojenských režimech, ale i u režimů jediné strany.

Výměna, nebo také *nahrazení*, *vytlačení (replacement)*,⁹ *revoluce*: Podobu tohoto přechodu určují především opoziční síly. Ve vládě totiž převažují *zastánci starých pořádků* a *reformátoři* jsou buď velmi slabí, nebo vůbec neexistují. K demokratizaci lze dospět, pouze pokud posílí opozice, která režim svrhne. Režim se ale může zhroutit i sám. U tohoto typu přechodu lze rozlišit tři fáze – v první se bojuje proti autoritářskému režimu, v druhé režim padne a ve třetí následuje další boj, který se odehrává mezi jednotlivými skupinami uvnitř bývalé opozice a rozhoduje se, jakou povahu bude následující režim mít. K výměně došlo nejčastěji u personálních diktatur.

Přeměna (transplacement) nebo také *ruptforma*, *sjednaný přechod*¹⁰: V tomto případě vláda a opozice postupují společně. Vláda se změnou režimu souhlasí, ale sama změnu iniciovat nechce. *Umírnění*, kteří mají v opozici nad radikály navrch, ale nejsou zase tak silní, aby se jim podařilo vládu svrhnout,

---

⁹ Zde používá Linz termín *ruptura*, Share a Mainwaring pak *zhroucení, kolaps (breakdown/collapse)*.

¹⁰ Zde jako ekvivalent uvádím Share/Mainwaringovo *vyproštění, vymanění (extrication)*, Di Palma pak upřednostňuje termín *přechod transakcí*, Linz pak *ruptura pactada*.

a zároveň představují důležitou politickou sílu, se kterou musí *zastánci starých pořádků* vyjednávat. K jednání dochází ve chvíli, kdy si vláda uvědomí, že náklady na to, aby se udržela u moci, resp. potlačila opozici, jsou již příliš vysoké a zároveň si i opozice uvědomí, že na svržení režimu nemá dost sil. Opozice i vláda se musejí navzájem uznávat jako legitimní partneři, obě skupiny spolu dojednávají podobu přechodu, dávají si vzájemně záruky, někdy se dokonce mohou chovat jako koaliční partneři, ovšem takto silná vazba mezi nimi však není úplně obvyklá. Tento přístup má pozitivní dopad na obě skupiny - opozice nabývá legality vůči autoritářskému režimu a zároveň elity tohoto režimu získávají záruku, že nebudou později nijak postihovány.

Jako další typ přechodu uvádí Huntington ještě možnost vnější intervence – tedy přechod k demokracii, k němuž dojde na základě zahraničního vojenského zásahu.

1.7 Diferenciace procesu demokratizace

Huntington dále však sám uznává, „že hranice mezi přerodem a sjednaným přechodem je mlhavá a některé případy mohou být legitimně zařazeny do obou kategorií“ (Huntington 1991-1992: 591), protože i v případě, kdy přechod k demokracii probíhá *přerodem*, budou časem probíhat jednání mezi elitami autoritářského režimu a opozicí. Například podle Przeworského jsou ale všechny přechody sjednávány, protože bez jednání by nemohly vzniknout demokratické instituce. Přesto za nejvhodnější typ přechodu považují politologové právě poslední variantu – *sjednaný přechod*. Výhodou tohoto typu přechodu je především kontinuální legitimita, kdy se obě skupiny navzájem uznají a nevylučují se ze systému. Nevýhodou na druhé straně představuje, že si opozice i představitelé končícího režimu předem dohodnou následné rozdělení moci, určí si, kdo získá jaké ministerstvo, jaký bude poměr v zastoupení v parlamentu. Vznikají i přechodné instituce, které jsou následně překážkou při konsolidaci demokracie, pro takovou skutečnost pak Valenzuela používá termín

perverzní institucionalizace (1990). Členové takových institucí navíc získali svá místa ne na základě plně svobodných a soutěživých voleb, ale opět díky tzv. „*demokratickému obchodu*“¹¹. Takový stav, kdy se sice konají volby, ale podmínky jsou takové, že vládní strana má jisté vítězství nebo se některé menšinové skupiny nemohou voleb účastnit nebo je vítězi voleb zamezováno v efektivním vládnutí, označuje Schmitter za *demokraturu* (Schmitter 1994: 60), tj. za demokratizaci bez liberalizace.

To, co se na jedné straně zdá být výhodou *sjednaného přechodu*, tj. dohoda, jednání obou táborů a ochota ke kompromisu, na druhou stranu pak může působit jako morální úpadek, facka. Kritici nedemokratického režimu jednoduše udělají tlustou čáru za minulostí a hledí jen ve společnou budoucnost. Proti tomu stojí přesvědčení, že zákon je jedním ze základních kamenů demokracie a ten platí pro všechny občany stejně, tj. i pro představitele státu. Dále je také potřeba, aby potrestání plnilo funkci příkladu, varování, že žádný zločin nezůstane pomínut ani v budoucnu. Znat rozsah zločinů a totožnost jejich pachatelů je pro společnost nezbytné, aby znala svou budoucnost, navíc potrestat zločince, kteří porušovali lidská práva je morální povinností vůči obětem a jejich rodinám, apod.

Na druhou stranu ale existují i zastánci smíření, kteří tvrdí, že je třeba na křivdy zapomenout, amnestie je podle nich nezbytným předpokladem pro vybudování stabilní demokracie, je třeba si uvědomit, jak pronesl Václav Havel ve svém novoročním projevu 1. ledna 1990, že „všichni jsme si totiž na totalitní systém zvykli a přijali ho za nezměnitelný fakt a tím ho vlastně udržovali. Jinými slovy: všichni jsme - byť pochopitelně každý v jiné míře - za chod totalitní mašinerie odpovědni, nikdo nejsme jen její obětí, ale všichni jsme zároveň jejími spolutvůrci.“¹² Nelze tak jednoduše od sebe oddělit tvůrce a oběti totality.

---

¹¹ Demokratický obchod definuje Huntington jako „základní kompromis..., v němž šlo o umožnění účasti v politickém procesu výměnou za umírněnost“ (Huntington 2008: 165).

¹² Havel, Václav. *Václav Havel – Vybrané projevy: Novoroční projev prezidenta ČSFR Václava Havla* [online]. 1991. [citováno 25. 11. 2008] <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/index.html>>.

1.8 Africký kontext demokratizace

Po dekolonizační vlně, která proběhla v 50. – 70. letech 20. století si většina afrických zemí zvolila systém *jednostranického státu* (Fiala 2006: 77). Takové režimy většinou chápeme už z jejich podstaty jako odporující demokracii, jak ale zdůrazňuje Fiala, je otázkou „zda africké *oneparty-states* nebyly nezbytnou vývojovou etapou dějin afrických zemí.“ Systém jediné strany mohl být logickým vyústěním kolonizačního procesu, kdy modernizační procesy zaváděné spolu se sjednocujícím byrokratickým aparátem předznamenávaly vývoj v období dekolonizace. Je možné tak hledat v těchto jinak diktátorských režimech působení demokratizačních faktorů, které nám pomohou lépe vysvětlit někdy překvapivě dynamický proces demokratizace, jenž se vynořuje zdánlivě z ničeho nic.

I z tohoto důvodu je nutné zaměřit se i na dobu, která předcházela procesu demokratizace a věnovat naši pozornost i na první pohled „stojatým vodám“ diktátorských režimů. Fialova typologie afrických nedemokratických politických režimů je pro to dobrý nástroj.

Vlastimil Fiala vytvořil typologii na základě kombinace následujících kritérií, které dle jeho názoru nejvíce ovlivňují povahu režimu a potažmo i charakter následující demokratizace. Fiala zmiňuje následující faktory:

Charakter nositele politické moci a způsob, jakým je politická a ekonomická moc realizována. Pro způsob realizace moci jsou určující především vztahy mezi jednotlivými složkami moci, tedy mezi mocí výkonnou, zákonodárnou a soudní. Významné jsou však i jejich vzájemné vztahy uvnitř jich samotných. Podobu realizace moci ovlivňuje i vztah k opozici, zda jsou dodržována základní lidská práva a svobody, jestli má obyvatelstvo přístup k různým zdrojům informací. Jak dále Fiala uvádí: „V afrických nedemokratických režimech je nejobvyklejším nositelem moci politická strana (stranická byrokracie), armáda, státní byrokracie a výjimkou není ani personalistická vláda“ (Fiala 2006: 94). Zároveň ale také upozorňuje, že mnohdy

lze těžko rozlišit, zda výrazně charismatická osobnost je jen součástí nějaké mocenské elity, nebo se již jedná o diktátora.

Způsob legitimacy režimu – v tomto směru je potřeba zkoumat především důvod, proč nedemokratický režim vznikl a jak se pro něj politické elity snaží získat legitimitu. Na základě toho lze pak rozlišovat režimy legitimní, částečně legitimní a nelegitimní. Vzniku *legitimních režimů* předcházejí volby, jako *částečně legitimní režimy* jsou označovány ty, které nahradily ještě nedemokratičtější režimy, než které ony samy představují. *Režimy nelegitimní* pak následují zejména po vojenských převratech.

Ideologii – V rámci ideologie klade Fiala důraz zejména na dva faktory – jak moc ideologie zasahuje do života společnosti a o jaký typ ideologie se jedná. V subsaharské Africe pak za nejčastější považuje ideologie etnicko/nacionalistického, pragmatického a revolučního (afro-socialistického nebo afro-marxistického) charakteru (Fiala 2006: 95).

Na základě těchto kritérií, tedy jestli je nositelem moci politická strana, nebo se jedná o vojenský nebo personalistický režim, dále pak jaká je ideologie a jaký je stupeň pluralismu,¹³ vytvořil Fiala tabulku, která nabízí 36 různých typů afrických nedemokratických režimů. Tento výsledek by však do typologie nevněsl přehlednost, proto některé typy propojil a navrhl rozlišovat mezi pěti typy afrických nedemokratických režimů:

Jednostranné plebiscitní autoritářské režimy – tyto režimy se objevovaly zejména v první generaci afrických států. Volby zde mají jen funkci plebiscitu o dalším trvání vlády, jiné strany, kromě té vládnoucí, se jich, i kdyby byla jejich existence povolena, účastnit nemohou. Vůdcové případných opozičních hnutí jsou pronásledováni a často přinuceni k emigraci. Naopak okolo osoby vůdce

---

¹³ Fiala jednotlivá kritéria člení ještě dále – u politických stran rozlišuje mezi tím, jestli se jedná o *systém jediné strany* a buď *revoluční, vylučující*, nebo *etablované, vícestrannický systém s hegemonickou stranou*, nebo *vícestrannický systém s predominantní stranou první a druhé generace*. *Vojenské režimy* rozlišuje na *autokratické, poručnické* a *moderátorské*. *Personalistické režimy* pak mohou být *autokraticko-oligarchické, charismatické, dynastické a sultanistické*. Ideologii rozlišuje na *pragmatickou, etno/nacionalistickou* a *revoluční*. Na základě stupně pluralismu rozděluje *režimy* na *plebiscitní autoritářské, polosoutěživé autoritářské* a *soutěživé neo-autoritářské*. Jednotlivé varianty zde zmiňují, aby bylo patrné, jak mohlo vyjít v tabulce 36 různých možností.

vzniká téměř božská aureola, oblíbená jsou jeho zobrazení zejména s dětmi, k jeho osobě jsou pronášeny oslavné proslovy. Velmi často se takovým vládcem stává člověk, který se vyznamenal v boji za nezávislost země nebo národní osvobození.

Polo-kompetitivní autoritářské režimy – jsou méně častým příkladem nedemokratického uspořádání v Africe. Jsou více tolerantní vůči případným opozičním hnutím. V těchto systémech dochází k vojenským převratům méně často, neboť voliči mají alespoň pocit, že mají možnost volby. Dochází zde totiž k politické soutěži, byť omezené a volby bývají navíc manipulované.

Vojenské autoritářské režimy – patří naopak k těm nejčastějším. Volby se v takových režimech buď vůbec nekonají, nebo jsou ojedinělé. Politické strany jsou většinou zakázány. Vládnoucí elita deklaruje svůj záměr navrátit se, až to podmínky umožní, k civilní vládě. V čele vlády bývá jedna osoba, ale rozhodnutí bývají přijímána v kolektivním orgánu. V radikálnějších případech se ustavují lidové výbory, které mají za cíl propagovat vládní – armádní rozhodnutí a starat se o popularitu armády.

Personalistické autoritářské režimy – často vznikají z výše zmíněných režimů. Předpokladem je přítomnost charismatické osobnosti, které se podaří strhnout na sebe postupně veškerou moc. Takový vůdce opírá svou popularitu zejména na své účasti v boji za nezávislost nebo národní osvobození.

Kompetitivní neo-autoritářské režimy – vznikaly zejména během tzv. třetí demokratizační vlny, v jejímž rámci dochází k zavádění vícestranických systémů a spravedlivých voleb. Tyto systémy tak mohou na první pohled působit jako demokratické, ale často je to dojem mylný. V těchto režimech se velmi často vyskytují tzv. *predominantní politické strany*¹⁴, které dlouhodobě vítězí a navíc mají nejen většinové postavení v parlamentu, ale z jejich řad pochází i prezident.

---

¹⁴ Miroslav Novák definuje *systém predominantní strany* jako „pluralitní systém, v němž dlouho nedochází ke střídání u moci (alternaci), protože jedné a téže straně se daří mnohokrát po sobě dobýt nadpoloviční většiny parlamentních křesel“ (1997: 67). V evropském kontextu je však pojem *predominantní politické strany* spojen s prostředím plné soutěživosti politických stran. Naplnění tohoto znaku však může být v některých afrických zemích sporné.

Politické strany posilují svou moc úzkým provázáním se státním aparátem. V rámci tohoto režimu zavádí ještě podskupinu – režim s tzv. *hegemonickou stranou*. V tomto případě se voleb může účastnit více politických stran, ale neexistuje možnost, že by došlo k obměně v rámci vlády.

1.9 Závěr

Během dosavadního zkoumání demokratizace bylo vygenerováno množství typologií, která nám budou při samotné analýze k užítku. Nesmí však dojít k zakrytí podstatných teoretických poznatků o demokratizaci.

Jak bylo zmíněno výše, nelze i přes důraz na volební znaky demokracie upřít vliv i dalším faktorům, které se primárně projevují většinou mimo politickou sféru (ekonomika, tradiční instituce, modernizace, aj.). Z toho je možné vyvodit, že právě tento lokální kontext činí nutností komparovat obecné teorie demokratizace s těmi, které se specificky zaměřují na vybranou oblast. V mém případě to byla práce Vlastimila Fialy a částečně také Edwarda Shilse. Dále z popsané variability demokratizace vyplývá, že je zkreslující analyzovat jenom období, kdy dochází k otevřenému politickému jednání mezi aktéry. Je potřeba se zaměřit nejen na nedávnou minulost, která dala popud k přechodu k demokracii, ale také na tradiční instituce, jež dotvářejí pohled na jednání politických aktérů. Z těchto důvodů obrátím nyní svou pozornost na historii Rwandy, kterou ve stručnosti představím a uvedu důležité skutečnosti mající vliv na průběh demokratizace.

2 Historie politických institucí Rwandy

*„It appears impossible to believe,
judging from the physical appearance of the Wahūma,
that they can be of any other race
than the semi-Shem-Hamitic of Ethiopia.“
John Hanning Speke (1863: 246)*

Jak již bylo řečeno v předchozí kapitole, tradiční hodnoty a normy jsou intervenujícím faktorem ovlivňujícím podobu procesu demokratizace. Jestliže máme analyzovat podobu „tradičních“ politických institucí a jejich proměnu v čase, jsme postaveni před problémem, kde by měl tento exkurs začít. Označení institucí za tradiční svádí ke sklouznutí do období počátku 19. století¹⁵ nebo ještě dříve. Do doby, kdy Evropané měli pouze mlhavé pojetí o srdci Afriky a z našeho pohledu měla být historie Rwandy teprve napsána. V takovém případě chápeme tradiční instituce ve smyslu jejich oprostění od evropského vlivu. Jako kdyby Evropané přinášeli vše moderní (techniku, kulturu, demokracii, etc.) do jinak tradiční Afriky. Z dnešního pohledu je to velmi problematický přístup, který je kritizován stoupenci Subaltern Studies¹⁶.

Existuje několik důvodů proč se v analýze zaměřit na období po příchodu evropských kolonizátorů. Tento výchozí bod umožní překlenout některé interpretační problémy spojené s výše zmíněným přístupem, který s analýzou počíná na počátku 19. století či ještě hlouběji v minulosti. Zaprvé se vyhnu představě, že existovala jakási tradiční rwandská společnost, která byla následně proměňována „pokrokovými“ kolonizátory. Z toho také vyplývá obraz Rwandy jako klidné a harmonické společnosti, kde by spokojeně lidé koexistovali dál nebýt zásahu Evropanů, nebo na druhou stranu opačný názor, který se často

---

¹⁵ Velmi často v takovém případě začínají analýzy na počátku vlády krále Kigeriho Rwabugiriho, tj. na počátku 19. století.

¹⁶ Viz například Chakrabarty (2000).

objevoval zejména v prvních zprávách o genocidě: toto násilí není nic jiného než pokračování starodávného a tedy tradičního tribalismu. Hutuové a Tutsiové se zabíjeli vždy a historie Rwandy je nám důkazem. Obě tyto interpretace jsou nepřesné a zavádějící. Jestliže započneme s analýzou na počátku kolonizace, pracujeme s tím, že jednání kolonizátorů proměňovalo stávající společnost ve Rwandě a *vice versa*. Je tak nemožné jednoznačně mluvit o tradičních a potažmo moderních institucích.

Zadruhé je období 20. století bohatší na dostupné prameny, které umožňují zachytit fungování politických institucí, a to zejména z pohledu jednotlivých aktérů (církve, kolonizátoři, král, náčelníci, klany,...). Jestliže z jejich úst zní silné odkazování na tradici jejich vlastních institucí, činí tak především ve snaze legitimizovat své nároky. Můžeme tak slyšet dosti rozdílné názory na to, jak vypadala situace ve Rwandě a právě tato polyfonie je žádoucí pro pochopení postojů aktérů v pozdějším období. Tradice a historie Rwandy tak může být pochopena nikoliv jako hledání objektivní pravdy, ale jako nástroj pro pochopení vlastní identity a motivace pro současné jednání aktérů. Jestliže budu mluvit o historii Rwandy, tak to bude z pohledu zájmu jednotlivých politických skupin.

2.1 Evropané přicházejí

Z pohledu Evropanů byla Rwanda dlouho zapomenutou zemí. Na svých prvních expedicích dostávali velmi málo informací i od jinak velmi dobře informovaných arabských obchodníků. Jejich kolony nebyly v oblasti měsíčních hor nebo tisíce jezer, jak byla také Rwanda nazývána, vítány (Lemarchand 1970: 47). Ještě dříve než první expedice dokázaly popsat geografii Rwandy, plnily se evropské odborné diskuze teoriemi o původu místních obyvatel. Dlouho předtím než Rakušan Oskar Baumann ve službách Německého protiotrokářského spolku vstoupil na území rozprostírajícím se na západ od Viktoriina jezera, stalo se tak v roce 1892, vyslovil John Hanning Speke (1863: 246) domněnku, že část

obyvatel bezpochyby pochází ze starodávného hamitského křesťanského národa. Evropané tak vstupovali do Rwandy s již určitou představou politického uspořádání. Zatím však jejich přítomnost byla natolik skrovná, že nemohli nijak významně ovlivňovat vnitřní dění. Země si po celé 19. století udržovala svoji izolaci a na nově příchozí Evropany zpočátku nahlížela stejně nedůvěřivě jako na arabské obchodníky¹⁷. Na druhou stranu však není možné mluvit o nějakém jednotném postoji „Rwandanů“ k příchodu kolonizátorů (Newbury 1988: 53).

Po úmrtí legendárního krále Kigeriho Rwabugiriho (1895) se území pod jeho vládou ocitlo v nestabilitě v důsledku sporů o nástupnictví. Jejich průběh poukazuje na některé rysy politického soupeření, které můžeme vysledovat i o století později. Posledním a patrně i prvním Evropanem, který se setkal s králem Kigeri Rwabugirim, byl hrabě von Götzen, který měl podobný cíl jako výprava Oskara Baumanna o dva roky dříve: prozkoumat geografii Rwandy. Nyní již ani tak nešlo o tajemné prameny Nilu, ale o uspokojení zájmů německého mocnářství. Rwanda byla vnímána jako srdce Afriky, kterým budou procházet obchodní cesty skrz celý kontinent. *Zwischenseengebiet* měla být Indií Afriky a Německo se velmi snažilo, aby nebyla Indií britskou nebo belgickou. Hrabě von Götzen zjistil, že strategicky položené jezero Kivu¹⁸ leží západně od dohodnuté hranice a v lednu 1895 požádalo Německo Leopolda II. o úpravu nedávno ustanovené hranice (Chrétien 2003: 217).

Leopold II. tyto návrhy rezolutně odmítl a jako odpověď vyslal své jednotky na území dnešní Rwandy. Německo reagovalo o něco později a cílevědomě začalo na hranicích s Leopoldovým Kongem budovat vojenské pozice. Tento krok ukazuje, jaký byl počáteční postoj evropských koloniálních mocností vůči Rwandě. Jejich cílem nebylo toto nové území skutečně ovládnout,

---

¹⁷ Jak Evropané, tak Arabové dokázali ovládat palné zbraně, které v místních obyvatelích vzbuzovaly hrůzu (Chrétien 2003: 221). Podobné zkušenosti se dostalo i Spekeovi, když chtěl s dobrými úmysly poslat jako dar palnou zbraň (1863: 215).

¹⁸ Jezero Kivu tvoří přírodní hranici na západě Rwandy s Demokratickou republikou Kongo. Tvoří přirozenou bariéru a činí z měst Cyangugu na jihu a Gisenyi na severu bránu do Rwandy, ale také neuralgické body, kde se v koncentrované podobě odehrávají problematické vztahy mezi různými „etniky“ a oběma státy.

to znamená kolonizovat je. Jejich jediným rivalem byli Evropané a jejich vojenské posádky. Oštěpy a šípy, se kterými se setkávali především aktivní Belgičané, je nijak neznepokojovaly. Jejich cílem nebylo získat si na svoji stranu alespoň některé z místních obyvatel, cílem byla nejbližší vojensky výhodná kóta¹⁹.

Takový postoj však nebyl zcela vlastní ani králi ani náčelníkům. Hraniční šarvátky mezi Belgičany a Němci přišly v době nástupnických bojů o královských trůn. Jejich jednotky tak představovaly první zkoušku pro, dle tradice nastoupivšího Rwabugiriho syna, Rutarindweho. Šiky jeho elitních vojáků-náčelníků však neměly proti belgickým puškám šanci. Neúspěch posílil kliku okolo matky jeho nevlastního bratra. Politické nitky, které končily v rukách královny vdovy, se ukázaly být jako klíčové. Byly natolik silné, že dokázaly zvrátit vůli zesnulého krále Rwabugiriho (Newbury 1988: 58). Královna prosadila na trůn svého syna Yuhu Musinga a vládla jako regentka. Když rok poté (1897) přijal král s regentkou německou vlajku z rukou kapitána Ramsaye, zdálo se to být jako nevýznamný krok²⁰: *de duobus malis minus est semper eligendum*. Belgičané, kteří zlikvidovali elitní královskou vojenskou jednotku, vypadali vedle pozvolna postupujících Němců²¹ jako krvelační běloši. Zároveň tak král mohl dostat pod svou moc náčelníky, kteří rychle zaujali místa předchozích náčelníků, kteří utekli z hraničních území nebo padli v boji. Král využil německé vojenské podpory k formálnímu podrobení některých oblastí Rwandy. Cathrine Newbury proto mluví o dvojí kolonizaci (1988: 53n). Na jedné straně Německo kolonizovalo krále a jeho náčelníky. Potřebovalo jejich pomoc, aby mohlo zajistit zásobování a pracovní sílu. Na druhé straně pro vyhovění těmto požadavkům musel král, potažmo náčelníci, kteří si přáli zůstat jeho

---

¹⁹ I když ani to nebylo tak jednoznačné. Zejména v okamžiku, kdy si belgické jednotky vybraly stejné místo, na kterém předtím byla královská rezidence (Newbury 1988: 55).

²⁰ Pro historiky však důležité datum, kde mohou začít koloniální historii Rwandy.

²¹ Německo ustanovilo svoje první posádky na území Rwandy až v roce 1898 a to v Gisenyi a Shangi, což bylo původní správní středisko pro jižní oblast jezera Kivu. Dnes leží severovýchodně od Cyangugu.

klienty²², začít intenzivněji využívat svoji moc a rozšiřovat ji za jinak běžnou hranici.

Události na počátku německé kolonizace ukázaly na některé charakteristické rysy politiky ve Rwandě. V první řadě je možné najít rozdílné reakce na přítomnost Evropanů. Jinak reagoval král Rutarindwa a odlišně pak jeho nástupce Musinga. Pro každého představovali Evropané jinou výzvu. Pro Rutarindweho byli výzvou k potvrzení svého jinak vratkého postavení krále, které bylo ohrožováno slabým postavením politického klanu, ke kterému přináležel. Musinga již takový problém řešit nemusel. Naopak západní oblasti, kde byli přítomni Evropané, se ještě více vzdálily autoritě krále a bylo potřeba znovu navázat politické vazby s touto oblastí. Využit k tomu náčelníky, jejichž moc rychle vystoupala ve stínu evropských vojenských pevností, se ukazovalo jako logická volba. Jak ukázala Newbury (1988: 53n.) podobně ambivalentní postoje je možné vystopovat i v periferních oblastech.

Zadruhé se během nástupnických bojů prokázalo, že větší moc, než do detailu propracovaná tradice upravující politické uspořádání, má moc jednotlivých klanů. Královna vdova se tak mohla postavit proti legitimnímu nástupci a protlačit navzdory vůli krále svého syna Musingu na trůn.

Zatřetí postoj a jednání Evropanů bylo více závislé na jednání ostatních koloniálních mocností a na jejich geopolitickém pojetí Rwandy. Další cíle se tomu pak podřizovaly.

2.2 Rozplétání klientských sítí

Evropané svůj postoj ke Rwandě měnili s průběhem doby. Prvním impulsem se ukázala být první světová válka, během níž v roce 1916 přešla

---

²² Bylo by nepřesné mluvit o poddaných a obecně o feudalismu. Jsou to příklady, které jsou nám srozumitelné a zdají se být jako první při ruce. Lemarchand (1970: 18) však před touto paralelou varuje a Chrétien (2003: 226n., 256) ukazuje, že právě i určitá představa evropského feudalismu hrála svoji roli při zavádění správních změn.

nadvláda nad Rwandou do rukou Belgičanů. Jestliže předtím Německé císařství a jeho *Reichskolonialamt* ²³ na koloniální správu území ve střední Africe o velikosti zhruba Nigérie uvolnily 70 lidí (Lemarchand 1970: 49), přičemž můžeme předpokládat, že velká většina z nich byla spíše v sousedním Burundi, kde byla vnitropolitická situace mnohem napjatější. Postoj Belgie se již postupně měnil. Zejména když její správa byla v roce 1919, respektive 1924, potvrzena udělením mandátu Spojených národů²⁴, bylo jasné, že současné hranice budou trvalejšího rázu. Místo extenzivního rozšiřování se Belgičané zaměřili na intenzivní využívání stávajícího dominia.

Názory kolonizátorů na správné uspořádání společnosti mohly nyní najít širší uplatnění. V praxi se začala projevovat tzv. hamitská hypotéza, která doposud dřímala pouze v denících a zprávách cestovatelů. Hypotéza, kterou původně vyslovil John Hanning Speke v souvislosti s dnešní Ugandou, se začala potvrzovat i na území Rwandy. Společnost se zdála být ovládána kmenem Tutsiů, kteří byli potomci dávných křesťanů a po příchodu si podrobili Hutuy a minoritní prapůvodní Pygmeje (Twa)²⁵. Tutsijští pastevcí byli vnímáni jako nadřazená rasa. Hutuové pak zaujali pozici podrobených zemědělců a Pygmejové stáli na okraji společnosti jako sběrači. Před očima Evropanů najednou defilovala zhuštěná evoluce říznutá křesťanským pohledem. Tutsiové byli starodávní křesťané, kteří jen v průběhu věků pozapomněli na svoji původní víru a propadli animistickým kultům. Nicméně způsob jejich vlády: organizace správy a tradice, byly natolik komplikované a dokonalé, že nemohly být jiného než křesťanského původu. Vše navíc potvrzovala tolik populární rasová antropologie. Tutsiové měli světlejší kůži a byli vyššího vzrůstu²⁶. Jejich vzezření bylo daleko jemnější a více kontrolovali své jednání²⁷. Vše do sebe zdánlivě dokonale zapadalo. Nyní

---

²³ Rokem 1907 přešla správa Rwandy do civilních rukou právě založením *Reichskolonialamt*.

²⁴ Jednalo se o mandát typu B (Chrétien 2003: 260).

²⁵ V souvislosti se Rwandou se většinou mluví o kmeni Twa, ale vzhledem k malému vzrůstu příslušníků tohoto kmene se o nich mezi Evropany zpočátku mluvilo jako o Pygmejích.

²⁶ Jako pramen uveřejnila základní tabulku rozměrů Linden (1977: 24, poz. 1). Zde jsou také doplňující informace.

²⁷ Prunier (1995: 10). Názory belgické správy explicitně vyjádřil ve svých pamětech Pierre Ryckmans (1931), první belgický správce Rwandy.

bylo potřeba přistoupit k reorganizaci správy, tak aby se stala ještě efektivnější, protože zde stále byly prvky politické správy, kterým Belgičané nerozuměli nebo ještě lépe řečeno, považovali je za zbytečně komplikované. Belgičané vlastně neměli ani jinou možnost, protože jejich administrativní síly byly omezené. Pro Rwandu uvolnili nesporně více evropských úředníků než Němci, ale na druhou stranu jejich cílem bylo intenzivně využívat lidské a surovinové zdroje Rwandy. Navázali tak na tzv. nepřímou správu, kterou již aplikovalo Německo. Její podstatou bylo využití stávajícího systému správy s tím, že na vrcholk mocenské pyramidy se postavili kolonizátoři (Newbury 1988: 59).

Jak jsem již ukázala, tak ke změnám v mocenském uspořádání Rwandy docházelo již během německé kolonizace, ale vždy se jednalo spíše o vedlejší nezamýšlený efekt. Nyní se Belgičané pustili do velké reorganizace správy. Dosavadní systém správy ve Rwandě vypadal dle uveřejněných bádání²⁸ asi takto: základem byla především osobní podřízenost mezi náčelníkem/patronem a klientem. Instrukce náčelnictví a patronství jsou jednou stranou téže mince. Tento osobní vztah může mít různý obsah. Pro přehlednost výkladu je však vhodné začít na vrcholku pyramidy.

Největší moc měl král, který kontroloval centrální oblast dnešní Rwandy. Jeho moc se i díky pomoci kolonizátorů postupně rozšiřovala i na periferní oblasti a menší království na území dnešní Rwandy. Králové těchto menších území formálně uznávali krále z centrální Rwandy, ale jinak byli z velké části autonomní. Král z centrální Rwandy vykonával svoji omezenou správu prostřednictvím jím dosazeného náčelníka, který však dohlížel pouze na půdu (*ubutaka*) v daném regionu. V jeho pravomoci pak bylo určit náčelníky pro jednotlivé menší celky²⁹.

Další druh paralelní správy se nazýval *umuheto*. Jestliže v rámci *ubutaka* se vybíraly naturální dávky pro krále a jeho náčelníky, *umuheto* náčelník dohlížel

---

²⁸ Viz zejména Newbury (1988: 41n).

²⁹ Někdy se také mluví o „kopei“, což také představovalo jednu ze základních správních jednotek Rwandy. V tomto světle taky dostává označení Rwandy jako země tisíců kopců trochu jiný význam.

především na lidské zdroje, přičemž v centrální Rwandě mu byli podřízeni všichni vlastníci krav a v periferních oblastech pouze někteří. Dávky pak představovaly většinou luxusní výrobky nebo nejvíce ceněný artikl - krávy. Někdy mohly pozice náčelníka *ubutaka* a *umuheto* splývat v jediné osobě, a někdy mohly být naopak rozděleny. Jestliže *ubutaka* náčelník měl všechny své klienty v jedné geografické oblasti, klienti v rámci vztahu *umuheto* se nácházeli v odlišných údolích. Vše bylo ještě komplikováno tím, že král si zvolil určitá území (kopce), která podřídil přímo sobě či nějakému náčelníkovi u centrálního dvora (*intoore*).

Posledním typem správy byly vztahy založené na kontrole dobytka. V rámci *ubuhake* dal patron svému klientovi krávu. Klient pak jemu odváděl naturální dávku a musel pro něj vykonávat různé drobné služby. Patron se pak zavazoval, že svého klienta bude chránit a to nejen při fyzickém ohrožení na životě, ale také před jinými patrony. Tyto tři typy vztahů založené na půdě, lidských zdrojích nebo dobytku měly různé variace, které se měnily v čase a lišily se také region od regionu³⁰. *Ubuhake* bylo typičtější pro centrální Rwandu a zejména v periferních oblastech patrně zahrnovalo pouze část populace (Newbury 1988: 134).

Ubuhake mohlo plnit několik základních funkcí (Prunier 1995: 29). Jako první se nabízí její využívání ze strany chudých rodin. Hlava rodiny-klient získal krávu a patrona, který jej měl ochránit před ještě větším úpadkem ve společnosti. Předání krávy mohlo také vyjadřovat podřízení jedné nižší tutsijské rodiny jiné vyšší rovněž tutsijské rodině. *Ubuhake* tak potvrzovalo současný sociální řád. Impuls k darování mohl vzejít také od náčelníka stojícího v pozici *ubutaka* nebo *umuheto*. Tímto krokem si mohl zajistit ještě větší kontrolu nad svými klienty. V tomto případě se jednalo o určitý typ pojistky.

---

³⁰ Newbury (1988: 134n.) rozlišuje dvě základní varianty *ubuhake*. V prvním případě docházelo k předání krávy, i když v případě bohatších klientů mohli tuto krávu nejprve sami předat patronovi, aby ji posléze obdrželi zpět. Druhá varianta nezahrnovala žádný transfer dobytka. Vztah byl stejný, ale zaručoval klientovi přístup k půdě.

System různých vztahů vytvářel velmi hustou síť, která mimo jiné plnila jednu velmi důležitou funkci: ochranu před nadbytečným zneužíváním moci. Klient, který se cítil být zneužíván jedním patronem/náčelníkem, se mohl obrátit s prosbou o pomoc na jiného patrona. Paradoxně měl svojí pozici klient jistější než patron, jenž musel o své místo v síti vztahů neustále bojovat. Samozřejmě, že nikdo vyjma krále z centrální oblasti nebyl pouze patronem. Nicméně Belgičané vnímali různé druhy náčelnictví z odlišných úhlů. Jejich požadavky na pracovní sílu nebo dodání surovin byly vyřizovány pomalu, protože patroni sami sebe navzájem hlídali při užívání moci. Zdálo se, že jestliže bude uvolněna těsná sociální síť, budou Rwandané pracovat mnohem efektivněji a země bude rychleji vzkvétat.

Zde také tkví rozdíl mezi evropským pojetím feudalismu, kdy poddaný mohl mít jenom jednoho pána. Ve „rwandském“ systému, jak jsem jej představila, bylo něco podobného výjimkou a člověk byl většinou klientem u více patronů. Jestliže tedy mluvíme o feudalismu ve Rwandě, dopouštíme se hrubého zkreslení.

Přípravy na správní reformu trvaly poměrně dlouho. Belgie něco podobného ve svých koloniích dosud nikdy neprováděla. V první fázi se také zvažovala možnost vyměnit území s Portugalskem za jižní břeh Konga. Konečné rozhodnutí ponechat si území padlo v roce 1925, zároveň s tím bylo zrušeno německé právo jako základ pro spravování země (Lemarchand 1970: 63n). Na začátku roku 1926 byla země rozdělena na 10 stejně velkých území (*territoire*), v jejichž čele stál evropský administrátor. Dále byl počet náčelníků redukován na 45 a podnáčelníků na 565. Jejich pravomoci se vztahovaly na územní jednotku, která měla mít všude přibližně stejně velkou rozlohu (Guichaoua 2001?: 5) a každé rozhodnutí náčelníka, ale i krále, podléhalo schválení belgického správce, který mu byl přidělen. Pod jedním podnáčelníkem se mělo nacházet zhruba 100 daňových poplatníků (Newbury 1988: 62). Tato reforma již sama o sobě znamenala velký zásah do celého systému. Snahy o racionalizaci správy postupně smetly i instituci *intoore*, když si belgičtí správci stěžovali, že

„královské kopce“ představují průnik do jejich pravomocí a brání jim v efektivní správě.

Na jedné straně správa a správní rozdělení vedlo skutečně k racionalizaci ve weberiánském slova smyslu. Na straně druhé byl původní systém vztahů rozparcelován. Král již neměl vliv na to, kdo se stane náčelníkem a jeho moc tak postupně klesala³¹. Spolu s rušením instituce *intoore* to vedlo k vzestupu moci lokálních náčelníků, kteří měli větší míru autonomie. Možnost jejich kariérního růstu již nebyla tak pevně svázána s jejich klientskými vztahy různé povahy, ale s belgickou správou a příslušnými požadavky. Pokud řádně odváděli dávky, nebránili se křtu³² a posílali své syny do oficiálních škol, kde se měli naučit základní dovednosti správného správce-náčelníka (Newbury 1988: 63), nikdo jim nebránil ve výkonu jejich moci a v hromadění kapitálu. Parcelizace se dotkla i širší rodiny, klanu, který hrál velmi důležitou roli v běžném životě. Klan ztrácel svůj význam tím, jak byly postupně zaváděny daně vypisované na hlavu³³ a nikoliv již na celou rodinu, potažmo klan (Prunier 1995: 12).

Tato reorganizace však neznamenala konec reforem, které probíhaly skoro 10 let. Nejčastěji se mluví o „tutsizaci“ náčelnictví a přidělování identifikačních průkazů s vyznačenou etnickou příslušností. Dle hamitské hypotézy měli daleko lepší předpoklady pro vládnutí Tutsiové. Není proto divu, že belgická správa při schvalování protlačovala především tutsijské náčelníky. Praktikování této volby však vyžadovalo jednu důležitou znalost: Jak odlišit Hutua od Tutsie? Tato otázka se stala kardinální při distribuci identifikačních průkazů v letech 1933-1934. Tabulky plné průměrných nasálních a fatálních indexů se najednou ukázaly být příliš neurčitým nástrojem pro tak důležité rozhodnutí. Fyzická antropologie

---

³¹ Celý proces se samozřejmě neobešel bez otřesů. Král Yuhi Musinga navzdory nabytému vzdělání odmítal křest a okolo něj se zformovala podobně smýšlející skupina náčelníků. Vše se nakonec vyřešilo díky pomoci církve, když byl nařknut z praktikování magie a protikatolického postoje. V roce 1931 byl sesazen (Jefremovas 2002: 69). Aby se podobné nedopatření již neopakovalo, vymohla si církve, že bude dohlížet na výchovu jeho nástupce.

³² V roce 1934 bylo 90% náčelníků pokřtěno. Zato v celé populaci přijalo svátost křtu jenom 10% obyvatelstva (Chrétien 2003: 273).

³³ Daň z hlavy bylo patrně to první, co Belgičané krátce po svém vstupu do země zavedli. Mezi léty 1917 a 1926 zůstávala její výše stejná. Od počátku správních reforem byla daň z hlavy pravidelně navyšována (Newbury 1988: 132).

v praxi selhala a musel se hledat jiné, spolehlivější vodítko. Označení Hutu nebo Tutsi bylo do velké míry variabilní a záviselo na sociálním postavení v systému vztahů, ale také geografické oblasti, kde bylo uplatňováno. V centrální části Rwandy byly za Tutsie považovány především klany postavené na vrcholku mocenské hierarchie, kdežto na severu byli včele pyramidy především Hutuové. I tak nebyla etnická příslušnost něco, co nešlo změnit. Na základě dobře zvolené rodové strategie, bylo možné během jedné či dvou generací vystoupat a stát se Tutsiem nebo Hutuem v závislosti na regionu. Pro Belgičany byl však tento systém zmatený. Chtěli postavení člověka určit jednou a navždy. Nakonec se nejvhodnějším kritériem stalo rozdělení dle majetkového cenzu. Základním kapitálem ve Rwandě byl dobytek. Ten, kdo v době cenzu měl 10 a více krav, dostal se do tutsijského etnika, a kdo měl méně, byl Hutuem. V případě Pygmejů se rozhodovalo na základě jejich profese (Hintjens 1999: 253). Jedna kolonka v průkazu se tak stala výrazem změny celého systému. Hutuové a Pygmejové si najednou byli rovni (African Rights 1995: 7). Byli plebeji, na jejichž bedrech spočívala tíha celého systému. Již se nemohli dovolávat pomoci u jiného patrona nebo vymýšlet nějakou klientskou strategii, která by je pozvedla ze dna mocenské pyramidy. Tutsiové se stali těmi nahoře. Původně velmi komplexní systém, který nepostrádal vyvažující mechanismy, byl rozřat vedví.

2.3 Načasovaný přechod k nezávislosti

Boje druhé světové války se Rwandy nijak nedotkly, ale válečné vypětí ještě více zesílilo snahy o efektivitu správy a ekonomické vytěžení celého potenciálu země, která vyjma velmi úrodné půdy a armády levné pracovní síly neměla Belgičanům co jiného nabídnout. Některé rysy systému se tak ještě více prohloubily. Během druhé světové války se ještě více rozšířila peněžní směna,

jejímž cílem bylo získat více zboží na vývoz³⁴. Původní sociální systém založený na osobních vztazích se postupně stával zbytečným. Pro zajištění potřebného sociálního statusu se ukázaly být klíčové vazby na koloniální správu. Jenže jen málo vyvolených, většinou Tutsiů, mělo přístup k důležitým pozicím náčelníků a podnáčelníků. Sociální nůžky se postupně více a více otvíraly a s tím rostlo i sociální napětí.

Nutnost změn byla pro některé lidi evidentní. Jedním z důležitých aktérů na poválečné scéně se stala instituce, která doposud mlčela: nově obnovené Spojené národy. Rwanda stále byla mandátním územím, kde Belgie pouze vykonávala správu. Cílem tohoto mandátu byla nezávislost území a pravidelně se opakující mise Mandátního výboru (*Trusteeship Council*) měly kontrolovat pokrok na této cestě. Během svých cest se členové mise snažili zmapovat ekonomickou, politickou i sociální situaci. Setkávali se s členy „opozice“, respektive s lidmi stojícími mimo koloniální správu.

Ve svých zprávách³⁵ se nejvíce kritiky dostalo systému podobnému evropské robotě, *uburetwa*. Kdy lidé museli několik dní pracovat na veřejně prospěšných pracích, které se někdy také odehrávaly na majetku náčelníka, jenž dohlížel na jejich průběh. Jestliže *ubuhake* zachovávalo určitou míru reciprocity, *uburetwa* byla symbolem podřízení. Stejně jako ostatní typy dávek bylo i *uburetwa* možné splatit penězi. Ve skutečnosti se tak ale nedělo. Belgická správa dlouho vnímala „dobrovolnou práci“ jako důležitý a tradiční znak celého systému, kde Hutuové měli vyjadřovat podřazenost Tutsiům (Newbury 1988: 141n.). Různé formy neplacených povinností mohly spolknout až 60% veškeré pracovní doby (Prunier 1995: 35). K úplnému zrušení „dobrovolné práce“ nedošlo ani v roce 1949, kdy byla nahrazena peněžním odvodem (Jefremovas 2002: 71). V jiných formách přežívala dál a byla součástí první i druhé republiky.

---

³⁴ Od roku 1931 se belgická správa zaměřovala na export kávy, která se dala relativně snadno pěstovat, převážet a následně s velkým ziskem prodávat (Newbury 1988: 142).

³⁵ Všechny zprávy jsou přístupné v knihovně OSN v Ženevě pod názvem *United Nations Visiting Missions to Trust Territories in East Africa* (rok návštěvy). *Report on Ruanda-Urundi*. Ze správního hlediska bylo území Rwandy a Burundi spojené, ale vývoj v obou zemích měl odlišný průběh.

Kritiky se dočkal i rasový přístup belgické správy, který protěžoval Tutsie, ve skutečnosti však jenom některé z nich. O hamitské hypotéze se stále mluvilo, ale již v jiném kontextu. Hutuům najednou jasně říkala, kdo je ve Rwandě doma, a kdo sem přišel kolonizovat. Nejdříve to byli Tutsiové a po nich pak i Belgičané, kteří tak potencionálně sdíleli stejný osud. Byli to cizinci, což podkopávalo jejich legitimitu. Nositelem této interpretace se stala nově vznikající vrstva hutuských intelektuálů, která se v budoucnu ujme důležité role.

Během dvacátých a třicátých let se Hutuové nemohli etablovat v koloniální správě. Svoje dveře jim však otevřely křesťanské konventy, za jejichž zdi získali potřebné vzdělání. Navenek měla církev od správy jasný úkol: vzdělávat náčelníky a dodávat vzdělanou administrativní sílu. Co se však dělo v uzavřených klášterních školách, bylo belgické správě víceméně jedno. Zde se hamitská hypotéza nemusela uplatňovat. Postupně však docházelo k proměnám i v samotné církvi.

Na straně jedné přestávalo být kněžské roucho výlučnou záležitostí Evropanů a již v roce 1951 pocházela polovina kněží z místního obyvatelstva (Prunier 1995: 42). Na straně druhé proběhla obměna i mezi bílými hodnostáři. Původně se do kolonií dostávali jenom kněží pocházející z vyšších, valonských, sociálních vrstev. To se však po druhé světové válce změnilo a do jejich řad se čím dál častěji dostávali chudí Vlámové, pro něž bylo snazší se identifikovat s utlačovanými Hutuy než s dominantními Tutsii (Hintjens 1999: 254). Církev novou intelektuální elitu nejen „vychovala“, ale následně ji poskytla také důležitou infrastrukturu. Na stránkách svého deníku *Kimanyateka* dávala prostor jejich názorům a její vazby na Evropu pomáhaly Hutuům nacházet zastání i tam.

S tím, jak rostl tlak na přechod k demokratickému způsobu vlády a nevyhnutelně se blížil termín předání, vznikaly zejména ke konci 50. let politické strany, které se snažily najít si své voliče. Vládnoucí tutsijská elita si uvědomovala sílící sociální napětí. Strana UNAR³⁶, která tuto skupinu

---

³⁶ Rwandská národní unie (Union nationale rwandaise).

reprezentovala, se snažila oslovit i širší vrstvy obyvatelstva. Současný nelichotivý stav společnosti prezentovala jako důsledek belgické nadvlády, přičemž nekoloniální soužití považovala za harmonické a bez etnické zášti. Jejím cílem byla obnova tohoto nezávislého stavu (Lemarchand 1970: 159). Monarchie tak měla být zachována a obětním beránkem se měla stát instituce *ubuhake*, která symbolizovala to špatné. Programové prohlášení požadující zakázání této instituce však nemělo žádný velký efekt³⁷. Větší zátěž přinášela dobrovolná práce a její zneužívání ze strany náčelníků. S důrazem na extenzivní využívání zemědělské půdy byly vzácným kapitálem nikoliv stáda dobytka ukazující v minulosti sociální status klanu, ale pastviny a ty *ubuhake* většinou nijak klientovi nezajišťovala.

Ubuhake se stala symbolem represivního aparátu i pro hutuskou církevní elitu, která o sobě dala nahlas vědět v tzv. *Bahutu manifesto*³⁸, jenž vstoupil do povědomí díky své publikaci v první zprávě mise Spojených národů³⁹. Jazyk prohlášení ani po několika desetiletích neztrácí na své údernosti. Pro autory se problém zdál být jasným:

„Problém je v podstatě v politickém monopolu jedné rasy, Mututsi. Za současných okolností, je tento politický monopol přetvářen v ekonomický a sociální monopol. [...] A vezmeme-li v úvahu de facto selekci ve školství, politický, ekonomický a sociální monopol se obrací v kulturní monopol, který navždy odsuzuje zoufale se snažící Bahutu k práci podřízených dělníků, dokonce po nezávislosti budou přispívat k zisku bez toho, aniž by si uvědomili, jaká budoucnost bude pro ně. [...] Pro monitorování tohoto rasového monopolu jsme důrazně alespoň dočasně proti odstranění označení ‘Mututsi’, ‘Muhutu’

---

³⁷ *Ubuhake* bylo zakázáno v roce 1954 (Reyntjens 1987: 88).

³⁸ Kinyarwanda vyjadřuje množné či jednotné číslo podstatného jména předponou. Bahutu nebo Abahutu označuje všechny členy, kdežto Muhutu pouze jednotlivce.

³⁹ Text byl publikován jako *Manifesto of the Bahutu. Notes on the Social Aspect of the Racial Native Problem in Rwanda*. Prohlášení tvoří první přílohu zprávy mise OSN. Viz OSN, *United Nations Visiting Missions to Trust Territories in East Africa, 1957. Report on Ruanda-Urundi*, T/1346, 6. 12. 1957, příloha č. I.

a 'Mutwa' z identifikačních karet. Jejich zamlčení by mohlo zabránit statistickým zákonům ustanovit opravdová fakta.“ (cit. dle Prunier 1995: 45n.)

Jedním z 11 autorů byl i editor časopisu *Kimanyateka* Grégoire Kayibanda, který se stal předsedou nově vzniklé strany PARMEHUTU⁴⁰. Jak vyplývá z předchozího prohlášení, jejím cílem bylo obrátit dosavadní systém vzhůru nohama. Demokracie znamenala vládu většiny, tj. Hutuů nad menšinovými Tutsii. Tato strana měla silné zastoupení zejména v centrální Rwandě, což dnes odpovídá území mezi Gitaramou a Ruhengeri. Navzdory šířící se pan-hutuské identitě utlačovaných nedokázala oslovit všechny. Na jihu země okolo Astridy (dnes Butare), duchovního centra, získávala hlasy Hutuů strana APROSOMA⁴¹ založená v roce 1957 obchodníkem Josephem Giterou (Prunier 1995: 47). Odlišné postoje však zastávali lidé na severozápadě Rwandy, z území, která byla ještě před několika desetiletími relativně svobodná. Šlo jim rovněž o restauraci minulého, ale to v jejich smyslu znamenalo autonomii na centrální správě (Lemarchand 1970: 99n.). Stejně jako v případě strany UNAR nešlo o nějaké atavistické tendence, ale jejich argumentace nacházela v důrazu na tradici svoji legitimitu.

Posledním aktérem, jehož postoj jsem nezmínila, je samotná belgická správa. Výtky Mandátního výboru pro ně byly těžko pochopitelné. V belgickém království byli někteří představitelé správy dosazováni králem (Lemarchand 1970: 80) a nyní měli oni pracovat na tom, aby je „ti černoši“ sami volili? Změna tak probíhala velmi pomalu. Belgie spíše přešlapovala na místě a přemýšlela, jak se k celému problému postaví. To je i jedním z důvodů, proč politické strany vznikaly až na sklonku 50. let pod tlakem událostí v sousedním Belgickém Kongu. O postoji Belgie k celému procesu vypovídá také návrh skupiny belgických intelektuálů, kteří vypracovali třicetiletý plán postupného přechodu k nezávislému Kongu (Kumsa 2004: 37). O Rwandě a Burundi uvažovali podobně.

---

⁴⁰ Strana za změnu a hutuskou emancipaci (Parti du Mouvement de l'Emancipation Hutu).

⁴¹ Sdružení pro sociální pozvednutí mas (Association pour la Promotion Sociale de la Masse).

První volební reformy probíhaly od spodu a se sebezapřením. V roce 1956 byli podnáčelníci zvoleni lidovými shromážděními, která byla utvořena již o 4 roky dříve. Tutsiové obsadili 33% všech postů, což při jejich nedávno zjištěném 17% zastoupením v populaci lze považovat za úspěch, zejména když vezme v úvahu výsledky na vyšší úrovni, kde volby probíhaly nepřímou volbou a zajistily jim tak ještě lepší zastoupení (Chrétien 2003: 300). Tutsijská aristokracie, potažmo strana UNAR, však byla jiného názoru. Byla svědkem toho, jak se velká část země vzdaluje sféře jejich vlivu a oni zůstávali trosečníky se svým králem v moři plném plebejských hutuských náčelníků a podnáčelníků. UNAR pochopil, že čím rychleji získá Rwanda nezávislost, tím spíše si budou moci zachovat moc. Pravděpodobně tato horlivost přiměla belgickou správu, aby se od tutsijské aristokracie odvrátila a ve snaze opustit zemi s vedením, které by jí bylo více nakloněno, zaměřila všechno svoje úsilí na předání moci nově vznikající střední vrstvě Hutuů. Nicméně se nabízejí ještě další faktory, které k tomuto obratu přispěly. Prunier (1995: 47) nabízí jako další prvek širší geopolitickou situaci. Během misí OSN se tutsijská aristokracie dostala do kontaktu se zástupci komunistických států, kteří ji posléze jako vhodnou opozici vůči Belgii začali podporovat. Je to však pouze jedna z hypotéz pro další podrobnější výzkum.

Rok 1959 se stal pro další vývoj událostí klíčovým. V červenci 1959 náhle a za neobjasněných okolností umřel král Mutara III. Rudahigwa. Netradičně ještě v den pohřbu se strážci královských tradic vyslovili pro nástupnictví nevlastního bratra panovníka Kigeliho, který však představoval jenom loutku v rukách tutsijské aristokracie (de Heusch 2004: 12). Belgie byla z takového vývoje vyděšena a považovala to za vážnou hrozbu pro svůj plán. Následně se v rychlém sledu do konečné podoby formovaly PARMEHUTU a APROSOMA.

Situace v zemi byla velmi napjatá a nestabilní. Pomyslná jiskra přišla za krátko. První listopadový den došlo k útoku na jednoho podnáčelníka, člena PARMEHUTU. Falešná zpráva o jeho smrti spustila lavinu násilností, během nichž začaly hořet mnohé domy tutsijských náčelníků. Do organizovaných nájezdů se přidávali i ostatní lidé, protože se domnívali, že se tak děje z vůle

jejich spravedlivého krále, který by přece nedopustil takovou křivdu. Lidem nešlo o změnu systému, zrušení monarchie, ale zejména útočili proti autoritě náčelníků, která byla často zneužívána (Lemarchand 1970: 114).

Na mezinárodněpolitické scéně završila celý rok rezoluce OSN č. 1413 z prosince 1959, ve které OSN žádá Belgii o urychlení přechodu k nezávislosti (Kumsa 2004: 37). Přání OSN bylo zanedlouho vyslyšeno, ale takovou cestou, kterou si nikdo při hlasování patrně nepředstavoval. Na konci roku 1959 učinila Belgie vojenský výsadek, v jehož čele stál plukovník Guy Logiest: muž rázných činů, kterým slova jen sekundovala. Plukovník rychle odstavil UNAR od moci. V polovině roku 1960 proběhly komunální volby, kde PARMEHUTU i díky podpoře ze strany církve přesvědčivě zvítězila (Prunier 1995: 51n.).

OSN si proti takovému postupu stěžovala ve dvou rezolucích - č. 1579 a 1580. Vše měla vyjasnit její mise do Rwandy. Na stejnou dobu však plukovník svolal setkání nově zvolených zástupců a před jejich zraky 28. ledna 1961 vyhlásil Grégoire Kayibanda nezávislost. Parlamentní volby v polovině roku potvrdily drtivé vítězství (78%) PARMEHUTU. Se stejnou pompézností byla rok poté potopena i monarchie a Grégoire Kayibanda se stal prezidentem Rwandy (de Heusch 2004: 12). To, co se někdy nazývá jako sociální revoluce, bylo ukončeno.

Z pohledu událostí roku 1994 se to podstatné však mělo teprve stát. Etnické nepokoje, které propukly v roce 1963, se ukázaly být symptomatické pro další průběh. Staly se symbolem a přinejmenším na rovině ideologické se vracely. Velmi rychlá změna byla pro tutsijskou konzervativní aristokracii příliš velkým soustem, se kterým se nehodlala smířit. Byly to právě noční a nenadálé přepady, které daly vzniknout označení *Inyenzi* (švábi). Původně se tak označovali samotní bojovníci, protože byli všude, útočili po nocích a velmi rychle. Bylo těžké je zlikvidovat. V samotné Rwandě se takové označení v pejorativním smyslu vžilo a jeho hrůzu nahánějící moc sloužila v 90. letech k mobilizaci obyvatelstva. Nájezdy vyvrcholily pokusem o převrat tři dny před Vánocemi roku 1963. Během následující odplaty zemřelo dle odhadů až 30 000

Tutsiů a několikanásobně víc jich zemi opustilo (Uvin 1998: 96). Země tak zažila události, které se v některých rysech ještě několikrát opakovaly.

Grégoire Kayibanda sice svrhl krále, ale sám se postupně dostával do jeho postavení. PARMEHUTU se stalo v roce 1965 prakticky jedinou povolenou politickou stranou v zemi (Wütherich 1998: 67). Z celého systému profitovala pouze úzká skupina Hutuů. Systém osobních vztahů se opět replikoval na úrovni státní správy, která však nabízela neporovnatelně větší možnost ke kumulaci politického, ekonomického i sociálního kapitálu. Navenek se však vše zdálo být v pořádku. Belgie byla spokojena a s klidem zapomněla na pár let nepokojů, když měla nyní před očima spořádanou vazalskou zemi.

2.4 Nekrvavý konec první republiky

Bylo to právě štěpení v rámci vládnoucí vrstvy Hutuů, které vedlo o deset let později k dalšímu převratu. Na vládě Grégoire Kayibandy profitovali zejména dobře postavení Hutuové ze středu země. APROSOMA a její členové byli postupně vytlačeni z politického života i ze státní správy (Prunier 1995: 58). Grégoire Kayibanda stavěl svoji legitimitu na podobných základech, které stanovil v *Bahutu manifesto*. Demokracie v jeho pojetí znamenala vládu Hutuů a udržování trvalé etnické segregace, kterou ještě více posilovaly občasné útoky ze sousedního Burundi, které bylo ovládáno místním kmenem Tutsiů.

Byl to právě nepodařený pokus o převrat v Burundi v roce 1972 a razantní odpověď místní tutsijské armády (Lemarchand 1996: 101), co popíchlo prezidenta Rwandy k ještě většímu vyburcování etnické nesnášenlivosti. Do začátku roku 1973 fungovaly ve Rwandě „výbory bdělosti“, jejichž cílem bylo eliminovat možnost, že by některé Tutsie napadlo inspirovat se u svých bratrů v Burundi. Toto nebezpečí však bylo iluzorní a výbory spíše otevřely cestu k vyřizování různých půtek mezi nespokojenými Hutuy. Celý systém se tak stal vnitřně nestabilním. Burcování k etnické nesnášenlivosti nechávalo rolníky chladnými a o nic více se jich nedotýkalo ani dění za dveřmi výborů (Prunier

1995: 60n.). Z tohoto pohledu není překvapením, že se ministr obrany Juvénal Habyarimana dostal k moci bez jediného výstřelu. 5. července byla v rychlosti pohřbena první republika.

V čele republiky stanul Výbor pro mír a národní jednotu, v němž zasedalo 11 plukovníků, kteří pocházeli z doposud odstrkovaného severu země. Po 5 letech vojenské správy došlo k přijetí nové ústavy prezidentského systému (Chrétien 2003: 307). Ve skutečnosti ale k žádné velké změně nedošlo. Prezident Juvénal Habyarimana se postavil do čela jediné strany - MRND⁴². Dál bylo pokračováno v etnické politice, která však již nebyla tak otevřená a plná rasové nenávisti. Přístup by se dal spíše přirovnat k americkému mottu z konce 19. století: Oddělení, ale rovni. Byl nastolen pečlivý kvótní systém, který však nemohl zastřít, že největší příděly opět uvíznou v horních patrech mocenské pyramidy. V devatenáctičlenném kabinetu byl pouze jeden Tutsi a podobně byly jejich zájmy zastupovány i v sedmdesátičlenném parlamentu⁴³, kde měli zástupce dva. V armádě byla situace ještě horší. Postup na důstojnické pozice byl Tutsiům zamezen a vojáci byli odrazováni od sňatku s tutsijskými ženami (Prunier 1995: 75).

Pro běžného člověka se však nic převratného nestalo. „Pouze“ v minulosti relativně časté nepokoje zaměřené proti Tutsiům na 17 let ustaly. Hlavním cílem, ke kterému se každý měl nyní upnout, byl rozvoj, jak už napovídá název nové strany a i parlamentu. Na této cestě se církev ještě více přimkla ke straně a to do takové míry, že členství arcibiskupa ve vedení MRND kritizoval i Vatikán⁴⁴. Magické slůvko „rozvoj“ otevíralo přístup k penězům západních vlád, které jenom hledaly stabilní a spořádanou zemi v Africe, kde by mohly uplatnit svou víru v pokrok, samozřejmě pouze v mezích ekonomiky a hospodářství. Teprve až

---

⁴² Národní revoluční hnutí za rozvoj (Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement).

⁴³ Národní rada rozvoje (Conseil National de Développement).

⁴⁴ Kritika přišla, až po konci studené války v okamžiku, kdy již bylo jasné, že rwandská podoba „demokracie“ je neudržitelná (Fowler 2004: 73).

událostí 80. a zejména první poloviny 90. let obnažily celý systém klientských vztahů ukrývající se za rozvojovou politiku.

3 Charakteristika druhé republiky

*„Vždycky se najdou Eskymáci, kteří pro obyvatele
Belgického Konga vypracují pravidla chování v době strašlivých veder.“*

Stanisław Jerzy Lec

(1909 – 1966)

Období koloniální nadvlády a na něj navazující období první republiky jsou důležitým pramenem kolektivní paměti, na kterou při svém jednání odkazují političtí aktéři během druhé republiky a následných demokratizačních snah. Zejména období získání nezávislosti a počátku první republiky lze vnímat jako snahu politických elit o první „rwandskou“ vlnu demokratizace⁴⁵.

V této kapitole, věnující se období druhé republiky, se zaměřím na charakteristiku režimu samotného. Na jedné straně vycházím z faktorů užitých Fialou (2006: 94n.) při formování typologie afrických nedemokratických režimů⁴⁶. Na straně druhé využívám i přístupu Huntingtona, který ještě dává důraz na hospodářskou situaci a vnější aktéry či vlivy. Tímto výběrem také dávám předvídat následující strukturu. V první části budu charakterizovat samotný nedemokratický režim druhé republiky. Náplní druhé, navazující části, je analýza samotného přechodu včetně důležitých faktorů formujících jeho podobu. V závěru se zabývám otázkou typologizace režimu druhé republiky.

---

⁴⁵ Souhlasím tak s argumentací Fialy (2006: 77n.), že i *jednostranický systém* vzniknuvší po skončení kolonizace je možné chápat jako výsledek procesu, kde byly účastny demokratizační faktory.

⁴⁶ Jedná se o (1.) charakteristiku nositele politické moci spolu se způsobem realizace ekonomické a politické moci, dále o (2.) způsob legitimity režimu a v poslední řadě (3.) ideologii. Více viz podkapitola 1.8 Africký kontext demokratizace.

3.1 *Postavení vládnoucí strany MRND*

Jak jsem již zmínila v předchozí kapitole, pět let po vojenském puči byla navržena a následně v plebiscitu přijata nová ústava. Tato ústava fakticky nic nezměnila, ale stala se pevnějším základem pro další správu země. V porovnání s předešlými pěti roky vytvořila stabilnější rámec pro výkon politické moci. Hned po převratu byly všechny politické strany postaveny mimo zákon. Původně se tak jednalo o *vojenský autoritářský režim* spravovaný Výborem pro mír a národní jednotu. Již následující rok (1974) však Habyarimana založil svoji vlastní stranu MRND. Ústava z roku 1978 tento stav převzala a v článku VII stanovovala, že strana MRND je jedinou povolenou politickou stranou v zemi (Prunier 1995: 76). Její postavení se blížilo totalitní straně. Všichni občané, a to už od útlého dětského věku, museli být povinně jejími členy. Představitelé státní správy museli být oddanými stranickými představiteli, bez tohoto předpokladu nebylo myslitelné se o jakémkoliv místo ve státní správě vůbec ucházet. Postu ve vládě nebo dalších úřadech musela odpovídat i stranická funkce. Vliv strany prostupoval celou zemí.

Organizace MRND byla srovnatelná se stranami komunistickými. Základní jednotkou MRND byla buňka⁴⁷, přibližně pět buněk pak bylo součástí jednoho sektoru, který byl zastřešován komunou⁴⁸. Buňky byly nejen v rámci bydliště, ale byly organizovány také na pracovišti. V jejich čele byla volená komise v čele s předsedou, který se měl starat o realizaci přání členů buňky, fakticky však bylo náplní jeho práce plnění příkazů shora. Taktéž byli voleni radní do sektorů, ti pak společně představovali i obecní radu. Jejich hlavní kompetencí byla kontrola starosty a diskuse, respektive schvalování nebo zamítání rozhodnutí starosty. Realita však byla taková, že jeho rozhodnutí pouze

---

⁴⁷ Zde docházelo k mírnému odlišení mezi stranickou strukturou a státní správou, ve které bylo nejmenší a základní jednotkou deset domácností.

⁴⁸ Správní dělení Rwandy, které s určitými obměnami v názvech přetrvalo dodnes, bylo od největší správní jednotky po nejmenší takovéto (v závorce je pak hlavní zástupce dané jednotky): préfecture (préfet); commune (bourgmestre); secteur (conseiller); cellule (responsable); ten households (nyabakumi). Zdroj: Fujiiiová (2006: xi).

přijímali. Obec⁴⁹ čítala přibližně mezi 30 000-100 000 obyvateli. Starostové byli oficiálně odpovědní ministru vnitra, fakticky je však jmenoval i odvolával prezident Habyarimana, často tento post získávali jeho osobní přátelé. Starostové měli rozsáhlé pravomoci. Sami tak například rozhodovali o využití obecní půdy, soudili spory mezi obyvateli, rozhodovali o přijetí a propuštění obecních zaměstnanců a to včetně policistů, kteří pak byli pod jejich přímým velením⁵⁰.

Je tedy patrné, že MRND měla maximální přehled o životě lidí ve Rwandě. Tuto skutečnost ještě posílila povinnost obyvatelstva získat povolení ke stěhování, aby toto povolení získali, museli uvést závažný důvod, a pokud jim bylo vyhověno, museli se ihned v místě svého nového bydliště nahlásit na úřadě. Komuny měsíčně, čtvrtletně i ročně vypracovávaly zprávu o narozeních, úmrtích, stěhováních do i z obce. Starosta předával tajné službě informace o z jeho pohledu podezřelých osobách ve své obci. Prunier v této souvislosti mluví o administrativní kontrole, která byla patrně jedna z nejtuzších na světě, pomíneme-li komunistické země (1995: 77).

Kontrola strany nad každodenním životem obyvatelstva probíhala i v rámci *umugandy*. Touto obecně prospěšnou prací⁵¹ měli obyvatelé trávit maximálně dva dny v měsíci, ve skutečnosti to však byly mnohdy dny čtyři a leckdy se ani nejednalo o práci pro obec ale například pro starostu nebo vysoko postaveného straníka. Nad plněním *umugandy* dohlížel *nyumbakumi*, ten zodpovídal přibližně za deset domácností a v případě, že někdo svou povinnost neplnil, mohl jej pokutovat.

S upevněním pozice MRND následovala další povinnost obyvatel. Museli se účastnit takzvaných animací. Jednalo se o propagandistické mítinky, na kterých se recitovali oslavné básně, pěli písně a tancovalo se na Habyarimanovu počest. Rozdávali se Habyarimanovy podobizny, které si pak obyvatelé připínali

---

⁴⁹ Vzhledem k naší reprezentaci pojmu obec nelze brát toto označení doslova, protože zástavba ve Rwandě nemá vždy charakter jasně oddělených vesnic. Častěji je možné se setkat s jednotlivými domy rozestými v krajině.

⁵⁰ Více o vlivu lokální správy na život lidí viz Jefremovas (2002).

⁵¹ Jednalo se převážně o opravu silnic, budování protierozních hrází, úklid.

na oděvy, vyvěšovali v domovech a v práci. Kdo placku s Habyarimanovým portrétem neměl v průběhu takových akcí na oblečení přišpendlenou, byl považován za podezřelého. Ad absurdum svou loajalitu dotáhl i již výše zmíněný kigalský arcibiskup monsignore Vincent Nsengiyumva, který s Habyarimanovou fotkou přišpendlenou na sutaně sloužil i mše.

Z původně vojenského autoritářského režimu se Rwanda posunula spíše personalistickému pojetí autoritářského režimu. Strana nyní v čele s prezidentem Habyarimanou byla součástí každodenního života každého člověka. Legitimita nového režimu a potažmo i prezidenta samotného nemohla být založena na aureole boje za nezávislost nebo vítězství v občanské válce. Již samotný název nové strany MRND do velké míry napovídá, jaký byl jeden z hlavních zdrojů legitimacy: rozvoj, což představuje velký posun od proklamované vlády statistického zákona většiny, jak to činil tzv. *Bahutu manifesto*. Idea rozvoje měla spojovat všechny jak Tutsie, Hutuy, tak bohaté i chudé. Zároveň se jednalo o velice dobrý nástroj na získávání peněz ze zahraniční pomoci. Samozřejmě tento rozvoj měl svá jistá omezení. Vládnoucí elity v čele s prezidentem Habyarimanou prosazovaly především rozvoj technologický, zejména pak šlo o zlepšování nakládání s půdou a pitnou vodou. Nejednalo se tedy o rozvoj v lidsko-právní oblasti. Samotný pojem rozvoje byl však natolik široký a sémanticky mnohovrstevný, že do budoucna reinterpretaci tímto směrem nevyklučoval. Ideologie rozvoje měla zároveň zatlačit do pozadí etnické rozdělování a případné nepokoje. Proklamovaný hospodářský rozvoj s sebou nesl silné provázání s vnitřní bezpečností. Samotný rozvoj nebyl jediným zdrojem legitimacy druhé republiky. Dalším, ne často užívaným, nástrojem byly volby, jež měly spíše podobu národního sčítání obyvatelstva. Pro vnější pozorovatele se tak mohlo jednat o autoritářský režim, který však má demokratické tendence a rysy.

Jestliže se však pozice MRND z hlediska politologické typologie blížila totalitní straně, je nepřesně přijmout z toho někdy vyplývající dělení na ovládané a ovládající. I povaha moci prezidenta ležela na základech, které otevíraly cestu k rozporům. Habyarimana byl sice charismatickou osobností, ale

jeho charisma mohlo vyniknout díky podpoře tradičních mocenských vazeb vycházejících z klientských a potažmo náčelnických vztahů.

3.2 *Akazu a regionalismus*

Zásadní vliv na politické dění však neměla MRND jako celek, ale v jejím rámci existovala elitní skupina, které se vymykala standardní stranické struktuře. Za hlavního politického hráče by dokonce bylo možné označit *akazu*, jinak také malý dům nebo Le clan de Madame. Jednalo se o neoficiální, leč známé, centrum rwandské politiky. V čele *akazu* stála Habyarimanova manželka Agathe, která pocházela z významného a movitého rwandského rodu. V jejích rukou se ve skutečnosti sbíhaly všechny nitky rwandské politiky a ekonomiky, zde byla přijímána rozhodnutí o rwandské armádě (Gourevitch 1998: 81). V čele *akazu* byli kromě Agathe Habyarimanové její příbuzní a blízcí oddaní spolupracovníci, převážně lidé, kteří pocházeli z regionu, kde se Habyarimana narodil a odkud pocházela i jeho manželka. Někteří vykonávali moc otevřeně, např. Protais Zigiranyirazo – prefekt z Ruhengeri, nebo Seraphin Rwabukumba, který řídil významný podnik La Centrale, zatímco někteří fungovali za scénou, jako Colonel Elie Sagatwa, jenž byl Habyarimanovým osobním tajemníkem. Ve skupině byli i vojenští důstojníci, asi nejznámějším z nich pak byl plukovník Théoneste Bagosora⁵². Prunier spatřuje důvody významu *akazu* mimo jiné v jeho politické tradici. Podobné uspořádání jako *akazu* existovalo již v předkoloniální Rwandě a i tehdy se jednalo o jakýsi vnitřní mocenský kruh panovníka, který bychom mohli najít i okolo prezidenta Kayibandy, jen nastal rozdíl v tom, že už preference nebyly na základě klanů, ale regionů. Za Kayibandovi vlády tak měli usnadněný přístup k mocenským pozicím lidé z Gitaramy, Habyarimana naopak upřednostňoval své známé z prefektury Ruhengeri (Prunier 1995: 85).

---

⁵² Théoneste Bagosora je označován za duchovního strůjce genocidy. V prosinci 2008 byl v první instanci ICTR odsouzen k doživotnímu trestu odnětí svobody.

3.3 *Ekonomická situace*

Obecně lze však tvrdit, že se Habyarimanově vládě v 80. letech podařilo výrazně zlepšit ekonomickou a bezpečnostní situaci v zemi. Ideologie rozvoje tak nacházela své výsledky v reálně se zlepšující ekonomické situaci. Při bližším pohledu však zjistíme, že tento vzestup nebyl dlouhodobě udržitelný.

Habyarimanovi se v 70. a 80. letech podařilo nalákat významnou zahraniční pomoc (Uvin 1998). Díky ní byla vystavěna působivá infrastruktura – zejména cesty, telefonní spojení a zásobení elektřinou. Zlepšila se zdravotní péče, poklesl počet úmrtí novorozenců, narostl počet dětí chodících do školy – ze 49, 5% v roce 1978 na 61, 8 % v roce 1986. Během první dekády si rwandská ekonomika vedla lépe než ostatní v regionu, což potvrzoval i vysoký růst HDP⁵³. Zemi se dařilo udržovat vyrovnaný státní rozpočet a neměla státní dluh. Rwanda navíc působila jako magnet pro zahraniční dárce, jak poznamenal jeden rwandský emigrant, Rwanda se stala „zemí tisíce kopců a tisíce pracovníků zahraniční pomoci“ (Prunier 1995: 77). Mezi největší dárcovské země patřily Spojené státy americké, Kanada, Německá spolková republika a především Švýcarsko⁵⁴.

K dalším kladům, které lze Habyarimanově vládě přičíst je výrazný pokles kriminality. Výrazně poklesl i počet útoků namířených proti Tutsiům. Habyarimanu tak někteří dokonce vnímali jako ochránce Tutsiů. Habyarimana totiž toleroval jejich podnikání. Takový krok byl z jeho strany dobře promyšlený, protože práva Tutsiů na účast v politickém životě byla značně okleštěna. Pro Habyarimanu tak bylo výhodné napomoci k prosperitě některým Tutsiům, než

---

⁵³ V roce 1962 měly nižší HDP než Rwanda jen dva státy na světě, v roce 1987 jich bylo již 18. HDP Rwandy bylo v tomto roce s 300 americkými dolary na hlavu srovnatelné s 300 dolary v Čínské lidové republice (Prunier 1995: 78).

⁵⁴ Podle OECD představovala švýcarská finanční pomoc v roce 1973 5 % celkové zahraniční pomoci, v roce 1986 se tento podíl vyšplhal na 11 % a roku 1991 dosáhl neuvěřitelných 22 % (Prunier 1995: 79).

nechat vzniknout bohatou hutuskou třídu, která by se mohla stát na něm samém nezávislá a třeba začít usilovat o moc nebo přinejmenším podílu na ní.

3.4 Počátky krize

Většina základních ekonomických ukazatelů vypadala dobře a někteří Rwandané skutečně bohatli, zejména zaměstnanci státních a polostátních podniků a ti, kteří měli na starost rozvojové ekonomické projekty, které byly pod kontrolou státních úředníků. Výhody z rozvojové pomoci čerpali i zaměstnanci státní správy a lidé z armády. Nicméně většina lidí, zejména vesničanů, zůstávala nadále chudá a bez vidiny zlepšení. Přes 90 % obyvatelstva žilo z obdělávání půdy a počet obyvatelstva nadále vzrůstal. Půda dostupná obyčejným zemědělcům dokonce naopak ubývala, protože místní úředníci zabírali za náhradu pole pro rozvojové projekty, přičemž sami sebe nebo své klienty ustanovovali do pozice správců v nepřítomnosti někoho z rozvojové agentury. Lidé sice dostali peníze, ale tyto prostředky jim byly k ničemu, protože je nedokázali využít tak, aby jim dlouhodobě generovali dostatečný příjem zajišťující jejich obživu.

Podle vládní studie z r. 1991 vlastnilo 16 % majitelů půdy 43 % země, zatímco nejchudší domácnosti musely vystačit s jednou až třemi čtvrtinami hektaru nebo i méně než jedním akrem. Tato situace vedla k tomu, že v nejhustěji osídlených oblastech se někteří mladí ani nemohli brát, protože nemohli sehnat půdu a podle zvyku se muž bez půdy nemůže ženit. Mnoho lidí tak spolu žilo a mělo děti, ale nebyli manželé, mladí lidé se tak dostávali do situace, která v silně katolické zemi⁵⁵ protiřečila standardům chování (Des Forges 1999: 46)⁵⁶.

---

⁵⁵ Dle celonárodního censu z roku 1991 bylo ve Rwandě 89,8 % lidí hlásících se ke křesťanské víře (z toho 62,6 % římských katolíků, 18,8 % protestantů a 8,4 % Adventistů sedmého dne) Zdroj: Government of Rwanda 1994 cit. dle Rutagambwa 2006: 184.

⁵⁶ Des Forges pro ilustraci uvádí, že v lednu 1994 se v Ngomě v prefektuře Butare narodilo téměř 50% dětí mimo manželství, což v zemi, kde nedošlo k podobné pozvolné proměně hodnot jako například ve Švédsku, je signálem strukturálních sociálních tlaků.

Jako dva hlavní faktory, které v polovině 80. let Rwandu ekonomicky destabilizovaly lze vnímat především vysoký přírůstek obyvatelstva a cenová krize exportních komodit. Rwanda je na africké poměry malou zemí a vysoká hustota obyvatelstva patří mezi hlavní charakteristiky, které uvozují velkou část různých článků a publikací. Přes vysokou hustotu obyvatelstva⁵⁷ dosahovala populace Rwandy od 70. let stabilních vysokých přirozených přírůstků⁵⁸ (Ullrich 1998: 76). Tento stabilní přírůstek byl neobvyklý i v porovnání s okolními africkými státy. Světová banka v roce 1988 předpokládala, že do roku 2000 dojde ke zdvojnásobení populace školních dětí, což považovala za varovný signál. Podobnou prognózu pak měla pouze Keňa (World Bank 1988: 111). Stejná zpráva Světové banky, která nabízí patrně nejkomplexnější národní statistiku, ukazuje, že přirozený přírůstek obyvatelstva měl tendenci růst. V první polovině 80. let činil 3,4%, ale během dvou let (1986-88) vystoupal na 3,7%. Podobný trend s takto vysokým přírůstek nevykazovala žádná ze sledovaných afrických zemí (World Bank 1988: 274).

Populační tlak se začal projevovat i v samotném hospodářství. V zemědělství se přestaly dodržovat fáze úhoru, což půdu vyčerpalo a brzy z ní klesly výdělky. Zároveň byla půda stále využívána více extenzivně než intenzivně, což vedlo k větší náchylnosti půdy k erozi a případným chorobám. Nedostatek půdy měl i své sociální dopady, protože se půda musela dělit mezi stále více potomků. Tato dědictví však byla stále skromnější a skromnější, a docházelo tak k situacím, že na některé syny jednoduše nic nezbylo. Tak vznikala společenská třída tzv. nedědicích synů, jejich počet nebyl zanedbatelný, před genocidou jich bylo mezi 50 000 až 100 000. Tito lidé se snažili najít si

---

⁵⁷ Hustotu osídlení Rwandy je nutno poměřovat k reáliím Afriky. Dle Demografické ročenky Spojených národů měla Rwanda v roce 1994 294 obyvatel na km². Vyšší údaj můžeme najít pouze u Mauricia, kde byla však téměř dvojnásobná hustota osídlení (Demographic Yearbook 1994 1996: 126). Těmto statistickým údajům však uniká reálná situace ve Rwandě, kde nemalou část území zabírají národní parky. Během občanské války musíme k těmto územím ještě připočítat demilitarizované zóny, které byly daleko méně obývané díky neustálému napětí.

⁵⁸ V roce 1960 žily na území Rwandy přibližně 3 miliony obyvatel, v roce 1993 to však již bylo 7,5 milionu lidí. V mimořádně hustě osídlených oblastech tak na 1 km² připadalo až 400-500 obyvatel. Ženy rodily v průměru 8-9 dětí, z nich 5-6 přežilo do dospělosti. Roku 1993 byl podíl lidí mladších 20 let ve společnosti vyšší než 60%. (Ullrich 1998: 76n.).

práci jako námezdní pracovní síla, ale na pracovním trhu se snažily uspět i dívky, pro které již doma také nebyla práce. Města tak zažívala velký příliv lidí, na což ovšem v zemi s nejnižším stupněm urbanizace v celé Africe nebyla připravena. Ti, kteří se chtěli do města přistěhovat, měli sice povinnost prokázat se potvrzením, že budou ve městě zaměstnání, nicméně práci sehnalo jen minimum zájemců a ostatní zůstávali ilegálně. Mezi neúspěšnými se tak začal šířit pocit marnosti, stali se tak snadno manipulovatelnými a lehce podléhali ideologiím, propagandě i slibům, které jim zaručovali lepší podmínky. S vděkem pak přijali možnost vstoupit do Habyarimanovy osobní stráže, která čítala na 2000 mužů, nebo do armády, která krátce po Habyarimanově puči spočívala v 5000 mužích a těsně před genocidou se její řady rozrostly na 40 000 vojáků. Vláda a její výdaje totiž stabilně mírně rostly na rozdíl od velkého propadu, který znamenaly výdaje domácností (World Bank 1988: 228). Mnozí lidé naopak spatřovali nejlepší východisko ze své těžké situace v emigraci ze Rwandy. Takové řešení vyhovovalo i vládě, která se dokonce snažila uzavřít se sousedními zeměmi, zejména tedy Tanzanií a Zairem, dohodu, která by příchod Rwand'anů do těchto zemí usnadňovala. Dohodu se však ujednat nepodařilo (Ullrich 1998: 79).

Z těchto důvodů se také někdy mluví o malthusiánské pasti a samotná genocida bývá přičítána právě těmto „přirozeným“ tlakům. Pro českého čtenáře je tento způsob interpretace nejdostupnější v díle Diamonda (2008). Problematické je, že se jedná většinou o zrychlené interpretace na základě několika základních údajů⁵⁹. Diamond však například nedokáže vysvětlit, proč násilí vypuklo právě ve Rwandě, ačkoliv jiné země mají podobné či horší základní údaje. Je také obtížné dešifrovat, proč mělo násilí právě takovouto podobu a objevilo se v konkrétní a ne jiné době.

Druhou velkou příčinu krize rwandského hospodářství lze pak spatřovat v cenové krizi důležitých exportních komodit na světových trzích koncem 80. let.

---

⁵⁹ Diamond čerpá hlavní podklady pro svoji interpretaci z jednoho článku, jehož autoři se však od podobného spojování mezi růstem populace, nedostatkem zdrojů a kolektivním násilím distancují.

Káva představovala pro Rwandu 75% jejího vývozu (Des Forges 1999). Zároveň také klesla cena dalšího rwandského vývozního artiklu – čaje a jediného ve významnějším množství těžného a exportovaného nerostného zdroje – cínu. Světový propad cen cínu měla pak za následek, že musela být ukončena činnost, na rwandské poměry těžařského giganta, společnosti SOMIRWA⁶⁰. Tato společnost představovala největšího zaměstnavatele ve rwandském průmyslu, zaměstnávala na 8000 lidí, kteří nyní práci ztratili, a možnost jiného zaměstnání byla minimální.

Na rwandské zemědělství mělo neblahý dopad i špatné počasí, kdy zemi v roce 1987 stihly extrémní deště, o dva roky později zase zemi sužovalo sucho a mezitím postihla zemi v roce 1988 epidemie plísňových chorob. To vše mělo za následek, že v zemi propukl hladomor, kterému padlo za oběť nejméně na 300 lidí, a tisíce dalších zemi opustily (Prunier 1995: 87). Habyarimana však dlouho odmítal přiznat fakt, že je jídla nedostatek. Postoj prezidenta byl symptomatickým dokladem rostoucího rozporu mezi vládnoucími elitami a venkovskou chudinou.

Propad cen komodit, vyřadil velkou část státních příjmů, které se stát snažil nahradit větším příjmem zahraniční pomoci, což vzhledem rapidně rostoucímu zadlužení nebyly banky ochotny tolerovat a požadovaly ekonomické strukturální změny. Idea pouze hospodářského rozvoje začala dostávat své trhliny. Jestliže se zahraniční investoři původně domnívali, že je možné dosáhnout stabilního hospodářského rozvoje beze změn na úrovni politické a sociální, tak situace ve Rwandě jim ukázala, že se jedná o omyl.

3.5 Formování opozice

Původní zdroje legitimacy druhé republiky začaly postupně vysychat. Rozvoj již nemohl spojovat všechny, protože z něj mohla čerpat jenom část lidí. Otevíral se prostor pro nové formulování legitimacy a to jak uvnitř samotné strany

---

⁶⁰ Rwandská důlní společnost (Société des Mines du Rwanda).

MRND, tak na veřejnosti. V reakci na přetrvávající dramatický ekonomický pokles a skutečnost, že v zemi stále přibývalo korupční chování, začali politici vůdci, intelektuálové a žurnalisti vyžadovat politické a ekonomické reformy. V tomto bodě našli tyto alternativní elity podporu v dárcovských zemích, které jim byly ochotny více naslouchat a přispět tak k jejich politickému vzestupu. Jejich hlas začal být brán vážněji

V červnu 1990 proběhl francouzsko-africký summit v La Baule, kterého se účastnil i Habyarimana. Na tomto setkání bylo patrné, že Francie bude měnit svůj postoj k autoritářským režimům. Prezident Mitterrand ve svém projevu uvedl: „Francouzská pomoc bude vůči autoritářským režimům vlažná, k zemím usilujícím o demokratizaci pak vřelá“ (Kroslak 2004: 68)⁶¹. Tzv. Paristroika⁶² (Kroslak 2004: 68) tak předpokládala přímou závislost finančních dotací na demokratizačním procesu. Tlak na demokratizaci sílil i ze strany Světové banky⁶³ a Mezinárodního měnového fondu⁶⁴. Habyarimanovi nezbylo než začít s demokratickými reformami. 5. července 1990 oznámil ve svém projevu záměr změnit ústavu a podpořit tak v budoucnu vznik vícestranického systému. Habyarimana rovněž přislíbil zrušit uvádění etnické příslušnosti v dokladech totožnosti, z tohoto slibu však sešlo. V srpnu vyhlásila skupina 33 intelektuálů a představitelů občanské společnosti manifest, ve kterém se dožadovali okamžité demokratizace. Tentýž měsíc bylo potlačeno mnoho menších povstání a před soud byli předvedeni čtyři novináři za to, že publikovali články o korupci ve vládě. V jejich čele byl Abbé André Sibomana editor deníku *Kinyamateka* – nejstarších a nejvlivnějších novin v zemi. Kritikou zneužívání moci si však kromě vlády nepřátelil také kigalského arcibiskupa i další představitele církve, kteří dál Habyarimanu slepě podporovali. Poté, co byly předloženy důkazy, byli tito čtyři propuštěni, zdálo se, že začíná nová éra, kdy bude tisk svobodný.

---

⁶¹ Fakticky byl však postoj Francie více ambivalentní, konkrétně v případě Rwandy Mitterrand dál zůstal Habyarimanovým přítelem a zastáncem jeho režimu.

⁶² V dubnu 1990 probíhaly rozhovory na téma rwandské demokratizace a modernizace již v Paříži, odtud tento neologismus (Bieringer 1998).

⁶³ World Bank (WB).

⁶⁴ International Monetary Fund (IMF).

Týden před invazí RPF⁶⁵, tedy poslední zářijový týden roku 1990, pak oznámil Habyarimana veřejnosti vznik Komise národního sjednocení⁶⁶, která čítala na 30 členů, kteří měli představovat různé politické představy a měli se dohodnout a následně předložit návrhy na reformu ústavy (Jha, Yadav 2001?: 31). Návrh ústavy skutečně vznikl a počítal s prezidentským systémem, vznikem více politických stran a svobodnými volbami. Parlament měl mít především funkci legislativní a kontrolní ve vztahu k vládě a premiérovi. Tento návrh ústavy byl přijat a v červnu 1991 následně schválen i v plebiscitu (Bieringer 1998: 85).

3.6 Emigrace a RPF

Do politického procesu se však nezapojily jenom alternativní elity přímo ze Rwandy. Část populace, zejména pak Tutsiové, odcházela ve vlnách do emigrace již od získání nezávislosti. Tato komunita však i díky selhávajícímu jednání s okolními státy měla problém začlenit se do místní společnosti a stále usilovala o návrat. Elita z řad této emigrace pak představuje dalšího politického aktéra, který velmi ovlivnil podobu přechodu ve Rwandě.

Během revolučních let 1959 - 1962 tak zemi opustilo již na 350 000 Tutsiů (Wütherich 1998: 61). A odliv obyvatelstva pokračoval v letech následujících úměrně s pronásledováním, kterého se mu dostávalo zejména za Kayibandovy vlády. Koncem 80. let tak již mimo svou vlast žilo na 600 000 Tutsiů. Převážně odcházeli do sousedních zemí, kde, až na Tanzanii, která podporovala jejich začlenění do společnosti, bylo jejich postavení nezáviděníhodné. Jejich práva byla minimální. V říjnu 1982 bylo dokonce 40 000 rwandských uprchlíků z Ugandy vykázáno, protože diktátor Obote je obvinil z podpory Amina. Uprchlíci se však dostali pouze do provizorních táborů na hranici Rwandy, protože ta je odmítala přijmout právě s argumentem přelidnění

---

⁶⁵ Rwandská vlastenecká fronta (Rwandese Patriotic Front - Rwandan Patriotic Front).

⁶⁶ Commission national de syntheses (CNS).

(Ullrich 1998: 75). Roku 1986 rwandské úřady oznámily, že je země přelidněná a není schopna umožnit návrat uprchlíků – toto prohlášení vyvolalo v uprchlické komunitě novou vlnu aktivismu. Na schůzce, která se konala ve Washingtonu D. C., zdůraznili své právo na návrat do země, i kdyby k němu mělo dojít silou. Roku 1989 ustavila rwandská vláda komisi, která se měla problémem uprchlíků zabývat. Její zástupci se třikrát setkali se zástupci Ugandy, naposledy v červenci 1990 a vypadalo to, že se začíná rýsovat pokrok v otázce návratu uprchlíků (Des Forges 1999: 48).

Tato jednání však měla pro část emigrace jednu velkou vadu. Nepředpokládalo se, že by nově příchozí uprchlíci dostali nějaký podíl na vládě. Tento fakt vadil zejména RPF, která zastupovala část tutsijských emigrantů pobývajících většinou v uprchlických táborech na hranicích s Ugandou. RPF byla založena v Ugandě a především v jejím vedení byla generace Tutsiů, kteří se mimo Rwandu už narodili, nebo přinejmenším vyrostli. Většina z členů RPF měla už zkušenosti z ugandské Armády národního odporu⁶⁷, kde bojovali na straně Yoweri Museveniho a pomohli mu dostat se k moci. Takovou zkušenost za sebou měl i současný rwandský prezident Paul Kagame, který byl ve velení NRA a následně i v čele Rwandské vlastenecké armády⁶⁸.

RPF si svůj návrat do vlasti představovala jinak. Za svůj cíl prohlašovala nejen návrat uprchlíků, ale i pád Habyarimany a ustavení nové demokratické vlády⁶⁹. V červenci 1990 ale rwandská a ugandská vláda dospěly k základní dohodě ohledně repatriace uprchlíků (Kumsa 2004: 39). Pokud by se první vlna repatriace plánovaná na podzim 1990 podařila, přišla by RPF o podporu mezi uprchlíky, kterým šlo především o návrat do země. Vypadalo to, že celý proces přeměny režimu by mohl proběhnout velmi rychle a hrozilo, že by při něm RPF

---

⁶⁷ National Resistance Army (NRA). NRA si prý prošla až polovina vojáků RPA. Dokonce prý si zběhové z ugandské armády s sebou vzali i výzbroj (Des Forges 1995: 48).

⁶⁸ Rwandan Patriotic Army (RPA). Při označování RPF lze také narazit na označení RPA, což má označovat jenom vojenskou složku RPF. Vzhledem k tomu, že hlavní cíle RPF byly prosazovány v počátku především vojenskými prostředky, považují toto dělní za umělé a držím se tradičního označování RPF, jenž zahrnuje i vojenskou složku.

⁶⁹ Fujiiová jde v této argumentaci ještě dál, když prohlašuje, že cílem RPF bylo získání absolutní moci podobné té Habyarimanově (2006: 61).

neměla svého zástupce. Zůstala by tak za hranicemi demokratizujícího se režimu a její aureola bojovníka proti totalitarismu by se rozplynula stejně jako finance na jejích účtech, které získávala pro svůj osvoboditelský boj.

RPF za účelem zapojení se do politického vyjednávání zvolila vojenské prostředky. 1. října 1990 její jednotky překročily hranice a rychle postupovaly do vnitrozemí. O připravovaném útoku RPF na rwandský režim se spekulovalo již od února roku 1990⁷⁰. Z tohoto kroku však byla překvapena nejenom vládní armáda, ale i samotná opozice ve Rwandě, která nedokázala pochopit, proč se RPF odhodlala k útoku týden po vytvoření Komise národního sjednocení, v době, kdy se zdálo, že se celý proces přeměny pohne dopředu. Mezi RPF a rwandskou opozicím tak vytvořila bariéra nedůvěry, kterou se již nepodařilo zcela odstranit.

S říjnovou ofenzívou dostaly události zcela nový spád. RPF postupovala poměrně rychle a brzy ovládla celý sever země, 4. října byla 72 kilometrů od Kigali (Des Forges 1999: 49). Tu noc se však hlavní město ocitlo na několik hodin pod přímou palbou. Vláda pak druhý den oznámila, že tajní agenti RPF napadli Kigali, ale rwandské armádě se podařilo jejich útok odrazit. Pod záminkou zajištění bezpečnosti začala hromadná zatýkání po celé zemi, odhaduje se, že bylo uvězněno až 13 000 osob. Zatčení byli drženi ve vězení, aniž by proti nim bylo vzneseno obvinění, tisíce z nich zůstaly ve vazbě i několik měsíců v hrozných podmínkách. Mnozí byli mučeni a desítky zemřely. Poslední zajatci byli propuštěni v dubnu 1991. Bieringerová uvádí, že zatýkání probíhala podle jmenné listiny, která byla sestavena ještě před vpádem RPF (1998: 94).

Útok RPF na Kigali byl sice zinscenován vládou, ale mnozí Rwandané i zahraniční pozorovatelé vládnímu prohlášení uvěřili. Obviněním Tutsiů se úřady vrátily k taktice z 60. let, ale na rozdíl od té byly za spolupachatele označeni i neloajální Hutuové. Úřady se snažily uvězněním opozice jasně naznačit, co čeká jejich stoupence a snažili se tak ostatní umlčet.

---

⁷⁰ V této souvislosti pak bývá zpochybňována Habyarimanova ochota k demokratizačním reformám, spekuluje se, jestli o připravovaném útoku nevěděl a nevyužil ho následně jako záminku, která by odůvodnila nemožnost a časovou nevhodnost pro demokratizační proces.

Útok na hlavní město však posloužil i k zajištění si pomoci od spřátelených států. Des Forgesová uvádí v tomto kontextu výpověď jednoho rwandského důstojníka, kterého se ptali na palbu ze 4. října, přičemž on odpověděl, že „to byl ohňostroj na uvítání našich přátel, Francouzů“ (1999: 50). Francouzi ten večer skutečně dorazili. Tímto podvodem se Habyarimanovi podařilo získat okamžitou podporu Francie, Zairu a Belgie, nicméně belgické jednotky odešly po měsíci, zairské pak byly poslány zpět pro nedisciplinovanost. Francouzští vojáci však zůstali a stali se oporou rwandské armády a Habyarimanova režimu. S pomocí zahraničních jednotek se Rwandské armádě podařilo vytlačit RPF až k ugandským hranicím a zejména do národních parků v pohraničí. Válka se tak dostala do guerillové fáze, kdy se RPF podařilo dostat pod kontrolu severovýchodní oblasti země, a představovala tak pro vládu trvalou hrozbu.

Vláda v reakci na občanskou válku v zemi zavedla řadu bezpečnostních opatření. Na občany byla uvalena povinnost účastnit se nočních hlídek a stavět zátarasy, aby se tak dala snáze monitorovat doprava. Za dodržování těchto opatření byl zodpovědný *nyumbakumi*. Kromě oblastí, které přímo sousedily s bojovými zónami, netrvala tato opatření dlouho.

Jestliže Habyarimana doufal, že se mu podaří četnými zatčeními umlčet opozici, pak mu tento předpoklad nevyšel. Ba právě naopak, tímto krokem v opozici vzbudil spíš pocit, že demokratizace musí proběhnout co nejrychleji, aby se takový postup nestal normálním. Tlaky na uvolnění režimu a umožnění politického pluralismu nabíraly na intenzitě. Zároveň se proti prezidentovi postavili i zastánci tvrdé linie uvnitř MRND, kterým se naopak zdálo, že je mezi nimi ve straně příliš mnoho reformátorů, které je nutné vnímat jako *ibyitso*, tedy spolupachatele RPF. Sílicího tlaku na režim využila i rodící se občanská společnost a začaly vznikat hnutí na obranu lidských práv. Jednou z prvních takových organizací byla Rwandská asociace na obranu lidských práv

(ARDHO)⁷¹. Tato organizace vznikla na konci září 1990, tedy krátce před vpádem RPF, její první výzvou byla obrana lidí uvězněných právě po invazi RPF. V reakci na zatýkání pak vznikly ještě další organizace, například Rwandská asociace na obranu lidských práv a občanských svobod (ADL)⁷², která si kladla za hlavní cíl zlepšení podmínek ve věznicích a ohleduplnější zacházení s vězni a jejich rodinami. Sami propuštění vězni pak založili sdružení Kanyarwanda. Společným cílem těchto uskupení byla hlavně ochrana a zlepšení stavu lidských a občanských práv ve Rwandě, což předpokládalo i otevření politické scény a zavedení vícestranického systému.

K ukončení občanské války byl Habyarimana vyzýván nejen dárcovskými zeměmi, v lednu 1991 apelovali na Habyarimana i prefekti, aby situaci urychleně řešil, neboť se začali obávat tzv. Kanyarengweho efektu, který by celou situaci ještě zhoršil. Kanyarengwe byl významný rwandský důstojník, který roku 1980 uprchl ze Rwandy poté, co proti němu byla vznesena obvinění, že plánoval proti Habyarimanovi spiknutí. Kanyarengwe pak v exilu vstoupil do řad RPF a dokonce se stal i jejím předsedou (Des Forges 1999: 51). Na celé události však bylo nejzajímavější, že Kanyarengwe byl Hutu. A právě tato skutečnost, že Hutu vstoupil do RPF, děsila prefekty nejvíc, báli se, aby se tento jeho krok nestal vzorem pro jiné nespokojené Hutuy a i oni nerozšířili řady RPF.

11. listopadu 1990 vystoupil Habyarimana s velmi umírněným projevem, ve kterém se opět vyslovil pro zavedení multipartismu, zároveň také přislíbil zlepšit stav občanských a lidských práv v zemi⁷³. WB, IMF a dárcovské země zase potěšil příslibem implementovat Program strukturálních změn (SAP)⁷⁴, který ocenil jako velký přínos pro rwandskou ekonomiku.

---

⁷¹ Association Rwandaise pour la Défense des Droits de l'Homme.

⁷² Association Rwandaise pour la Défense des Droits de la Personne et des Libertés Publiques.

⁷³ Slíbil tak například, že z osobních dokladů i ostatních úředních dokumentů budou vymazány informace o etnické příslušnosti občana, ale konkrtně tento jeho slib záhy v rozhovoru pro Radio Rwanda popřel ministr vnitra, a údaj tak v dokumentech zůstal (Prunier 1995: 122).

⁷⁴ Structural Adjustment Program.

3.7 Program strukturálních změn

SAP byl universálním ekonomickým nástrojem WB a IMF, jenž nebyl vytvořen pouze pro Rwandu, ale byl nabídnut dalším 29 africkým zemím. Jeho obecné rysy byly následující (Daddieh 200?):

- devalvovat měnu
- zrušit zemědělské dotace
- redukovat vládní výdaje do zdravotnictví, školství a sociálních programů
- privatizovat a deregulovat státem vlastněné podniky
- liberalizovat dovoz a otevřít trh zahraničním společnostem a také odstranit restriktce pro zahraniční investory
- snížit mzdy a počty státních zaměstnanců

Rwanda nejprve odmítla svou národní měnu – rwandský frank devalvovat, a tak z jednání sešlo. V listopadu 1990 však už souhlasila i s tímto bodem. Výše zmíněné požadavky WB měly napomoci podpořit fiskální a monetární disciplínu a předpokládaly, že stát maximálně omezí své zásahy do veškeré ekonomiky s výjimkou lidských zdrojů, životního prostředí a justice. Tyto kroky měly napomoci k růstu exportu a sekundárně k uhrazení státního dluhu. Očekávalo se, že bude liberalizován domácí i mezinárodní obchod. Konkrétně v případě Rwandy se očekávalo, že SAP oživí export kávy a čaje a sníží se naopak dovoz potravin, taktéž měla být umožněna migrace za prací. Za přistoupení na tyto podmínky měla být Rwandě poskytnuta okamžitá půjčka 90 milionů amerických dolarů.

Rwanda začala plnit podmínky, devalvovala svou měnu o 67%, enormně vzrostly ceny zejména pohonných hmot – o 9% (Toussaint 2004), inflace, která ještě v roce 1989 představovala 1%, tak v roce 1990 dosáhla 32% a v následujících letech byla ještě vyšší, v roce 1993 dokonce 62% (Uvin 1997: 58, 59). Státní dluh se mezi lety 1989 a 1992 zvýšil o 34,3% (Chossudovsky, Galand 2004). Ovšem peníze, které do systému plynuly, nepodporovaly rozvoj rwandského hospodářství, ale jak uvádí Éric Toussaint: „zisky z prodeje

importovaného zboží na domácím trhu umožnily vládě uhradit mzdy členů ozbrojených složek, jejichž řady se rychle rozrůstaly“ (2004). A zatímco ceny dováženého zboží prudce stouply, ceny kávy byly naopak zmrazeny. Stovky tisíc drobných rwandských pěstitelů kávy se tak ocitly na okraji krachu a bídy. Mnozí z nich pak nalézali řešení své finanční nouze ve vstupu do armády nebo milic Interahamwe. Peněz do armády totiž plynulo stále víc a víc. Armáda, která ještě v roce 1990 zaměstnávala 5000 vojáků, se do roku 1994 rozrostla na 40 000 mužů (Chossudovsky, Galand 2004). Armáda tak v roce 1989 získala 3,4 miliardy rwandských franků, v roce 1990 to již bylo 7,9 miliardy a v roce 1991 pak 12,7 miliardy. V porovnání s celkovým příjmem vlády představovaly výdaje na armádu v roce 1991 51 % celkového státního příjmu (Chossudovsky, Galand 2004).

Spolupráce byla ze strany IMF a WB v roce 1993 ukončena, neboť Habyarimanův režim nedostatečně spolupracoval. Rwandská vláda byla ke změnám, eufemisticky řečeno, zdrženlivá, respektive prováděla především takové reformy, které se jí hodily. Úsporná opatření vlády se tak dotkla především školství, zdravotnictví, infrastruktury nebo podpory výroby. Rwandšanům také přibyla povinnost přispívat na stavby škol a zdravotnických zařízení, zvýšilo se i školné. Snížení výdajů ve zmíněných oblastech jen zapříčinilo kolaps veřejných služeb a od roku 1992 se v mnoha oblastech začal objevovat hladomor, narostla nezaměstnanost a společnost byla destabilizovaná (Chossudovsky, Galand 2004).

3.8 Multipartismus

Již dva dny před zmiňovaným Habyarimanovým projevem, tedy 9. 11. 1990 byla založena první opoziční strana, protože však stále platil článek VII Ústavy z roku 1978, který uzákonil, že jedinou rwandskou stranou je MRND,

vznikla tato strana v zahraničí, v Bruselu. Zakladatelem strany Unie rwandského lidu (UPR)⁷⁵ se stal Silas Majyambre, bývalý předseda kigalské obchodní komory, také bývalý přítel Habyarimany, který dočasně koketoval i s RPF. Tato strana však neměla příliš propracovaný program a pozornost na sebe strhávala především otevřenou kritikou současné garnitury. Majyambre z bezpečné vzdálenosti v Belgii neváhal vládu veřejně obviňovat z vražd politických odpůrců⁷⁶, korupce, svévolného zatýkání osob, potlačování svobody tisku a zavražďování novinářů.⁷⁷

Když 28. 12. 1990 Komise národního sjednocení uveřejnila své první návrhy nové ústavy, které počítaly s otevřením politického prostoru, rozhodlo se několik občanů vystoupit s Výzvou pro obnovu Demokratického republikánského hnutí (MDR)⁷⁸. MDR vycházela z PARMEHUTU, ale její program a rétorika nebyla tak ostře protitutsijská. MDR-PARMEHUTU byla stejně jako ostatní politické strany v roce 1973 zakázaná, postupem času se jí však dařilo budovat si okolo sebe aureolu strany, která své demokratické a republikánské ideály nikdy nezradila. Z této její aureoly vycházela i samotná Výzva na obnovu MDR. Ve skutečnosti však strana neprojevovala o moc víc tolerance než MRND⁷⁹ (Prunier 1995: 123). Vrcholní představitelé MDR se rekrutovali především z řad bývalých vysoké posty zastávajících činovníků předešlého režimu, kteří měli své osobní spory s Habyarimanou nebo *akazu* (Prunier 1995: 129). Příčinu obliby MDR lze tedy především spatřovat v pro Rwandy tak významném regionalismu. MDR měla totiž svou voličskou

---

⁷⁵ Union de Peuple Rwandais.

⁷⁶ Počet vražd politických odpůrců za Habyarimanovy vlády v porovnání s vládou Kayibandovou výrazně klesl, ale i tak Ullrichová uvádí, že bylo uvězněno, zavražděno nebo se stalo obětí podezřelých autonehod na 55 oponentů Habyarimany, většinou Kayibandových stoupenců (1998: 71). Dokonce i okolnosti smrti Kayibandy zůstávají nevyjasněné a existuje v tomto směru mnoho spekulací včetně varianty, že umřel hladu, byl pohřben zaživa, nebo byl rozsekán mačetou.

⁷⁷ Samotný Majyambre však také nebyl úplně bezúhonný, a v Ugandě byl stíhán za prodej aut, která mu nepatřila, v Belgii pak podvedl svého investičního partnera, když utekl s penězi určenými na výstavbu supermarketu.

⁷⁸ Mouvement Démocratique Républicain.

⁷⁹ O rok později se v rámci MDR vyprofilovalo její radikálnější křídlo – zejména co se etnických otázek týkalo, a zvolilo označení PARMEHUTU, evidentní odkaz k idejím své předchůdkyně. MDR však neopustilo.

základnu v centrální a jižní Rwandě, což představovalo opozici vůči Habyarimanou preferovaném severu.

Oponentem populistické MDR se stala především středolevá Sociálně-demokratická strana (PSD)⁸⁰, která měla oporu především v učitelích, odbornících a mezi státními zaměstnanci. PSD našla velkou podporu v Butare,⁸¹ jež bylo politicky velmi liberálně smýšlející město s vysokým podílem tutsijského obyvatelstva.

Jako středopravou lze vnímat Liberální stranu (PL)⁸². Tato strana měla své příznivce zejména mezi obyvateli měst, obchodníky a bohatší tutsijskou vrstvu. Regionálně nebyla PL ukotvená a podporu měla napříč celou zemí. Byla velmi liberální i v etnické otázce, kde apelovala na vzájemné usmíření, což ji činilo oblíbenou i mezi skupinou tzv. Hutsi, tedy potomky smíšených párů.

Jednoduché podmínky pro svůj vznik neměla Křesťansko-demokratická strana (PDC)⁸³. Představitelé katolické církve totiž byli věrnými podporovateli Habyarimany a jeho MRND a tato nová strana pro sebe jen těžko získávala politický prostor.

Později než ostatní, v březnu 1992 vznikla ještě Koalice na obranu republiky (CDR)⁸⁴. CDR byla radikální hutuská rasistická strana, ještě pravicovější než MRNDD⁸⁵. Tato strana kritizovala MRNDD za přílišnou měkkost vůči RPF a jejím spojencům v zemi. Stranu založil Jean Shyirambere Barahinyura, člověk, který získal vzdělání v Sovětském svazu ale i v západním Německu. Barahinyura byl na krátkou dobu členem RPF, kterou pak opustil

---

⁸⁰ Parti Social Démocrate.

⁸¹ Butare, dříve Astrida, bylo původně sídlem krále. Během kolonizace se stalo hlavním správním městem a Belgičané mu věnovali náležitou pozornost. Jako památka zde zůstala například monumentální katedrála. Nejnovější důkazem stálých belgických vazeb je Národní muzeum, které Belgie v roce 1989 darovala Rwandě.

⁸² Parti Libéral.

⁸³ Parti Démocrate Chrétien.

⁸⁴ Coalition pour la Défense de la République.

⁸⁵ Strana MRND se v rámci změn, které se dotkly rwandské politické scény, přejmenovala, resp. svůj název rozšířila ještě o demokracii. Její celé jméno tak bylo Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement et la Démocratie. Zároveň došlo i k obměně vedení strany, jednalo se však pouze o změnu vizuální, neboť nové vedení zastávalo stejnou politiku jako bývalí lídři. Zkratky MRND a MRNDD tak ve své podstatě odkazují ke stejné politické straně.

a obvinil ji, že je tutsijskou šovinistickou organizací, která nedává dostatečný prostor svým hutuským členům. Právě z příznivců nebo i členů CDR se později rekrutovali redaktoři propagandistického RTLMC⁸⁶, nebo novin Kangura (Wake up!)⁸⁷, které vycházely v jazyce kinyarwanda a měly i svou francouzskou verzi - Le Courier de Peuple (Prunier 1995: 132)⁸⁸.

Na 28. dubna 1991 byl svolán mimořádný kongres MRNDD, na kterém strana přijala takové změny ve svých stanovách, aby odpovídaly připravovanému multipartismu, se kterým se počítalo v nové ústavě, ta byla na základě referenda přijata a 10. června 1991 vstoupila v platnost. V červenci pak již u všech výše zmíněných politických stran probíhal proces jejich registrace.

Habyarimana však s reformami příliš nespěchal a volil zdržovací taktiku, podporoval tak vznik mnoha malých stran, jako byly například Rwandská socialistická strana (PSR)⁸⁹, Shromáždění pracujících za demokracii (RTD)⁹⁰, Revoluční strana Rwandy (PARERWA)⁹¹, vznikla také například i Ekologická strana (PECO)⁹², Islámská demokratická strana (PDI)⁹³ a strana hájící práva a zájmy žen a nižších sociálních vrstev. Tyto straničky však nehrály v politickém životě Rwandy prakticky žádnou roli, tedy až do března 1993, kdy jich Habyarimana využil k tomu, aby zablokoval mírová vyjednávání, protože vyžadoval jejich spoluúčast na vládě. Tento požadavek ale narážel na odpor, která v tom viděla snahu o rozmělnění svého vlivu (Prunier 1995: 127).

---

⁸⁶ Svobodné rádio tisíce hor - Radio Télévision des Mille Collines. Někdy je také uváděno pod zkratkou RTLM.

⁸⁷ Překlad Melvern (2004: 49).

⁸⁸ CDR nebyla jedinou stranou, která měla své stranické noviny. S MRNDD byl spojen deník Kamarampaka, které si svůj název zvolily podle jména referenda o nezávislosti z 25. 9. 1961, jejich militantnější verzi pak byly Interahamwe -Ti, kteří pracují společně. Noviny MDR se jmenovaly Isibo – Vpřed, a vycházela i jejich francouzská verze La Nation - Národ, Le Soleil – Slunce byl stranickým tiskem PSD, s RPF pak sympatizovaly Rwanda Rushya - Nová Rwanda, PL vydávala deník Le Libéral - a v rámci MDR začaly o něco později vycházet Paix et Démocratie – Mír a demokracie, později Umurangi (Prunier 1995: 132).

⁸⁹ Parti Socialiste Rwandais.

⁹⁰ Rassemblement Travailiste pour la Démocratie.

⁹¹ Parti Révolutionnaire du Rwanda.

⁹² Parti Ecologiste.

⁹³ Parti Démocratique Islamique.

První pře vznikly ohledně sestavování vlády. Habyarimana vnímal roli nově vzniknuvších stran spíše jako dekorativní, předpokládal, že bude dál vládnout jménem MRNDD. V říjnu 1991 tak pověřil Sylvestra Nsanzimana sestavením vlády. Sylvestre Nsanzimana byl již za Kayibandovy vlády ministrem zahraničních věcí a byl považován za velmi liberálního politika. Potíž byla v tom, že v jeho vládě nezasedal, kromě jednoho náměstka z řad PDC, žádný zástupce opozice. S tím se opozice, která očekávala, že vznikne koaliční vláda, v níž by jejich strany měly své zastoupení, nechtěla smířit. Opoziční strany tak založily mezistranický Výbor sjednocené opozice⁹⁴, který požadoval následující:

- faktické zpřetrhání vazeb MRNDD na státní aparát
- rovný přístup především ze strany policie vůči všem politickým stranám – kromě MRNDD měly ostatní strany ztíženou situaci při cestování po zemi, které jim policie znemožňovala (Prunier 1995: 133)
- rozpustit parlament a svolat národní konferenci
- uvolnit trh s audiovizuálními médii⁹⁵

17. listopadu 1991 formulovaly MDR, PSD a PL společné memorandum prezidentu Habyarimanovi, ve kterém upozorňovaly na překážky, které vláda demokratizaci klade. Hlavní kritika se pak týkala: využívání vládního rádia a televize pro propagandistické potřeby MRNDD, využívání vládních vozů a budov členy MRNDD pro jejich stranickou propagandu. Kritika neminula ani chování místních úředníků, kteří se v očích opozičních stran chovali, jako by MRNDD byla stále jediná politická strana a vůbec nedošlo k jejímu oddělení od státního aparátu tak, že to působilo, že MRNDD je stále jediná povolená strana a nerozlišují mezi stranou a státem a následně pak mezi povinnostmi svými, které pro ně vyplývají z funkce státního úředníka. V memorandu byl vznesen požadavek svolání národní konference, který by umožnil postoupit v demokratizaci země (Prunier 1995: 134-135). Ještě téhož dne proběhla v ulicích Kigali demonstrace, již se zúčastnilo na 10 000 lidí, kteří tak dávali

---

⁹⁴ Comité de Concentration de l'Opposition.

⁹⁵ 60% obyvatel Rwandy bylo negramotných. Přijetí nového tiskového zákona 15. listopadu 1991 a následné uvolnění novinového trhu bylo jistě pozitivním krokem, ale v zemi, kde je tak vysoký podíl negramotného obyvatelstva, hraje zásadnější roli v přístupu k informacím rádio a televize, které však zůstávaly pod kontrolou vlády.

najevo svůj nesouhlas s přetrvávající politickou hegemonií MRNDD. Reakcí na tuto demonstraci byl pochod 20 000 příznivců MRNDD, kteří tak naopak protestovali proti svolání národní konference. Další velká demonstrace následovala 30. prosince, kdy byla Nsanzimanova vláda jmenována, tehdy proti ní vyšlo protestovat do ulic na 50 000 lidí.

Se vzrůstajícím politickým napětím přibývalo i násilí. Začátkem roku 1992 bylo zavražděno větší množství Tutsiů pocházejících z kmenové linie Bagogwe, v březnu téhož roku v regionu Bugesera došlo k masakru, pro nějž se stal záminkou leták nalezený v Nairobi. Obsahem letáku byla zpráva PL, ve které strana vyzývala Tutsie k povstání a povraždění svých hutuských sousedů. Brzy se ukázalo, že onen nalezený leták byl podvrh, ale než se jej podařilo dementovat, stihlo o něm informovat pět rádií, která zároveň varovala Hutuy před nebezpečím, které je mělo čekat. V Bugeseře pak následoval masakr, kterému padlo za oběť na 300 lidí, převážně Tutsiů. Policie pak v souvislosti s násilnostmi zatkla 466 lidí, ti však byli záhy na pokyn z vládních kruhů bez potrestání propuštěni (Prunier 1995: 137). Během března ale i následujících měsíců došlo i k teroristickým útokům, které si vyžádaly několik životů. Na místech činu pak byly nalezeny zbytky ruské a čínské výzbroje, což vedlo k obvinění RPF, protože Rwandská armáda (FAR)⁹⁶ užívala oficiálně výhradně francouzskou výzbroj. Ve skutečnosti však FAR nakupovalo i v Egyptě, kde byly k dostání jak ruské tak čínské napodobeniny, FAR se také podařilo zabavit RPF její výzbroj a navíc od roku 1993 byly při podobných útocích užívány francouzské zbraně. Bylo evidentní, že cílem bylo najít příležitost, jak moci RPF obvinít z těchto činů, protože pak bylo snazší zobrazovat RPF jako brutální ztělesnění zla. (Prunier 1995:144). Naopak jaké výhody by z těchto útoků plynuly pro RPF, není jasné.

Politická opozice v souvislosti s těmito útoky prožívala pocity bezmoci, „tyto pogromy se objevily pokaždé, když probíhala jednání nebo se zdálo, že

---

⁹⁶ Forces Armées Rwandais.

otevření politiky je nevyhnutelné“ (Lemarchand 1997: 325). Potvrzují to i slova předsedy PSD Féliciena Gatabaziho, která otiskl Le Monde: „Vždy, když nastanou potíže (v demokratizačním procesu), následuje výbuch kmenového násilí zažehnutý režimem, a hrozby občanské války jsou tak využívány k ospravedlnění statu quo“ (Prunier 1995:144).

3.9 Koaliční vláda

Ač byly další demonstrace zakázány, odmítly se opoziční strany s daným stavem věci smířit a na začátku roku 1992 zorganizovaly další masové protestní akce. Habyarimanu tak přinutily k zahájení jednání, na jejichž základě byla 7. dubna téhož roku jmenována koaliční vláda. Došlo také k dohodě o základech národní konference. MRNDD v této vládě obsadila 9 z 20 postů. Premiérem se stal Dismas Nsengiyaremye z nejsilnější opoziční strany – MDR a jeho strana obsadila ještě další tři ministerstva, včetně školství a zahraničních věcí. PSD měla ministry tři, mezi nimi byl i ministr financí, rovněž třem ministerstvům velela PL – mezi jinými ministerstvu spravedlnosti, jedno ministerstvo bylo přiřčeno i PDC. CDR zůstala bez ministerstva. MRNDD zůstala pod kontrolou například ministerstva obrany, vnitra, dopravy.

Noví ministři se rychle pouštěli do změn. Jednou z prvních oblastí, kde se podařilo ukončit monopol MRNDD se stalo školství. Ministryně školství Agathe Uwilingiyimanaová (MDR) tak krátce po svém nástupu do funkce zrušila tzv. politiku equilibria, nebo také politiku etnické rovnováhy, kdy o studiu konkrétních osob rozhodovala vláda na základě jejich etnické příslušnosti a regionu původu. Toto kritérium bylo nyní nahrazeno řádnými přijímacími zkouškami (Prunier 1995: 145-146).⁹⁷

---

⁹⁷ Politiku etnické rovnováhy zavedl Habyarimana a oficiálně měla lépe odrážet etnické složení v zemi a vést ke spravedlivějšímu zastoupení jednotlivých etnik ve školách a ve státní správě. „Plán však ve skutečnosti sloužil k tomu, že nepouštěl Tutsie na střední školy ani univerzity a neumožňoval jim získat dobře placená místa, čímž je odsunul na pozici občanů druhé kategorie“ (Ilibagiza 2007: 39 - 40).

Další kroky vlády vedly k podpoře soudnictví, kde se snažila posílit jeho nezávislost, což se do jisté míry dařilo a soudy se tak dokonce odvážily označit některé Habyarimanovy dekrety za protiústavní. Pravomoci Zpravodajské tajné služby (SCR)⁹⁸ byly rozděleny mezi čtyři ministerstva, došlo i výměně šéfa ORINFORu⁹⁹ - instituce, která dohlížela na veškerá média v zemi¹⁰⁰.

Na regionální úrovni se novým politickým stranám podařilo prosadit i snížení počtu prefektů, kteří pocházeli ze severovýchodních oblastí země. Kontrola alespoň části státní správy byla nezbytná pro úspěch ve volbách. MDR, PL i PDC se podařilo několik málo měsíců po nástupu do vlády získat po jednom postu prefekta. Neméně důležitá byla i podpora ze strany starostů, kteří byli občany často vnímáni jako příklad a mohli tak jejich volební chování výrazně ovlivnit. Získat si jejich podporu však potřebovalo více času. S obměnou jedné třetiny starostů souhlasila MRNDD až v únoru 1993 (Des Forges 1999: 54).

Představitelé MRNDD se snažili zpomalovat organizační úspěchy svých rivalů a to tak, že používali různá bezpečnostní nařízení, aby zamezili jejich cestám nebo veřejným mítinkům. Ovšem, když akce opozice narušovali členové MRNDD, policie nebo zástupci státní správy nic neviděli a v některých případech dokonce podporovali příznivce MRNDD v útocích na představitele opozice, nebo dokonce i podpalování a drancování jejich obydlí (Des Forges 1999: 55). Při vědomí jakých prostředků užívá stát, sáhly opoziční strany rovněž k síle jako k prostředku politického boje.

Strany organizovaly i mládežnická křídla, která se v násilnostech vůči protivníkům stále více angažovala. Mládežnická odnož MDR – *Inkuba*¹⁰¹ pronásledovala příznivce MRNDD, občas za pomoci *Abakombozi*¹⁰² z PSD. Konfrontována s takovou opozicí se MRNDD uchýlila k novému způsobu

---

⁹⁸ Service Central de Renseignements.

⁹⁹ Office Rwandais d'Information.

¹⁰⁰ SCR se však tajně reformovala v kooperaci, později známou jako zero network, v níž byly oddíly smrti.

¹⁰¹ The Thunder (Hrom).

¹⁰² The Liberators (Osvoboditelé).

zastrašování – své mládežnické křídlo *Interahamwe*¹⁰³ transformovala ve skutečnou milici. Tato odnož byla početnější a důkladněji organizovaná než mládežnické organizace jiných stran. Od roku 1992 bylo *Interahamwe* vycvičováno skutečnými vojáky. Občas měli i podporu mládežníku CDR *Impuzamugambi*¹⁰⁴. Během let 1992-1993 si politicky motivované útoky *Interahamwe* ale i jiných politických stran vyžádaly na 200 obětí a zranily spousty lidí z různých komunit.

3.10 Mírová jednání

Již půl roku po vpádu RPF do Rwandy proběhlo první mírové jednání mezi rwandskou vládou a RPF. Místem konání bylo zairské N'sele a 29. 3. 1991 zde bylo podepsáno příměří. Součástí dohod pak bylo ukončení násilností, stažení zahraničních jednotek, výměna zajatců a příslib politických jednání, která měla pomoci ukončit konflikt. Avšak dohody byly záhy porušeny a boje dál pokračovaly. Seriozním jednání s RPF nastala po ustavení široké koalice v dubnu 1992, kdy MDR, PL a PSD přiměly Habyarimanu k jednání s RPF, zároveň začala mírová jednání v Paříži. V tutéž dobu zahájila RPF úspěšnou ofenzivu na severovýchodě Rwandy, zjevně s cílem, aby si zajistila silnou pozici pro začátek mírových jednání¹⁰⁵. 12. července 1992 pak byla za podpory Organizace africké jednoty¹⁰⁶, v tanzanské Arushe podepsána první ze série mírových dohod mezi RPF a rwandskou vládou. Dohody obsahovaly časový plán, kdy měly být ukončeny boje, jejich součástí byla i dohoda o podílu RPF na moci. OAU se zavázala vyslat do Rwandy pozorovací jednotky, které měly na příměří dohlížet.

---

¹⁰³ Those, who attack together (Ti, kteří společně útočí). Prunier překládá název *Inrterahamwe* jako *Those, who work together* (Ti, kteří společně pracují) (1995: 367).

¹⁰⁴ Those With a Single Purpose (Ti, kteří mají jediný záměr).

¹⁰⁵ V důsledku jejich invaze však bylo následně vnitřně přesídleno na 350 000 lidí (Des Forges 1995: 60).

¹⁰⁶ Organisation of African Unity (OAU).

Za tímto cílem vznikla Skupina armádních pozorovatelů – (NMOG)¹⁰⁷, ve které byli vojáci ze Senegalu, Nigérie, Mali a Zimbabwe. Politická jednání začala 10. srpna.¹⁰⁸

Již na počátku rozhovorů mezi rwandskou vládou a RPF nabyla armáda ohromných rozměrů, zaměstnávala již 30 000 vojáků (Des Forges 1999: 60). A jejich role byla významná. Tito muži vstoupili do armády velmi často proto, že neměli jinou možnost výdělků, a armáda se tak pro ně stala živitelkou, ve které viděli svou jistotu a budoucnost. Jejich reakcí na mírová jednání byl tedy převážně odpor, báli se totiž, že v době míru by takto přebujelá armáda musela projít restrukturalizací, jejíž součástí by bylo i snížení počtu vojáků. Premiér Nsengiyaremye (MDR) se vojáky sice snažil uklidnit, že práce bude i pro demobilizované vojáky, kteří budou zaměstnáni v rámci programu na vysušování bažin, čímž se měla získat nová půda pro zemědělce. Jenže tímto návrhem vojáky ještě více pobouřil, protože takovou práci vnímali jako velmi podřadnou, která jejich současnému postavení neodpovídala.

Ač byla první dohoda z Arushi mezi širokou veřejností přijata s nadšením, Habyarimana se v reakci na tlak ze strany armády i zastánců tvrdé linie mezi civilisty ve svém projevu v Ruhengeri 15. listopadu 1992 distancoval od dohod z Arushi. Všechny ubezpečil, že neměl v plánu uvést v platnost dohodu, kterou před třemi měsíci podepsal, a nazval ji jen „cárem papíru“ (Lemarchand 1997: 326).

V zemi i nadále docházelo k násilnostem, masakrům Tutsiů. Režim i nadále užíval násilí k zastrašení politické opozice. Jednání v Arushi však i nadále pokračovala. Následná jednání, která probíhala během srpna až října, kdy se obě znesvářené strany snažily najít shodu ohledně vytvoření neutrální zóny mezi RPF a rwandskou armádou, následnému začlenění RPF do budoucí armády, nebo přímé účasti RPF v nové tranziční vládě a v parlamentu, však nedosáhla dohody.

---

¹⁰⁷ Skupina neutrálních vojenských pozorovatelů (Neutral Military Observers Group).

¹⁰⁸ <http://www.globalsecurity.org/military/world/war/rwanda.htm>.

Neúspěch jednání vedl pak v únoru 1993 k ještě většímu zhoršení bezpečnostní situace v zemi. Masakry probíhaly ve velkém. Padly jim za oběť stovky lidí a tisíce dalších uprchly z vlasti.

Pokrok nastal v květnu 1993, kdy se rwandská vláda s RPF domluvily na časovém harmonogramu demobilizace a shoda nastala i ohledně sloučení vojenských jednotek. 4. srpna nebránilo nic podepsání mírových dohod. Nejdůležitějšími body smlouvy byly tyto závazky:

1. zavést vládu zákona
2. vytvořit přechodné instituce, v nichž by byly zastoupeny obě strany konfliktu, dokud neproběhnou volby
3. umožnit návrat uprchlíkům a vnitřně vysídleným osobám¹⁰⁹
4. integrace ozbrojených složek

V souladu s dojednanými podmínkami, měla Arushská mírová dohoda vstoupit v platnost 37 dní po podepsání. Smlouva upravovala postavení prezidenta, jehož většina pravomocí měla být převedena na vládu - Radu ministrů¹¹⁰, ve které zůstalo MRNDD. Nová přechodná vláda široké koalice měla být ustavena v co nejbližším časovém horizontu a zasedat v ní měli zástupci MRNDD, RPF a opozičních stran. MRNDD bylo přiděleno stejně jako RPF pět ministerstev, RPF však navíc obsadila nově zřízený post vicepremiéra. MDR, PL, PSD a PDC obsadily dohromady devět ministerstev, z MDR byl navíc i premiér. Podobný poměr složení měl i parlament – Národní rada rozvoje, nyní přejmenovaná na Národní shromáždění¹¹¹. Několik míst v této staronové sněmovně bylo vyhrazeno pro zástupce menších politických stran. Za 22 měsíců po ustavení přechodné vlády se měly konat volby.

Armáda se měla skládat z 60% z vojáků rwandské armády, zbývajících 40% pak zbývalo pro vojáky RPA, ve velení však měly být posty rozděleny půl na půl. Počet vojáků se měl snížit o víc než polovinu – na 19 000, přičemž před

---

¹⁰⁹ IDP (Internally Displaced Person).

¹¹⁰ Council of Ministers.

¹¹¹ National Assembly.

mírovou dohodou z Arushi čítalo vojsko rwandské armády na 30 000 a RPF na 20 000 mužů (Des Forges 1999: 125).

Význam této dohody měla podpořit také Organizace spojených národů, která byla požádána o její monitorování. Původní mise vojenských pozorovatelů, jež se pohybovala na severu země na hranicích demilitarizované zóny stanovené v předchozích jednáních, měla být nahrazena novou misí¹¹² opět pod hlavičkou OSN, která by však měla větší kompetence. Rada bezpečnosti odpověděla na žádost rezolucí z 5. října, která ustanovila misi UNAMIR. Koncem měsíce byl již na místě kanadský velící generál Roméo Dallaire.

Jestliže v teoretické části se jako jeden z důležitých faktorů přechodu k demokracii jevila i inspirace, je obtížné najít takové vlivy v regionu centrální Afriky, avšak o události negativně ovlivňující stabilitu přechodu není nouze. Z hlediska historie Rwandy byly vždy signifikantní události v sousední Burundi. 21. 10. 1993 se jedna taková stala. Byl zavražděn prezident Burundi Melchior Ndadaye (Melvern 2004: 71), který byl prvním svobodně zvoleným prezidentem této země. V ostře sledovaných prezidentských a posléze i parlamentních volbách v polovině roku 1993 získala jeho strana spolehlivou většinu. V kontextu celého regionu bylo překvapující, že Ndadaye byl Hutu a jal se svého postu v režimu, který doposud ovládala především tutsijská menšina. Nadějný začátek demokratizačního procesu v Burundi přerušila koncem října tutsijská armáda, která prezidenta zavraždila (Prunier 1995: 199). V důsledku násilností pak začali Rwandu zaplavovat především hutuští uprchlíci, kteří přispěli ke stoupajícímu napětí, jež nyní začalo mít podobu etnické nesnášenlivosti. Z jejich řad pak zástupci konzervativního radikálního křídla MRNDD čerpali nové členy pro své milice.

---

¹¹² Vůbec první nezávislou misi vyslala do Rwandy Organizace africké jednoty. Jednalo se o Skupinu neutrálních vojenských pozorovatelů (NMOG). Její činnost pak převzala mise UNOMUR (Pozorovatelská mise Spojených národů pro Ugandu a Rwandu -United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda), která byla vytvořena na základě rezoluce Rady bezpečnosti č. 843 z 22. července 1993 (Kumsa 2004: 40).

Zastánci radikalizace tak dostali do rukou nové argumenty spolu s novými členy. Chtěli zabránit opakování situace v Burundi, která podle nich představovala příklad toho, jak Hutuové dopadnou, když budou věřit Tutsiům. Samotný proces demokratizace však dál postupoval, protože zástupci opozice, RPF, mezinárodních organizací a zahraničních vlád jej viděli jako jediné východisko ze stávající situace. Habyarimana se octil pod velkým tlakem. Nyní je obtížné odhadovat, jaký byl jeho „skutečný“ postoj k probíhajícímu jednání, zda dohody považoval za „cár papíru“ nebo byl přesvědčen o nutnosti demokratických změn. Každopádně jeho jednání jej postavilo do pozice, že extrémisté z jeho řad je považovali za nespolehlivého. Na druhou stranu jej za svého nepřijala ani opozice, pro kterou představoval především zástupce režimu, jenž se měl proměnit.

Když se Habyarimana vrátil 6. 4. 1994 letadlem z posledních jednání z Dar es Salaamu, bylo již jasné, že nelze dále oddalovat složení slibu nové transformační vlády v čele s premiérkou Agathe Uwilingiyimanovou (Melvern 2004: 131). Události, které následovaly, se rychle dostaly do povědomí světové veřejnosti. Sestřelení prezidentského letadla, následné násilnosti a genocida znamenala přerušování procesu demokratizace.

3.11 Přřazení k typologii

Na základě představených faktů se mi jako model, kterému Habyarimanův režim nejlépe odpovídá, jeví dle Fialovy typologie *jednostranný plebiscitní autoritářský režim*¹¹³, v Huntingtonově rozlišení pak *system jediné strany*¹¹⁴. Volby se ve Rwandě konaly, ale otázkou je, jak moc, tento proces můžeme nazývat volbou, když do parlamentu kandidovala jediná strana a při prezidentských volbách neměl Habyarimana žádného soupeře. Opozice v zemi

---

¹¹³ Více viz podkapitola 1.8 Africký kontext demokratizace.

¹¹⁴ Více viz podkapitola 1.5 Typologie autoritářských režimů.

nebyla povolena a „vedoucí úloha“ MRNDD byla zakotvena v ústavě. Role této strany je navíc tak silná, že se každý občan stal jejím členem už svým narozením. Legitimitu pak režim spatřoval ve svém přesvědčení, že hájí zájmy většinového obyvatelstva, které představuje jedno etnikum a které je potřeba chránit před etnikem druhým, které by je mohlo ohrozit.

K přechodu k demokracii byl režim donucen mnoha okolnostmi, hroutila se jeho ekonomika, sílil mezinárodní tlak, začal ztrácet podporu katolické církve a v zemi propukla občanská válka a následně pak začala nabírat na síle i opozice v zemi. Za takových podmínek lze stávající režim udržet je stěží. Z typologického hlediska pak konec Habyarimana režimu má příčiny v kombinaci těchto dvou faktorů – vzhledem k poklesu výkonnosti, ztrácí režim do jisté míry legitimitu, zároveň se však výrazně proměnila politika vnějších činitelů, kdy země západního světa s koncem studené války začaly věnovat větší pozornost lidsko-právním problémům třetího světa. Samotný přechod pak nejlépe odpovídá Huntingtonově *přeměně*. Vláda si totiž byla především na základě mezinárodního tlaku vědoma, že svůj režim v zemi zmítané občanskou válkou nebude schopna udržet. V rámci režimu byla sice silná skupina, která jakékoliv změny, které by ohrožovaly její postavení, odmítala, ale Habyarimanovo postavení bylo silnější. Naopak RPF a opoziční hnutí v zemi si uvědomovaly, že nemají dost sil sami vládu svrhnout. Jednání tak byla nevyhnutelná. Tento přechod má však i prvky *transformace*¹¹⁵, neboť strana vládoucí od roku 1973 zůstala u moci dál, i když už se o své výhradní postavení musela dělit.

---

¹¹⁵ Více viz podkapitola 1.6 Demokratizace a její aktéři.

4 Průběh genocidy

*„Honorace, zejména díky své stavovské prestiži
a díky tomu, že jisté skupiny jsou na ni závislé,
si může opatřit „ochranné oddíly“ z řad chudiny.“*

Max Weber (1997: 60)

Genocida představovala násilné přerušení pokusu o přeměnu původního Habyarimana režimu. Propuknutí násilí a zabíjení se svým rozsahem, provedením a intenzitou velmi hluboce zapsalo do dějin Rwandy a při pohledu na dobu po genocidě se stalo důležitým prvkem intervenujícím do procesu rekonstrukce politické scény. Z těchto důvodů je nutné, alespoň v základních obrysech vyložit samotný průběh genocidy a procesy s ní bezprostředně související. Události a jednání jednotlivých aktérů během genocidy nám pak dávají možnost lépe pochopit vývoj politické scény ve Rwandě po roce 1994.

4.1 *Zápas o definici*

Už samotné označování událostí poloviny roku 1994 jako genocidy je signifikantní a může napovídat o postoji jednotlivých aktérů. S tím, jak probíhaly masakry, rozvíjely se okamžitě i různé interpretace toho, jak toto zabíjení označovat. Tento souboj o nalezení správného pojmu je velmi důležitý a odehrával se na několika rovinách. Můžeme na něj narazit v komunikaci mezi vedením UNAMIRu a centrálou OSN. Napjaté debaty o povaze událostí se odehrávaly i v Radě bezpečnosti a v neposlední řadě i v samotném mediálním prostoru ve Rwandě. Nyní není pochyb o tom, že ve Rwandě po 6. dubnu 1994 proběhla jedna genocida. Samotné označení *jedna genocida* v sobě zahrnuje velkou část proběhnuvší interpretační bouře. Celý proces hledání „správného“ označení by bylo možné analyzovat i jinde v této práci, protože na tento souboj

o povahu minulosti budeme narážet znovu v době konsolidace poměrů po roce 1994. Rozhodla jsem se představit tento souboj o pojmenování genocidy již nyní před samotným popisem průběhu genocidy, protože do jisté míry usnadní porozumění jednání zahrnutých aktérů během genocidy samotné a po ní. Různé interpretace nám dávají možnost poznat horizonty uvažování jednotlivých aktérů. Mým výchozím bodem následující analýzy budiž teze, že ve Rwandě proběhla roku 1994 jedna genocida.

Nejprve je nutné se zastavit u samotného pojmu genocidy. Dnes se na úrovni světového společenství nepochybuje o tom, že zabíjení po 6. dubnu 1994 mělo charakter genocidy, přičemž za základní definici se považuje článek II Úmluvy o zabránění a trestání zločinu genocidia, který zní následovně¹¹⁶:

V této Úmluvě se genocidiem rozumí kterýkoli z níže uvedených činů, spáchaných v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, etnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou:

- a) *usmrcení příslušníků takové skupiny;*
- b) *způsobení těžkých tělesných ublížení nebo duševních poruch členům takové skupiny;*
- c) *úmyslné uvedení kterékoli skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit její úplné nebo částečné fyzické zničení;*
- d) *opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí;*
- e) *násilné převádění dětí z jedné skupiny do jiné.*

Velmi důležitá je zejména uvozující věta celého článku, která vymezuje postiženou skupinu na základě národních, rasových, etnických nebo náboženských znaků. Při zdůrazňování této interpretace se tak upozaduje smrt mnoha umírněných Hutuů, kteří zaplatili životem za svoje politické aktivity. Zároveň se zastírá, že faktory vedoucí k násilí a formující průběh genocidy měly zcela jistě kořeny v politickém boji. Mnoho badatelů si je nedostatku této

---

¹¹⁶ Úplné znění Úmluvy je dostupné na: <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-genocida.pdf> a je součástí přílohy č. 1 této práce.

definice vědomo a snaží se vycházet z vlastních, odlišně definovaných konceptů¹¹⁷. Tyto koncepty však v rovině vědeckého bádání nenašly pevnějšího zakořenění a stále se vychází především ze znění Úmluvy samotné. Uznání zabíjení akty genocidy¹¹⁸ a konečně za genocidu samotnou znamenalo ukončení debaty o občanské válce a jejích nechtěných obětech, což byla rétorika zástupce Rwandy u Rady bezpečnosti, který zde byl v roli nestálého člena.

Jedna genocida rovněž znamená, že neobstála hypotéza o dvojí genocidě, kterou stále ještě propagují skupiny extrémně laděných zastánců původního režimu. Teze o dvojí genocidě tvrdí, že na územích postupně obsazovaných RPF po 6. 4. 1994 rovněž docházelo k rozsáhlé genocidě Hutuů. Něco podobného se však nepotvrdilo (Verwimp, 2003).

4.2 Průběh genocidy

6. dubna 1994 se Habyarimana vracel z jednání v Dar es Salaamu, kde proběhlo setkání s prezidenty Tanzanie, Ugandy, Burundi a viceprezidentem Keni. Jednalo se o setkání regionálních lídrů, kde se měly řešit společné problémy, nicméně diskuse se stočila na neochotu Habyarimany dodržovat podmínky Arushské mírové dohody a především umožnění inauguračního slibu nové vládě široké koalice, aby se mohla ujmout vlády. Představitelé zmíněných zemí naléhali na Habyarimanu zejména proto, že se obávali o stabilitu celého regionu. Habyarimana se zavázal k důslednějšímu plnění podmínek Arushské mírové dohody. Dostát svému slibu se mu však již nepodařilo. Při finálním přiblížení na letiště v Kigali bylo letadlo, které na své palubě přepravovalo

---

¹¹⁷ K této debatě viz například Kuper (1981), Jonassohn, Björnson (1999), Fein (1993). Samotné znění Úmluvy je poplatné době svého vzniku (1948), kdy proti zakomponování politického kritéria byl zejména Sovětský svaz a jeho satelity. Nakonec vyhrál argument, že pokud již bude probíhat genocida, bude možné skupinu identifikovat i podle jiných kritérií než politických (LeBlanc, 1988).

¹¹⁸ Pojem „*acts of genocide*“ byl neologismem, kterým se v určité fázi snažily OSN a zejména pak USA uznat závažnost situace a zároveň se vyhnout nutnosti označit zabíjení za genocidu, což bylo tehdy vykládáno jako povinnost zemí k vojenskému zásahu. Viz Power (2002: 363n.).

prezidenta Rwandy Juvénala Habyarimanu, sestřeleno¹¹⁹. Tato událost se stala roznětkou k rozpoutání genocidy.

O tom, kdo za celým atentátem stál, doposud nepanuje shoda, naopak existuje hned několik teorií. Mezi ty nejbizarnější patří obvinění Francouzů¹²⁰ nebo Belgičanů. Další teorie obviňuje politickou opozici, které už docházela trpělivost s neustálým zdržováním demokratizačního procesu a nedodržováním Arushské mírové dohody z Habyarimanovy strany, proti této teorii však hovoří skutečnost, že v Dar es Salaamu se zavázal k jejich efektivnějšímu plnění. Tato skutečnost a navíc slib konečně vládě široké koalice předat pravomoci by naopak hovořila pro obvinění extremistických Hutuů, kteří byli zaměstnanci státní správy, a už ústupky vůči RPF v Arushské mírové dohodě se jim jevily jako přehnané, a kteří se tak mohli začít bát o své dosavadní postavení. Další hypotéza vidí jako viníka RPF, tato teorie vychází z domněnky, že tutsijským rebelům by více vyhovovalo vojenské vítězství než politická dohoda¹²¹. Zásadní slabinou tohoto obvinění je však fakt, že místo, odkud byly vypáleny obě střely na Habyarimanovo letadlo, bylo plně pod kontrolou prezidentské stráže, navíc neprodleně po sestřelení letadla nenásledovala ze strany RPF žádná vojenská akce a na boj vůbec nebyla připravena. Naopak již deset minut po pádu letadla začala prezidentská stráž rozmisťovat po ulicích Kigali první zátarasy¹²², hodinu na to začaly první vraždy (Grabinski, Römmer 1998: 148).

Ještě téhož večera, co bylo letadlo s prezidentem na palubě sestřeleno, svolal plukovník Bagosora ostatní vrcholné armádní představitele na zasedání,

---

¹¹⁹ Na palubě letadla však nebyl pouze Habyarimana a jeho spolupracovníci, ale i burundský prezident Cyprien Ntaryamira (Straus 2006: 44).

¹²⁰ Rwanda obvinila Francii z poskytnutí pomoci jednotkám organizujícím genocidu. Bernard Kouchner v této souvislosti odmítl jakoukoliv odpovědnost, avšak připustil, že ze strany Francie bylo uděláno několik politických chyb. Toto obvinění ze strany Rwandy bylo do jisté míry odpovědí na francouzské zprávy o zapletení prezidenta Kagameho do sestřelení letadla Habyarimanou na palubě (více v následující poznámce). Viz <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/7542418.stm>.

¹²¹ Tato hypotéza je součástí mocenských sporů mezi Francií a současným režimem Rwandy v čele s Paulem Kagamem. Francouzská policie tak podle zdrojů deníku Le Monde došla k závěru, že Kagame dal přímé rozkazy k sestřelení letadla. Francouzská policie vedla vyšetřování na základě faktu, že při pádu letadla došlo rovněž k úmrtí francouzské posádky. Viz <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/3497688.stm>.

¹²² Prunier udává čas pádu letadla 20:30 a dobu, kdy došlo k rozmisťování prvních zátarasů pak ve 21:15 (1995: 223).

kterému předsedal. Snažil se zde prosadit, aby armáda přešla moc v zemi. S tím však ostatní důstojníci nesouhlasili a odkazovali především na to, že země není bez vlády, má stále svou premiérku Agathe Uwilingiyimanovou¹²³. Ani další Bagosorův záměr – jmenovat náčelníkem armádního štábu plukovníka Augustina Bizimungua¹²⁴, zastávající tvrdé linie – se neseťkal s ohlasem, přednost dostal umírněný Marcel Gatsinzi. Dalším závěrem pak bylo pokračovat v implementaci Arushské mírové dohody a spolupracovat s UNAMIRem (Straus 2006: 46). Jenže ještě téhož večera se Bagosorovi podařilo prosadit si svou.

Prvním cílem se tak stalo odstranění politické opozice. Jak uvádí Grabinski a Römmer, celé řádění působilo, jako by bylo naplánované, jako by bylo předem určeno jak postupovat, kde koho hledat (1998). Vyvraždění politické opozice bylo záležitostí několika hodin (Lemarchand 1995:11). Jednou z prvních obětí se stala samotná premiérka s manželem i deseti belgickými příslušníky UNAMIRu, které ji plukovník Dallaire poskytl již 6. dubna večer, aby zajistili její ochranu. Další obětí se stal Joseph Kavaruganda, předseda Ústavního soudu, který se v souladu s ústavou měl stát nástupcem prezidenta v případě jeho úmrtí. Krátce po atentátu bylo rovněž zavražděno několik kněží, kteří byli známi svou podporou demokratizačnímu procesu. Zavražděn byl i předseda PL Landwald Ndasingwa, stejně jako předseda PSD Frédéric Nzamurambaho, nebo novinář Rwanda Rushya – André Kamweya (Prunier 1995: 230). Vražedný pochod prezidentské stráže pak pokračoval podle tzv. „seznamů smrti,“ které prý už v únoru obsahovaly na 1,500 jmen¹²⁵. Najít oběti nebylo nikterak náročné, neboť již brzy ráno 7. dubna byl vyhlášen zákaz vycházení¹²⁶. Na druhou stranu je potřeba zmínit, že některé jednotky FAR se

---

¹²³ Celý proces rychlého vyjednávání, který se rozpoutal po pádu letadla mezi armádními špičkami, detailně popisuje Dallaire (2005: 221).

¹²⁴ Dosavadní náčelník armádního štábu generál Nsabimana se stal rovněž obětí atentátu na prezidenta (Des Forges 1995: 182).

¹²⁵ O seznamech smrti mluví zejména Prunier (1995: 222n.), což je založeno na svědectví guvernéra centrální banky. Straus (2006: 28) se staví skeptičtěji k jejich automatickému spojování s plánováním genocidy. Nicméně další svědectví sebraná zejména organizací African Rights (1995) dokazují, že se podle nějakých seznamů v počátcích zabíjení skutečně postupovalo.

¹²⁶ African Rights (1995: 204).

vraždění snažily bránit, nový náčelník armádního štábu Gatsinzi totiž na rozdíl od plukovníka Mpiranya, který velel prezidentské stráži, v celém spiknutí nebyl zapleten (Prunier 1995: 229)¹²⁷.

V noci ze 7. na 8. dubna ustavil Bagosora Komisi národní záchrany¹²⁸, jejímž úkolem bylo sestavit dočasnou vládu (Prunier 1995: 232). Již 8. dubna byla tato nová prozatímní vláda sestavena, zastoupení v ní byli radikální Hutuové, resp. Hutuové, kteří uvnitř svých politických stran představovali jejich radikální křídla, tzv. Hutu power. Jedinou stranou, která nebyla v prozatímní vládě zastoupena, byla opět CDR, což mělo na oko symbolizovat kontinuitu s vládou předešlou. Premiérem se stal Jean Kambanda¹²⁹, ekonom a politik z MDR, prezidentem pak byl jmenován Théodore Sindikubwabo, pediatr a bývalý ministr zdravotnictví ještě za Kayibandovy vlády. Za prioritní cíle si vláda stanovila, ukončení masakrů, rozhovory s RPF a pomoc uprchlíkům. Ve skutečnosti však nic pro dosažení těchto cílů nepodnikla (Grabinski, Römmer 1998: 149).

V pátek 8. dubna se RPF rozhodla obnovit boje. 12. dubna dosáhly boje o Kigali mezi již spolupracující prezidentskou stráží, Rwandskou armádou a milicemi Interahamwe na jedné straně a vojsky RPF na straně druhé, takového rozsahu, že vláda, v obavách, že by hlavní město mohlo padnout do rukou RPF, prchla do Gitaramy¹³⁰.

Den po pádu letadla se začalo šířit vraždění Tutsiů do dalších oblastí Rwandy. Nejdéle se masakrům dařilo vzdorovat dvěma prefekturám – Butare a Gitarama. V Gitaramě převažovali umírnění Hutuové a Butare měla jediného

---

¹²⁷ Plukovník Gatsinzi se snažil, aby rwandská armáda do vraždění nebyla vůbec zapojena, jenže spousta jeho podřízených na „konečném řešení“ již spolupracovala (Prunier 1995: 229).

¹²⁸ Comité de Salut Public.

¹²⁹ Jak vyplývá z jeho výpovědi, když byl později vyšetřován, Kambanda o post premiéra v této vládě vůbec nestál, ale kdyby on, nebo kdokoliv jiný vyslovil před zastánci tvrdé linie nesouhlas se zabíjením, byl by sám zabit (Melvern 2004: 190). I mezi ministry byli umírnění, žádný z nich však nikdy proti masakrům nevystoupil (Prunier 1995: 233).

¹³⁰ (Straus 2006: 48). Následně se vláda stáhla do luxusního hotelu na břehu jezera Kivu v Gisenyi.

tutsijského prefekta v zemi – Jeana Baptistu Habyarimanu¹³¹. V Butare byl klid ještě celé dva týdny po atentátu, pak však zasáhl nový prezident Sindikubwabo. Znepokojen „nečinností“ spoluobčanů v Butare se do prefektury vypravil a pronesl tam řeč, ve které je za jejich nečinnost zkritizoval, jeho proslov zaučinkoval. 20. dubna byl prefekt Jean Baptista Habyarimana zavražděn a na jeho místo byl dosazen extremist Sylvain Ndikumana. Do Butare byly vyslány jednotky prezidentské stráže a masakry začaly i zde. Genocida tak zasáhla již celou zemi.

4.3 *Postoj OSN a zahraničních mocností*

Velící důstojník UNAMIRu generál Roméo Dallaire již 11. ledna 1994 poslal na velitelství OSN v New Yorku telegram, ve kterém upozorňoval na podezřelé zásilky zbraní pro Interahamwe, což bylo jasným porušením Arushských mírových dohod. Rovněž upozornil, že od svého informátora získal zprávy o přípravách na útok proti belgickým vojákům mírových sil a o plánu povraždění opozičních politiků a Tutsiů (Dallaire 2005: 144 - 146). Odpovědí mu pak bylo, že o svém zjištění má informovat rwandského prezidenta a žádat vyšetření těchto obvinění. Rovněž měl kontaktovat americké, belgické a francouzské velvyslance v Kigali. Dallaire současně požádal vedení OSN o povolení, aby mohl využít vojenské síly UNAMIRu a uvedené zásoby zbraní zajistit. OSN s tímto návrhem nesouhlasilo, s tím že by to překračovalo rámec mandátu UNAMIR (Kumsa 2004: 41). Na konci února Dallaire opět upozorňoval ústředí OSN, tentokrát současně s představitelem úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR)¹³², že se *Interahamwe* připravují na hromadné násilí, avšak ani nyní OSN situaci ve Rwandě nevěnovala dostatečnou pozornost.

---

¹³¹ Je s podivem, že v současné odborné literatuře neexistuje shoda o podobě jmen prefekta Butare. Melvern (2004: 209) a Des Forges (1995: 264) mluví o prefektovi Habyalimanovi. Na druhou stranu Prunier jasně píše o Habyarimanovi a ještě zdůrazňuje, že se nejedná o příbuzného zabitého prezidenta (1995: 244). Stejně jméno používá i African Rights (1995: 336).

¹³² United Nations High Commissioner for Refugees.

5. dubna schválila Rada bezpečnosti OSN prodloužení mise ve Rwandě a současně vyjádřila svou nespokojenost s nedostatečným pokrokem. Den po sestřelení Habyarimanova letadla požádal Dallaire o povolení použít zbraně, tato jeho žádost byla zamítnuta (Albrightová 2003: 152 - 153). Modré přilby tak neměly možnost zabránit pogromům páchaným na obyvatelstvu. Často, nebyly schopné ubránit ani sami sebe, a tak při útoku na premiérku Uwilingiyimanovou bylo zajato a následně brutálně zavražděno i deset belgických příslušníků UNAMIRu (Trines 1998: 162), celkem zemřelo během násilností ve Rwandě 27 vojáků mírových jednotek (Bureš 2003). Belgie na smrt svých vojáků reagovala požadavkem vojenské intervence, proti tomu se však postavila Rada bezpečnosti OSN (Trines 1998: 162). Belgie tak raději 12. dubna stáhla všech svých 400 vojáků, čímž Dallaire přišel o nejlépe vyzbrojené jednotky. 21. dubna oznámil i Bangladéš, že pokud se bezpečnostní situace ve Rwandě nezlepší, stáhne svých 900 mužů. Ještě téhož dne oznámila Rada bezpečnosti OSN snížení počtu vojáků UNAMIRu v zemi na 270 mužů (Trines 1998: 162 - 163). K této redukci však nikdy nedošlo a v zemi zůstalo 540 vojáků z Ghany a Tuniska (Albrightová 2003: 154 – 155).

Obrat politiky Rady bezpečnosti OSN nastal až po tvrdé kritice ze strany médií a po té, co televize přinesly obrázky desetitisíců uprchlíků, kteří se snažili dostat zejména do Zairu¹³³. 17. května (6 týdnů po začátku genocidy) přijala Rada bezpečnosti OSN rezoluci 918, která rozhodla o vyslání 5 500 vojáků, tzv. UNAMIR II, do Rwandy. Úkolem této mise bylo vytvořit chráněnou humanitární zónu pro ohrožené obyvatelstvo. Mise získala i mandát zasáhnout proti osobám, které by ohrožovaly chráněné oblasti nebo skupiny obyvatel nebo humanitární náklad. Dalším posunem v činnosti OSN pak bylo přijetí rezoluce Rady bezpečnosti 929 z 22. června. Tato rezoluce zmocňovala Francii k užití všech potřebných prostředků k dosažení humanitárních cílů stanovených pro misi UNAMIR II (Trines 1998: 166 - 167).

---

¹³³ Vlna uprchlíků byla obrovská, během jediného dubnového dne tak hranice sousedních zemí překročilo na 280 000 osob (Bureš 2003).

Francouzi této možnost okamžitě využili a odstartovali operaci Tyrkys (*Tourquoise*)¹³⁴, která byla zahájena 23. června na jihozápadě Rwandy. Zde převážně francouzské jednotky začaly budovat bezpečnostní zónu, do které se během následujících dvou měsíců uteklo na jeden a půl milionu lidí, převážně Hutuů¹³⁵. Situace ve Rwandě se totiž vyvíjela tak, že RPF měla postupně pod kontrolou stále víc území a Hutuové, ti kteří se na zvěrstvech podíleli, i ti nevinní, se začali bát pomsty ze strany RPF, a tak raději volili útěk do francouzské bezpečnostní zóny nebo uprchlických táborů ať už ve Rwandě nebo sousedních zemích. Strach však neopouštěl ani Tutsie a i oni prchali do táborů, kde doufali, že najdou ochranu, mnohdy na ně však čekal šok, protože se zde potkali s vrahy svých blízkých.

Boje a genocida v zemi i po příchodu prvních posil v rámci mise UNAMIR II pokračovaly až do 4. července, kdy RPF obsadila Kigali a v následujících dnech i celý severozápad země, což zapříčinilo, že v průběhu tří nadcházejících dní prchlo do Zairu přes jeden milion lidí (Ristow, Wendler 1998: 176). Během několika dalších dní pak měla RPF pod kontrolou celou zemi. 18. července RPF prohlásila válku za vyhranou a sestavila novou vládu¹³⁶. Francie pak 21. srpna oznámila, že operace Tyrkys je ukončena, 500 vojáků však ještě zůstalo na letišti v Gomě, v sousedním Zairu, kde ještě zajišťovali humanitární pomoc pro uprchlické tábory (Ristow, Wendler 1998: 176). Správu chráněné humanitární zóny přealy jednotky UNAMIR II (Bureš 2003).

---

¹³⁴ Operace Tyrkys bývá většinou popisována jako akce Francouzů, těch byla v jednotkách sice většina a operaci i veleli, ale ze zdrojů OSN vyplývá, že se akce účastnilo dalších devět zemí (<http://www.un.org/Pubs/chronicle/1994/issue4/0494p4.asp>).

¹³⁵ Tato bezpečnostní zóna v trojúhelníku měst Cyangugu, Kibuye a Gikongoro na začátku července zabírala pětinu rwandského území (<http://www.un.org/Pubs/chronicle/1994/issue4/0494p4.asp>).

¹³⁶ S tímto datem je někdy také spojován konec genocidy. Nicméně Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu na základě rezoluce Rady bezpečnosti 955 ze dne 8. 11. 1994 soudil skutky genocidia spáchané od 1. 1. 1994 do 31. 12. 1994. <http://www.un.org/ict/english/Resolutions/955e.htm>.

4.4 Rozsah a následky genocidy

Počet obětí lze těžko určit, nejčastěji bývá uváděno 800 000 mrtvých. Toto číslo však nezahrnuje pouze tutsijské etnikum. V roce 1991 proběhlo poslední sčítání lidu před genocidou. Tehdy se k tutsijskému etniku přihlásilo na 600 000 Rwandčanů (Government of Rwanda 1994: 124). Toto číslo však s nejvyšší pravděpodobností neodpovídalo realitě, protože mnozí z Tutsiů se ke své etnické příslušnosti nepřihlásili a raději se prohlásili za Hutuy (Des Forges 1999: 15). Des Forgesová se přiklání k odhadu demografa Seltzera, který odhaduje počet Tutsiů v zemi na začátku dubna 1994 na 657 000 (1999: 15). V červenci 1994 pak ve Rwandě žilo 130 000 Tutsiů, dalších přibližně 20 000 prchlo během genocidy do Tanzanie a Zairu. Na základě těchto údajů dochází Des Forgesová k závěru, že během genocidy bylo zavražděno 507 000 Tutsiů. Z populace Tutsiů, která před vypuknutím ve Rwandě žila, tak zůstala na živu pouhá 23 % (1999: 15).

Zabíjení však nebyli jen Tutsiové, genocida zasáhla i kmen Twa, který doposud představoval přibližně 1 % populace, mnoho mrtvých bylo i mezi umírněnými Hutuy. Zde však nedosáhlo vraždění tak velkého rozsahu jako na Tutsiích, proto se Strausovi jeví počet 800 000 obětí jako nadhodnocený (2006: 51)¹³⁷. Domnívám se však, že znalost přesného počtu obětí celé utrpení, kterým si obyvatelé Rwandy prošli, již nijak nezmírní. Dohadování se o skutečném počtu mrtvých může zastínit analýzu jiných podstatných znaků genocidy. Jeden z nich je nutné hledat na obecné rovině analýzy genocidy, jakožto určitého způsobu provádění násilí a zabíjení. V tomto kontextu je nutné podotknout, že definice genocidy dle Úmluvy nepovažuje konečné počty obětí za určující. Spory o konečném počtu mrtvých nás zároveň mohou odvést od zkoumání dopadů genocidy na celou společnost.

---

¹³⁷ Straus se navíc odvolává na své rozhovory s Des Forgesovou, která sama odhadovala počet mrtvých Hutuů na 100 000 (Straus 2006: 51).

Po genocidě se Rwanda nacházela ve stavu, pro který se nenabízí vhodné srovnání. Po ukončení bojů se ocitlo mimo své domovy na 3,5 milionu lidí. UNHCR odhaduje počet uprchlíků mimo Rwandu v srpnu 1994 na dva miliony, zároveň však usuzuje, že vnitřně přesídlen byl jeden a půl milionu lidí¹³⁸. Jestliže podle odhadů měla Rwanda v roce 1994 7, 8 milionu obyvatel¹³⁹, tak tyto počty znamenají, že násilím byla bezprostředně zasažena více jak polovina obyvatelstva. Přesto i tato představa je zavádějící. V širokých příbuzenských vazbách je s velkou pravděpodobností možné vždy najít někoho, kdo byl genocidou nějak postihnut, což představuje další smutné prvenství.

Genocida ve Rwandě se však nedotkla pouze této země. Nepokoje se totiž přenesly i na další oblasti. Dodnes tak například zuří boje na východě Demokratické republiky Kongo (do května 1997 Zair). Právě do zairské Gomy uteklo největší množství uprchlíků, UNHCR jejich počet v Zairu odhadoval na konci srpna 1994 na 1, 2 milionu.¹⁴⁰ Rozsáhlé tábory v blízkosti města Goma se staly základnou poražené FAR a členů *Interahamwe*, kde byly organizovány aktivity proti nové rwandské vládě. Tato uskupení se příliš nedařilo kontrolovat a ohrožovaly i ostatní uprchlíky. UNHCR uvádí, že „bývalých rwandských vůdců tu žilo tolik, že se jejich přítomnost prakticky rovnala exilové vládě. Vysoce postavení členové ex-FAR byli nakonec převezeni do jiného tábora a řadoví členové byli přemluveni, aby odložili své uniformy.“¹⁴¹ V současnosti je pak rwandská vláda obviňována z podpory tutsijských vzbouřenců (CNDP¹⁴²) v Demokratické republice Kongo, kteří byli do nedávna pod vedením Laurenta Nkundy a konžská vláda je naopak podezírána z podpory ozbrojené skupiny etnických Hutuů (FDLR¹⁴³).

---

¹³⁸ http://www.unhcr.cz/dokumenty/state2000_10.pdf.

¹³⁹ Jedná se o odhad na základě výsledků sčítání, které proběhlo naposled v roce 1991. Více k samotnému údaji Demographic Yearbook 1994 1996:126.

¹⁴⁰ Dalších 580 000 lidí bylo v Tanzanii, 270 000 v Burundi a 10 000 v Ugandě (http://www.unhcr.cz/dokumenty/state2000_10.pdf).

¹⁴¹ http://www.unhcr.cz/dokumenty/state2000_10.pdf

¹⁴² Národní kongres na obranu lidu (Le Congrès National pour la Défense du Peuple).

¹⁴³ Demokratické síly pro osvobození Rwandy (Forces Democratiques de Liberation du Rwanda).

4.5 Mechanismy stojící za zabíjením

Při komparaci s evropskou genocidou během druhé světové války je zarážející, že při použití primitivních prostředků (zejména mačety) byl průměrný počet obětí za den pětkrát vyšší než v nacistických vyhlazovacích a koncentračních táborech. (Grabinski, Römmer 1998:139). Pro genocidu však není tím nejdůležitějším znakem použití sofistikovaných technologií. Tesař zdůrazňuje, že „genocidu velkého rozsahu lze uskutečnit rychle i technickými primitivními prostředky“ (2007: 207). Daleko důležitější než moderní zbraně je organizovanost a propracovanost celého procesu zabíjení, zde je styčný bod mezi byrokracií, jako znakem moderní společnosti, a genocidou.

Určité byrokratické prvky, tak jak je definuje Weber (1997: 65) je možné najít i ve rwandské společnosti. Zde jsou ty hlavní prvky, kterým se budu v následujících odstavcích věnovat. 1.) Organizaci zabíjení často prováděli místní politici a představitelé státní správy s vymezenými kompetencemi a hierarchií. 2.) Vymezení těchto kompetencí se týkalo pravidelné činnosti, zde však je nutné přihlídnout k prezentaci zabíjení jako „běžné“ sebeobrany a tedy i jako povinnosti každého se této práce zúčastnit.

ad 1.) Výzvy k vraždění přicházely nejčastěji od starosty nebo jiného komunálního politika, případně je lidé slyšeli od prezidenta nebo nějakého vysokého vládního úředníka v rádiu. Zásadní roli hrála propaganda, mezi Rwandžany bylo a stále je mnoho negramotných lidí a Tutsiové i RPF byli velmi často vykreslováni v podobě ďábla, mluvilo se o nich zásadně jako o švábech, šířily se pověsti, jak vojáci RPF pojídají hutuské děti. Takto byli Tutsiové v očích Hutuů dehumanizováni, a při následném zabíjení pak již nemuseli čelit své morálce. Propaganda stále varovala, že Tutsiové chtějí získat zpět svou moc a zotročit si Hutuy, vraždění Tutsiů tak vlastně bylo vykreslováno jako sebeobrana (Grabinski, Römmer 1998: 140), kdy Hutuům bylo vštěpováno, že je třeba zabít dřív Tutsie, než by zabili oni je, protože k tomu se chystají.

ad 2.) Během genocidy pak významnou roli hrálo především rádio. Tranzistory jsou dodnes ve Rwandě nejrozšířenějším médiem a mladí lidé si je s sebou během dne stále velmi často nosí a poslouchají vysílání. Smutnou úlohu tak už od začátku genocidy sehrálo RTLMC. Toto rádio bylo známé svou protitutsijskou rétorikou již v minulosti, nyní však nabylo pro vraždící davy ohromného významu. V jeho vysílání tak každé ráno znělo „Dobré ráno, dobrý den, už jsi začal pracovat?“ nebo „Mobilizuj se“, „Pracuj, Ty, mládeži, po celé zemi pojd' pracovat se svou armádou. Pojd' pracovat se svou vládou, abys ubránil svou zem,“ „Rozhlédni se, nepřítel je mezi námi“ (Li 2007: 96, 99). „Splňte svou povinnost.“ „Vyčistěte svou čtvrť od keřů. Podsekněte vysoké stromy“ (Rusesabagina, Zoellner 2006: 96). „Hroby ještě nejsou plné, kdo odvede tu dobrou práci a pomůže nám je zaplnit?“ také vyzývalo „Pošleme Tutsie zpět do Etiopie!“¹⁴⁴ (Grabinski, Römmel 1998: 146). RTLMC vysílalo dokonce informace o tom, kde se hledají Tutsiové, kteří například nebyli zastiženi ve svých domech, skrývají a vyzývalo, aby na nich někdo svou „práci“ vykonal. Toto je další rys rwandské genocidy. Namísto brutálních výrazů užívala eufemismů z každodenního jazyka, převážně spojeného s prací. Jak uvádí ve svých vzpomínkách Paul Rusesabagina: „Ze zabíjení se dělala věc osobní zodpovědnosti. Jako by to byla nejobyčejnější věc na světě“ (2006: 96).

Mnoho Hutuů se stalo součástí vraždící mašinérie z pouhého strachu o svůj život, protože v očích extremistů byli umírnění Hutuové stejně tak špatní jako Tutsiové a neměli zůstat naživu. Spousta Hutuů tak vzala do rukou mačetu, jen aby si zachránili vlastní život a nedali extremistům záminku k tomu, aby se stali sami obětí. Immaculée Ilibagiza tak ve své knížce *Přežila jsem* popisuje, jak hutuský kamarád jejího bratra – Tutsie, několik týdnů skrýval u sebe v domě, ale přes den chodil s Interahamwe a vraždil jiné Tutsie.

Dva popsané byrokratizující faktory (viz body 1. a 2.) však nejsou plně dostačující pro vysvětlení jednání pachatelů genocidy. Dalším faktorem, který

---

¹⁴⁴ Tato výzva pobízela k povraždění Tutsiů a k jejich následnému hození do řek, které tekly na sever. Jen z Viktoriina jezera bylo vyloveno na 40 000 těl.

některé lidi ke genocidě motivoval, byla závist. Rwanda se stala přelidněnou zemí, kde nebylo pro každého dost půdy. A v milicích pak byly tisíce tzv. nedědicích synů (viz předchozí kapitola). Tito mladí muži viděli ve vraždění Tutsiů rychlou možnost, jak se k půdě a dobytku dostat (Grabinski, Römmmer 1998: 153, Prunier 1995: 142).

5 Vývoj po roce 1994

5.1 Charakteristika režimu

18. července 1994 vyhlásila RPF své vítězství a již následujícího dne byla sestavena nová Vláda národní jednoty¹⁴⁵. V této vládě byla hlavním hráčem RPF, která však prohlásila, že hodlá vládnout v souladu s Arushskou mírovou dohodou. Do Vlády národní jednoty tak přizvala dalších sedm politických stran, které se nepodílely na genocidě¹⁴⁶. Strany MRNDD a CDR byly kvůli své vedoucí roli během genocidy zakázány, tudíž se ani nedostaly do vlády. Rovněž bylo zřízeno Přechodné národní shromáždění (TNA),¹⁴⁷ ve kterém bylo zastoupeno osm politických stran, tedy všechny, které byly zastoupeny i ve vládě. Každou politickou stranu zatupovalo v parlamentu 13 poslanců, svých šest zástupců měla i armáda.

Ač se RPF zavázala vládnout v souladu s Arushskou mírovou dohodou, doplnila tento dokument o několik dalších textů. Byly jimi: Deklarace RPF z července 1994 a Dohoda politických stran z listopadu 1994, které potvrzovaly předchozí texty a určovaly mechanismy, na jejichž základě měla být moc sdílena (Gasamagera 2007: 4). Tyto dokumenty ve své konečné podobě značně upravovaly podmínky stanovené Arushskou mírovou dohodou. Soubor těchto právních dokumentů včetně Arushské mírové dohody a ústavy z roku 1991 je souhrnně nazýván Základní zákon¹⁴⁸ a pro Rwandu představoval právní rámec na úrovni ústavy po dobu devíti let, dokud, jak se rwandská vláda domnívá, přijetím nové ústavy oficiálně neskončilo období přechodu k demokracii ve Rwandě. Na

---

¹⁴⁵ Government of National Unity.

¹⁴⁶ Kromě RPF to byly tyto strany: MDR, PSD, PL, PDC, PDI, PSR UDPR (Ankut 2005: 16).

¹⁴⁷ Transitional National Assembly.

¹⁴⁸ Fundamental Law.

základě Základního zákona získal silné postavení prezident republiky, bylo uzákoněno dominantní postavení RPF ve vládě. Díky dalším úpravám zaneseným do Základního zákona získala RPF silné postavení i v parlamentu (Reyntjens 2004: 178). Základní zákon se tak ve skutečnosti stal jen nástrojem RPF, jehož pomocí posilovala svou moc.

Silná pozice RPF na politickém poli je s ohledem na její zásadní podíl při ukončení občanské války a genocidy pochopitelná. Respektive RPF byla po zastavení genocidy zachránkyní Rwandy a to jak v očích mezinárodní veřejnosti, tak velké většiny lidí, kteří ve Rwandě zůstali. Tato aureola byla natolik oslňující, že některé kroky RPF k získání dominantního postavení nebyly „vidět“. O jejím silném postavení svědčí i fakt, že z této strany byl vybrán nový prezident země Pasteur Bizimungu. Nově zřízený úřad viceprezidenta zastával taktéž člověk z řad RPF – Paul Kagame, který se stal zároveň ministrem obrany. Premiérem byl jmenován Faustin Twagiramungu z MDR.

Po ukončení genocidy se do Rwandy vrátilo mnoho politiků a úředníků, kteří během genocidy ze země utekli. Ti spolu s těmi, kteří v zemi zůstali, deklarovali své přání a připravenost s RPF spolupracovat. Iluze vlády, která se snaží zapojit představitele všech skupin obyvatelstva, však byla brzy nabourána. Od začátku roku 1995 se přední představitelé Hutuů stali obětmi zastrašování, a někteří z nich byli i vězněni. Několik prefektů, starostů, duchovních a soudců z řad Hutuů bylo dokonce zavražděno. Někteří Hutuové se stali nezvěstnými. Ve většině těchto případů byly objeveny důkazy, které z těchto násilností usvědčovaly RPF a její vojenskou část (Reyntjens 2004: 180). Premiér Faustin Twagiramungu, ministr vnitra a ministr spravedlnosti na tento stav reagovali svou rezignací. Twagiramungu, který odešel do exilu, obvinil RPF z koncentrace a zneužívání moci, hrubého porušování lidských práv, zastrašování a diskriminace Hutuů i některých Tutsiů¹⁴⁹. Emigraci premiéra následovalo mnoho dalších lidí, včetně ministrů, soudců, žurnalistů, diplomatů, armádních

---

¹⁴⁹ <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2002&country=1990>.

důstojníků, a i oni uváděli jako příčiny svého odchodu z Rwandy tytéž důvody jako bývalý premiér (ICG 2002: 11).

Další vlna odchodů ze Rwandy přišla na začátku roku 2000 a její prvotní příčinou byl návrat převážně tutsijských uprchlíků z Ugandy. Mezi nimi a Rwand'any, kteří genocidu přežili, začalo vzrůstat napětí, kdy se starousedlíci začali cítit jako občané druhé kategorie. Tento jejich pocit ještě zesílila skutečnost, že předseda Přechodného národního shromáždění Joseph Sebarenzi, Tutsi, který přežil genocidu ve Rwandě, byl v lednu 2000 na základě tlaku RPF donucen rezignovat na post a krátce na to emigroval do Ugandy. Na konci února pak na svůj post premiéra rezignoval Célestin Rwigema, který poté získal azyl v USA. Na konci března téhož roku rezignoval i prezident Pasteur Bizimungu. Okamžitě proti němu byla vznesena obvinění z daňových úniků, nespolupráce při vyšetřování korupce, okrádání zemědělců. Ačkoliv mu Uganda nabídla azyl, Bizimungu jej odmítl a zůstal ve své vlasti. Poté, co oznámil svůj záměr založit novou politickou stranu, na něj bylo uvaleno 15leté domácí vězení (ICG 2002: 12). V roce 2007 mu byl zbytek trestu odpuštěn¹⁵⁰. Po Bizimungově rezignaci se stal prezidentem Paul Kagame.

Vlna rezignací a následných emigrací mnoha vrcholných politiků a posléze i armádních důstojníků během jen několika měsíců byla jasným důkazem, že se Rwanda nachází v hluboké politické krizi. I když situace byla jistě odlišná, napětí v zemi připomínalo stav, ve kterém se země nacházela před rokem 1994 (Reyntjens 2004: 181). Vláda se cítila v ohrožení a pro zachování stability neváhala sáhnout k omezení základních svobod a nátlaku. Omezení se dotkla především tisku. Novinářům bylo vyhrožováno za sebemenší náznaky kritiky režimu, mnoho jich tak prchlo do zahraničí. Vláda národní jednoty vytvářela režim se stále zřetelnějšími autoritářskými rysy. Jejím hlavním cílem bylo udržet si svou pozici. Za tímto účelem v červenci 1999 oznámila, že je

---

¹⁵⁰ <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2007&country=7259>.

v zájmu Rwandy, aby období přechodu k demokracii bylo prodlouženo o další čtyři roky (Reyntjens 2004: 182).

V roce 2001 proběhly komunální volby, které měly představovat krok směrem k demokratičtějšímu režimu. Na základě nedávné zkušenosti s politickým bojem, který se nakonec přelil v zabíjení, však vláda zvolila velmi restriktivní přístup k politickému předvolebnímu zápasu a k volbám samotným. Téměř okamžitě se objevila rozsáhlá kritika celého průběhu komunálních voleb. Na tomto místě bych chtěla zejména zdůraznit problematický zákaz kandidatury některým politickým stranám a manipulaci s volebními lístky ze strany volební komise (ICG 2001: 16 – 17). Podrobněji se vrátím ke komunálním volbám v podkapitole 5.7 Reformy institucí a decentralizační proces.

Krokem, který rovněž řadí Rwandu v období přechodu k demokracii mezi autoritářské režimy, byl zákaz strany MDR v dubnu 2003. V RPF totiž sílily obavy, že by občané mohli v plánovaných volbách hlasovat podle etnického klíče, na čemž by vydělala nejvíce MDR. RPF tak raději obvinila MDR z divisionismu a parlament schválil návrh, aby strana MDR byla zrušena. Pro tento návrh hlasovali dokonce i samotní poslanci MDR¹⁵¹. Proti MDR navíc hrála skutečnost, že spolu s PL byly jedinými dvěma politickými stranami ve Rwandě, které si dovolily vyslovit nesouhlas s některými vládními rozhodnutími. Ovšem zdaleka nebyly tvrdou opozicí, ostatně obě strany byly ve vládě, jen si na rozdíl od ostatních dovolily formulovat své vlastní názory.

Za rozhodnutí zakázat MDR se postavily i některé neziskové organizace a nejen to, při příležitosti vyjádření souhlasu s vládní politikou se některé z nich i velmi kriticky vyjádřily na stranu nevládních organizací, které režim kritizovaly. Občanská společnost se tak ocitla spíš ve vleku vládní politiky, než aby artikulovala názory skupin obyvatelstva, které se v jejích organizacích sdružovaly.

---

¹⁵¹ <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2004&country=3014>.

Kritiku si vysloužila i práce Ústavní komise¹⁵². Celá kampaň se zaměřovala hlavně na získání podpory pro konstituční návrh a stranou tak šla debata o podobě nové ústavy. Hlasy, které by návrh ústavy kritizovaly, nebyly do diskuse vůbec připuštěny. Ústava tak byla ušita přímo na míru režimu, jak mu vyhovovala. Navíc díky ní ještě režim získal masku demokratické vlády. Pro ústavu se vyslovily 93 % voličů při vysoké 90 %¹⁵³ volební účasti. I samotná vysoká účast je zarážející. Hlasování občanů navíc postrádalo anonymitu, když vybranou variantu označovali otiskem svého palce.

25. srpna 2003 následovaly prezidentské volby. O úřad prezidenta projevíli zájem čtyři kandidáti – Paul Kagame za RPF a tři nezávislí – Faustin Twagiramungu Alivera Mukabaramba a Jean-Nepomuscene Nayinzira¹⁵⁴. Po kampani, kterou provázelo uvěznění, pronásledování, zastrašování a někteří z příznivců protikandidátů Paula Kagameho dokonce zmizeli, zvítězil s 95 % hlasů Paul Kagame (Reyntjens 2004: 186). Pozorovatelé z EU zaznamenali při volbách protiprávní jednání a podvody ze strany volebních komisí, kdy členové komisí sami vhazovali několik hlasovacích lístků do volebních urn. Volební pozorovatelé z EU rovněž zaznamenali chyby při sčítání hlasů (Reyntjens 2004: 186).

Tytéž problémy a prohřešky se objevily o měsíc později při volbách do Poslanecké sněmovny. Vzhledem k tomu, že politické strany při prezidentských volbách vyslovovaly podporu převážně Paulu Kagamemu, nebylo nyní reálné se vůči RPF nějak vymezit a zaujmout pro svůj program. RPF, která na své kandidátce měla i několik menších politických stran, získala 74 % hlasů a 40 poslaneckých mandátů, PSD 12 % hlasů a 7 poslaneckých mandátů, PL obdržela 10 % hlasů a 6 poslaneckých mandátů¹⁵⁵. Vzhledem k faktu, že obě menší politické strany v prezidentských volbách podporovaly kandidáta RPF,

---

¹⁵² Více viz podkapitola 5.9 Proces vzniku a příprav ústavy – právní rámec země.

¹⁵³ <http://www.electionguide.org/results.php?ID=358>.

¹⁵⁴ Alivera Mukabaramba je vystudovaná lékařka, do zrušení strany byla členkou MDR, poté založila Stranu pro pokrok a harmonii – PPC. Jean-Nepomuscene Nayinzira byl členem PDC, kterou i založil (<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3174211.stm>).

¹⁵⁵ <http://www.electionguide.org/results.php?ID=380>.

představovaly tak vlastně zvolené strany alianci. Většina nepřímo volených¹⁵⁶ poslanců pak byla také sympatizanty RPF, což ve finále vytvořilo politickou scénu de facto jediné strany.

Režim si však vysloužil pochvalu ze zahraničí za zastoupení žen ve vysoké politice¹⁵⁷.

5.2 *Tutsizace*

Ačkoliv RPF oficiálně odmítala etnickou diskriminaci, podařilo se jí uhájit přístup k moci, financím a informacím pro Tutsie. Jedinou výjimkou byla vláda, kde 13 z 18 ministrů byli Hutuové. To bylo však jen symbolickým vyjádřením národní jednoty. Skutečnost, že v platnost vstoupil zákaz požadovat informaci nebo uvádět v dokumentech svou etnickou příslušnost, nahrálo do karet RPF, která tak mohla maskovat monopol Tutsiů v armádě a politice (Reyntjens 2004: 187). RPF tak ve svůj prospěch plně využila potenciál prostředku, jehož původním cílem bylo posílení etnické rovnosti. Moc se tak opět začala kumulovat v rukou úzké skupiny lidí, začalo se formovat nové „akazu“. Postoj vlády ke sdílení moci vyjadřuje jasně provládní týdeník *La Nouvelle Relève*, když píše, že doufá, že cesta, kterou se Rwanda vydá „bude výsledkem lidového konsensu mezi lidry a osvícenou částí národa“ (La Nouvelle Relève 323, 31 May 1996 cit. dle Reyntjens 2004: 188). Tutsizace se dotkla všech oblastí správy státu – 4 z 6 předsedajících soudců Nejvyššího soudu byli v roce 1996 Tutsiové, rovněž 80 % starostů, většina univerzitních učitelů i studentů, téměř celé armádní velení i nejvyšší posty ve výzvědné službě byly obsazeny převážně Tutsii.

---

¹⁵⁶ Otázce volebního systému se více věnuji v podkapitole 1.8 Africký kontext demokratizace.

¹⁵⁷ Například v Poslanecké sněmovně připadlo po volbách v roce 2003 ženám 39 mandátů, což představuje 48, 75 % poslaneckých postů. Počet žen ve vysoké politice roste i nadále a po volbách do Poslanecké sněmovny, které proběhly v roce 2008, se jejich počet v dolní komoře opět zvýšil, a to na 44, což představuje 55 % (Rwanda Development Gateway). Rwanda tak má celosvětově nejvyšší procento žen zastoupených v dolní komoře parlamentu (Devlin, Elgie 2008: 243). Pro doplnění – celosvětový průměr ženského zastoupení v dolních komorách parlamentů je 18, 5 % (Women in Parliaments: World and Regional Averages).

Poté, co Rwigema rezignoval v roce 2000 na post premiéra, ztratila na své symbolice i Vláda národní jednoty. Představitelé RPF i Tutsiů samotných v ní začali představovat nadpoloviční většinu (Reyntjens 2004: 188).

5.3 Opozice

Vzhledem ke skutečnosti, že politické strany, které se ve Rwandě vyjadřovaly kriticky vůči vládě a politice RPF, byly podobně jako MDR po obvinění z divisionismu a ohrožování národní jednoty a bezpečnosti zakázány a představitelé takových politických stran mohli být i odsouzeni k vězení, je celkem logické, že se opoziční uskupení začala formovat v zahraničí.

Opozici v zahraničí utvářeli především Hutuové. Od konce 90. let však často spolupracovaly obě etnika a stále častěji se k nim připojovali i bývalí členové RPF, kteří byli zklamaní z vývoje ve Rwandě. Jedna z těchto skupin *Nation-Imbanga y`Inyabutatu Nyarwanda*¹⁵⁸ se tak například snaží restaurovat monarchii. Svůj vznik oznámila 22. února 2001 v Bruselu. Na což okamžitě rozhořčeně reagovala rwandská ambasáda v Belgii a označila to za čin, který má zmást rwandské a mezinárodní veřejné mínění (Reyntjens 2004: 191). Bývalý rwandský král Kigeri V. byl touto myšlenkou nadšen a snažil se pro ni získat co největší podporu. V listopadu 2000 se dokonce vydal do Demokratické republiky Kongo, kde se sešel s prezidentem Laurentem Kabilou a pravděpodobně i s generálem Faustinem Bizimunguem – velitelem jednotek ex-FAR. Aktivita bývalého krále a celého monarchistického hnutí byl zdrojem velkých obav představitelů režimu ve Rwandě.

Ostatní bi-etnická hnutí byla již prorepublikánská. V březnu 2001 založil bývalý předseda Národního shromáždění Joseph Sebarenzi Rwandskou alianci pro obnovení národa (ARENA¹⁵⁹). V roce 2000 vzniklo i Hnutí za mír a rozvoj

---

¹⁵⁸ Kvalifikovaný překlad tohoto názvu se mi bohužel nepodařilo zjistit.

¹⁵⁹ Alliance rwandaise pour la renaissance de la nation.

(MPD¹⁶⁰) a jeho členy byli i nejvyšší představitelé RPF, ale i jiných politických stran a představitelé občanské společnosti.

Dle Reyntjense jsou pro rwandskou politickou scénu typické dvě tendence. Zaprvé je to snaha většiny opozičních hnutí ke koncentraci sil proti vládnímu režimu ve Rwandě. Tak v zahraničí vzniklo několik platforem, přičemž nejvíce překvapující jsou kroky Aliance pro demokracii a národní usmíření (ADRN)¹⁶¹, která byla založena v Německu v roce 2002. Jejími zakládajícími členy byla ARENA, zmíněná monarchistická skupina a FDLR. Do čela ADRN na pozici mediátora byl postaven bývalý člen RPF. Nejvíce pozornosti pak získalo prohlášení ADRN, ve kterém není překvapivý samotný politický cíl, ale prostředky, které hodlají členové použít k jeho dosažení. ADRN usiluje o dialog mezi Rwandany, který současný režim neumožňuje Proto ADRN deklaruje, že hodlá použít ozbrojené síly o velikosti 20 000 jednotek pro svržení režimu prezidenta Kagameho.

Tyto výhrůžky a v podstatě koordinace všech zahraničních hnutí, však nejsou to nejpodstatnější, čeho by se vláda v Kigali měla obávat. Větší vrásky jí může udělat právě ona druhá tendence typická pro politickou scénu: bi-etnická povaha opozice. Spojování jak Hutuů, tak Tutsiů do jednotných hnutí bere vládě velký delegitimizační argument, který pro zákaz jejich činnosti s oblibou používá. Při zastoupení obou „etnik“ nemůže dané hnutí obvinít z divisionismu a snadno jej tak odklidit z politického pole. Zároveň se tato nová hnutí díky zastoupení obou etnických skupin mohou více koncentrovat na politické cíle a nikoliv na politiku etnické nesnášenlivost.

---

¹⁶⁰ Movement for Peace and Development.

¹⁶¹ Alliance pour la démocratie et la réconciliation nationale – Igihango.

5.4 *Situace v zemi po genocidě*

Rwanda se po genocidě ocitla v naprostém chaosu. Kromě 800 000 obětí, dvou milionů uprchlíků a 1, 5 milionu vnitřně přesídlených osob, zůstalo v zemi na 500 000 dětí, které přišly o jednoho nebo i oba rodiče, ze 400 000 žen se staly vdovy¹⁶². Krutost, se kterou bylo násilí páčáno, a četnost, s jakou se ho Rwandané účastnili, vytvořily hluboce traumatizovanou společnost, kde psychické problémy zasáhly většinu obyvatelstva. V zemi je však málo odborníků, kteří by těmto přeživším obětem, byli schopni pomoci. Pro ty nejvíce traumatizované se pak začalo používat výrazu „žijící mrtví“ (Ewald 2004: 117). Hrůzné důsledky přineslo znásilňování žen během genocidy. Kromě utrpení a ponížení, které s sebou tento zločin již sám nese, měl pro mnoho žen trvalé následky a to ať už kvůli brutalitě, se kterou byl páčán, nebo cílenému povzbuzování HIV pozitivních vojáků k tomu, aby právě oni znásilňovali. Podle průzkumu, který provedla rwandská organizace Avega agahozo, známá také jako Vdovy genocidy, bylo během genocidy znásilněno 80 % jejich členek, z nichž je 66 % HIV pozitivních¹⁶³.

Genocida hluboce zasáhla také do sociální struktury země a rozdělila společnost, ve které po ní zůstali oběti, přeživší, navrátilí se uprchlíci a pachatelé. Genocida se stala dalším prostředkem, který vymezoval určité skupiny společnosti, což s sebou přinášelo další negativa. Důvěra byla nabourána, ať mezi občany navzájem, tak ze strany občanů ke státu, který místo aby v těžké situaci své občany chránil, tak zklamal a naopak se stal pro své obyvatele hrozbou.

Dalším dopadem genocidy byla ohromná ztráta lidského kapitálu, jelikož si vyžádala životy mnoha umírněných Hutuů, kteří obvykle dosáhli vyššího vzdělání, navíc během postupu RPF prchla velká část elity země do zahraničí. V zemi byla absolutně zničena infrastruktura, správa země byla v troskách,

---

¹⁶² <http://www.forcedmigration.org/guides/fmo027/fmo027-4.htm>.

¹⁶³ <http://www.thebody.com/content/policy/art11173.html>.

ekonomika se zhroutila. 78 % obyvatel žilo po genocidě v chudobě, v roce 1990 to bylo téměř o polovinu méně – 40 % (IDA 2007: 1).

5.5 Mezinárodní bezpečnostní situace

RPF vytvořila v rámci vládního programu seznam priorit. Jedním z prvních úkolů vlády bylo zajistit v zemi mír a bezpečí a zavést taková opatření, která by zamezila opakování genocidy. Dalšími body bylo usmíření, zmírnění chudoby, obnovení společnosti a její důvěry ve státní instituce, decentralizace a demokratizace. Při pohledu na seznam priorit a reálnou politiku rwandské vlády se tak nabízí možnost rozdělit proces konsolidace a potažmo i přechod k demokracii na dvě období (Ewald 2004: 118):

Přechod k demokracii ve Rwandě tak lze rozdělit na dvě období (Ewald 2004: 118):

- 1) 1994 – 1998/1999, kdy bylo prioritou zajistit zemi vnitřní i vnější bezpečnost
- 2) 1998/1999 – 2003, kdy byla cílem obnova národa.

Ani po ukončení genocidy a občanské války ve Rwandě totiž nenastal úplný klid. K vraždám docházelo i nadále. Mnoho extremistů, kteří v zemi zůstali, bylo i nadále přesvědčeno, že své „poslání“ musí dovést do úspěšného konce, a tak k etnicky motivovaným vraždám docházelo i nadále. Docházelo však i k odplatným vraždám a násilným trestným činům ze strany RPF a běžného obyvatelstva. Největší zátěž však představovaly přetrvávající vpády Interahamwe ze sousedního Zairu, které měly stejný motiv jako útoky extremistů ve vnitrozemí Rwandy.

Během roku 1996 do jisté míry útoky ozbrojených skupin z uprchlických táborů ve východním Zairu ustaly. Rwanda ve spojení s Ugandou a zairskou opozicí, kterou vedl Laurent Kabila, přispěly k pádu Mobutuova režimu, a pomohly tak Kabilovi ujmout se v Zairu moci. Nicméně rwandské ozbrojené bojovky v Zairu zůstaly a své útoky proti Rwandě ještě zintenzivnily. Poté, co si

Kabila začal hledat své spojence i jinde a od Ugandy a Rwandy se začal pomalu odvracet, vstoupily v srpnu 1998 rwandské a ugandské vládní jednotky do Konga, aby podpořily nové konžské rebelské hnutí proti svému bývalému spojenci. O rok později spolu znesvářené strany podepsaly dohodu v Lusace, která měla ukončit boje a vytvořit rámec pro mír (ICG 2000). Pokrok v implementaci dohod z Lusaky byl velmi pozvolný a rwandské jednotky zůstaly na území východního Konga aktivní až do podpisu bilaterální dohody z Pretorie mezi Rwandou a Demokratickou republikou Kongo v červenci 2002. Na základě této dohody měla Rwanda stáhnout podle odhadu svých 20 000 – 40 000 vojáků, Demokratická republika Kongo se na druhou stranu zavázala odzbrojit vojáky bývalé rwandské armády – tzv. ex-FAR a Interahamwe¹⁶⁴.

5.6 Chudoba

Dalším faktorem, který mohl znamenat ohrožení míru v zemi, byla obrovská chudoba. Aby byla zmírněna, přijala vláda mnoho reformních opatření a významně pomohla i WB v rámci Mezinárodní asociace pro rozvoj - IDA¹⁶⁵, ale i jednotlivé státy a mnoho nevládních organizací.

Hlavními faktory, které za chudobou ve Rwandě vězí, jsou především nízká zemědělská produktivita, málo vzdělané, negramotné a nevyučené obyvatelstvo, omezené pracovní příležitosti, vysoká hustota osídlení a vysoký populační růst. S nízkou zemědělskou produktivitou země souvisí i chronický pokles úrodnosti, jehož příčiny lze spatřovat ve vyčerpané půdě. Lidé se tak snaží získat novou na živiny a minerály bohatou půdu odlesňováním, což jen přispívá ke zhoršení životního prostředí. Boj s chudobou však znesnadňuje i samotná geografická poloha Rwandy, kdy země nemá přístup k moři, a sousední země

---

¹⁶⁴ <http://allafrica.com/stories/200207300021.html>.

¹⁶⁵ International Development Association.

zavedly limity na hmotnost kamionů užívajících jejich silniční síť (UNDP 2002: 7).

Na základě jednání vlády s občanskou společností a dárcovskou komunitou byl v červnu 2002 přijat Dokument strategie na zmírnění chudoby - PRSP¹⁶⁶. Jako oblasti, ve kterých musí dojít prioritně ke změnám, byly vybrány následující:

- transformace zemědělství a podpora vesnického rozvoje
- vzdělávání a rozvoj lidských zdrojů
- ekonomická infrastruktura
- efektivnější veřejná správa
- podpora rozvoje soukromého sektoru

Boji s chudobou mohou zároveň pomoci i „tradiční“ rwandské instituce jako je *umuganda* – práce na veřejných projektech¹⁶⁷ nebo *ubudehe* - tradice, kdy si lidé navzájem pomáhají, *umusanzu* – tradice, která zavazuje pomáhat potřebným a přispět k dosažení společného cíle, ale třeba i *gacaca* která by mohla napomoci při řešení sporů o půdu (UNDP 2002: 8).

WB Rwandu při plnění stanovených cílů chválí, že jich víceméně dosáhla, v roce 2005 byla dokonce zařazena mezi 20 nejlépe se reformujících zemí (IDA 2007: 5). WB však i zároveň upozornila na možnosti dalšího zlepšení. Kritika se týkala především stále nízké produktivity zemědělství a rychlého populačního růstu. Navíc, ač byla Rwandě odpuštěna velká část státního dluhu, stále se potýká s vysokým ekonomickým schodkem (IDA 2007).

V rámci boje s chudobou přistoupila rwandská vláda i k Rozvojovému programu OSN - UNDP¹⁶⁸, tzv. Rozvojové cíle pro nové tisíciletí¹⁶⁹. Hlavní cíle tohoto programu jsou (UNDP 2001?):

- vymýtit extrémní chudobu a hlad

---

¹⁶⁶ Poverty Reduction Strategy Paper.

¹⁶⁷ *Umuganda* představuje jednu z institucí, které mají bohatou a různorodou minulost. I v současnosti se otevírá otázka, zda tato práce bude skutečně dobrovolná a zda nebude zneužívána ze strany zástupců místní správy (více viz Prunier 1995: 405, Verwimp 2003: 15).

¹⁶⁸ United Nations Development Programme.

¹⁶⁹ Millennium Development Goals.

- zajistit všem dětem úplné základní vzdělání
- prosadit genderovou rovnost a posílit postavení žen
- snížit dětskou úmrtnost a úmrtnost žen z důvodu poporodních komplikací
- boj s HIV/AIDS, malárií a dalšími chorobami
- zajistit udržitelné využívání přírodních zdrojů
- vytvořit globální partnerství pro rozvoj

Dle WB dosáhla Rwanda velmi dobrých výsledků zejména v sektoru sociálních služeb¹⁷⁰. Velkým úspěchem je zvýšení dostupnosti vody, kdy lety 2003-2007 získalo přístup k vodě dalších 14 % populace, tj. jeden milion lidí (IDA 2007: 2).

Dalším opatřením, které má zabránit takovým projevům nenávisti, k jakým došlo v roce 1994 je zvýšená podpora vzdělávání. Právě lidé, kteří nedovedou ani číst, shánějí s největšími obtížemi práci, a jsou tak nejvíce ohroženi chudobou, tito lidé nejspíše podlehnou propagandě. Vláda tak navýšila objem peněz plynoucích do školství. V podpoře vzdělávání se angažuje i IDA, která školám přispívá na každého žáka stále vyšším finančním obnosem (v roce 2003 to bylo 300 rwandských franků, tj. cca 0,5 USD, v roce 2007 už 3800 rwandských franků na žáka).

5.7 Reformy institucí a decentralizační proces

Jedním ze zásadních opatření, které měly zamezit opakování genocidy, byla decentralizace. Vláda deklarovala, že chce v zemi napomoci vzniku nové politické kultury, která by byla založena na participaci občanů, jejich větším vlivu na společné přijímání rozhodnutí a lepší kontrole ze strany místních rad

---

¹⁷⁰ Docházka školou povinné populace se zvýšila z 67 % v roce 1990 na 92 % v roce 2006. Rovněž vzrostlo procento očkovaných obyvatel z 55 % v roce 2005 na 96 % a je jedním z nejvyšších v subsaharské Africe. V zemi jsou 3 % lidí nakažených HIV, jejich počet však klesá (IDA 2007: 3 - 4).

vůči výkonným složkám moci na lokální úrovni. Za počátek decentralizace lze označit kongres RPF v Kicukiro, který se konal v únoru 1998. Na tomto kongresu vystřídal Paul Kagame Alexise Kanyarengweho na postu předsedy strany, 1. místopředsdou se stal prezident Bizimungu. Na kongresu bylo také přijato rozhodnutí přistoupit k decentralizaci státní správy. Další politika v otázce decentralizace pak byla formulována na tzv. mítincích v Urugwiro¹⁷¹, které svolával prezident Bizimungu a konaly se pravidelně každou sobotu od května 1998 do února 1999. Těchto setkání se účastnili také členové vlády, členové výkonného výboru TNA¹⁷², předsedové komisí TNA, předsedové politických stran a organizací v rámci občanské společnosti, prefekti, vážené osobnosti z různých lokalit a někdy i zástupci duchovenstva. Cílem těchto jednání bylo dospět ke konsensuálnímu řešení různých politických otázek (ICG 2001:6).

V rámci těchto debat nakonec vykrystalizovalo pět základních cílů, které si vláda pro proces decentralizace stanovila:

- 1) vyšší účast místní správy na přijímání rozhodnutí, vztahujících se k jejímu fungování a zároveň její vyšší podíl na implementaci takových rozhodnutí
- 2) představitelé místní správy měli být přímo odpovědní občanům, což mělo zajistit posílení odpovědnosti a transparentnosti rozhodování nejnižších článků správy
- 3) zvýšení citlivosti veřejné správy vůči místním podmínkám
- 4) vytvořit udržitelné ekonomické plánování
- 5) navýšit efektivitu ve všech oblastech veřejné správy

Součástí decentralizace byla i změna administrativního členění země. Počet komun (*commune*) byl snížen ze 146 na 106. Zároveň došlo k přejmenování některých úrovní správy. Z komun se tak staly okresy (*distrikt*)

---

¹⁷¹ Urugwiro je vesnice, ze které pocházel prezident Bizimungu.

¹⁷² Výkonný výbor zajišťoval komunikaci mezi vládou a parlamentem. Tato instituce je i v současné ústavě z roku 2003 a má podobnou funkci.

a prefektury se přejmenovaly na provincie¹⁷³, ostatní názvosloví zůstalo nezměněno. Komunální volby byly naplánovány na říjen 2000, ale kvůli zpoždění, které bylo způsobeno právní a administrativní nepřipraveností celého volebního procesu, proběhly na začátku března 2001. Voliči zde vybírali celkem 2765 zástupců, kteří pak volili starosty okresních měst, které předem navrhla rwandská vláda (ICG 2001: 6). Právě tento krok se stal terčem kritiky ze strany opozice ale i nezávislých zahraničních volebních pozorovatelů¹⁷⁴. Vláda však fakt, že starosty vybrala ve skutečnosti sama, vysvětlovala tím, že se tak snaží jen zamezit personalizaci autority a vytvoření klientských vztahů, které by vlastní volbou starostů mohly vzniknout. Dalším zásadním problémem, komunálních voleb se z pohledu jejich regulérnosti, stal fakt, že politické strany měly zakázáno se voleb účastnit. Kandidovat směly jen jednotlivé osobnosti. Politickým stranám byla zakázána i účast na volební kampani. Tuto podmínku však samotná RPF nedodržovala a v několika okresech nominovala své kandidáty a i zorganizovala svou volební kampaň. RPF si tak budovala svou pozici před prezidentskými a parlamentními volbami plánovanými na rok 2003. Největší kritika za průběh komunálních voleb se však týkala nedostatku soukromí voličů. Akt volby totiž neprobíhal tajně. Voliči sice měli k dispozici plentu, za kterou se mohli schovat, lístek s vybraným kandidátem vkládali do obálky, kterou pak vhodili do urny. Jenže kandidáta, kterého volili, označili otiskem svého palce vedle jeho fotografie na kandidátní listině. Není tedy problém, zjistit si, koho který volič vybral. Volební komise kontrolovaná RPF navíc neuznávala ty hlasy, které nepatřily kandidátům podporujícím vládní politiku (Reyntjens 2004: 183).

---

¹⁷³ 1. ledna 2006 byly stávající provincie zrušeny a místo nich vznikly 4 nové a provincie Kigali. Cílem tohoto kroku je větší decentralizace moci, současně provincie jsou více multietnické, což má napomoci k utlumení etnických štěpení a navíc nové provincie už nebudou tak spojené s genocidou (Gwillim Law c2001–2007). Přeorientování z francouzské terminologie na anglické označování spolu s uzákoněním angličtiny jako dalšího úředního jazyka vypovídá o nové orientaci vlády RPF.

¹⁷⁴ <http://www.forcedmigration.org/guides/fmo027/fmo027-4.htm>.

5.8 *Proces usmíření*

Dalším velkým úkolem vlády je napomoci usmíření v zemi. Za tímto účelem vznikla Komise národní jednoty a usmíření – NURC¹⁷⁵ a Národní komise pro lidská práva – NHRC¹⁷⁶. O potřebě existence instituce, která by měla na starost opatření, která by napomáhala státní jednotě a usmíření se diskutovalo již na mítincích v Urugwire. Na základě výstupů z těchto jednání byl roku 1999 přijat zákon, na jehož základě byla NURC zřízena. Mezi hlavní úkoly této organizace patří (Mutamba, Izibaliza 2005: 11):

- 1) Organizace a dohled nad debatami o možnostech, jak dospět k národní jednotě a usmíření;
- 2) Připravovat, vytvářet a šířit myšlenky, které mají podporovat mír mezi Rwandžany, podporovat kulturu jednoty a usmíření;
- 3) Příprava a koordinace projektů, které usilují o národní jednotu a usmíření;
- 4) Dohled nad státními institucemi, jestli respektují a jednají v souladu s politikou národní jednoty a usmíření;
- 5) Dohled nad politickými stranami a jejich představiteli, ale i obyvateli, jestli respektují a jednají v souladu s politikou národní jednoty a usmíření.

Práce NURC je ze strany rwandské vlády pozitivně hodnocena¹⁷⁷, zejména za organizaci vzdělávací aktivity v rámci tzv. táborů solidarity - *Ingando*¹⁷⁸, která má velký podíl na hladké reintegraci uprchlíků, bývalých členů FAR a také vězňů zpět do jejich komunit. Tato aktivita probíhá na základě debat výše zmíněných skupin s ostatními obyvateli, především pak se studenty, představiteli

---

¹⁷⁵ National Unity and Reconciliation Commission.

¹⁷⁶ National Human Rights Commission.

¹⁷⁷ <http://www.grandslacs.net/doc/2805.pdf>.

¹⁷⁸ Solidarity Camps.

místních elit a ženskými organizacemi¹⁷⁹. NURC se také výrazně angažuje v podpoře studentských aktivit na podporu usmíření.

Naopak kritizována je NURC za svou přílišnou provázanost s vládou, zejména s RPF. Kritika zdůrazňuje, že z táborů solidarity se staly akce na podporu RPF (ICG 2001: 7).

NHRC byla zřízena za účelem, aby vyšetřila zločiny proti lidským právům, které byly na území Rwandy spáchány. Zaměřila se především na taková porušení lidských práv, které spáchaly státní orgány nebo organizace ve Rwandě působící. O zjištěných nedostatcích měla informovat relevantní úřady – Úřad prezidenta republiky, Úřad vlády, Národní shromáždění a Nejvyšší soud. Sama také mohla iniciovat soudní řízení. Jejím dalším úkolem bylo přispět k lepší informovanosti Rwandanů o lidských právech (Ewald 2004: 122).

5.9 Proces vzniku a příprav ústavy – právní rámec země

O potřebě nové ústavy se však začalo diskutovat až pět let po ukončení občanské války a genocidy. Na základě Arushských mírových dohod a zákona z prosince 1999 byla v červenci 2000 zřízena Ústavní komise¹⁸⁰, jejímž úkolem byla revize rwandských zákonů a příprava/tvorba nové ústavy.

Přechodné Národní shromáždění zvolilo z 15 kandidátů 12 úředníků, z nichž 8 bylo navrženo vládní koalici, 2 reprezentací občanské společnosti, jeden armádou a jeden byl vybrán jako nezávislý. Komise měla na vypracování návrhu nové ústavy 3 roky. Krátce po svém ustavení zorganizovala Ústavní komise seminář, na kterém přijala akční plán, ve kterém svou práci rozdělila na 6 fází, ty byly následující (Ankut 2005: 13):

---

¹⁷⁹ [http://www.devpartners.gov.rw/docs/Events/Development%20Partners%20Meeting%20\(DPM\)/2005_DPM/Presentations/Session%206/NURC.pdf](http://www.devpartners.gov.rw/docs/Events/Development%20Partners%20Meeting%20(DPM)/2005_DPM/Presentations/Session%206/NURC.pdf).

¹⁸⁰ Constitutional Commission.

- 1) informovat společnost o smyslu a funkci ústavy
- 2) konzultovat obsah ústavy s obyvatelstvem
- 3) sepsat návrh ústavy
- 4) referendum o ústavě v podobě, v jaké ji schválil parlament
- 5) usnadňování závěrečného procesu přijetí ústavy
- 6) harmonizovat zákony s ústavou

V roce 2002 pak tisíce vyškolených asistentů strávily půl roku v terénu, kde o ústavě informovaly obyvatelstvo a zároveň vedly diskuse. Součástí této informační kampaně byl i dotazník, který gramotní obyvatelé vyplnili, pro negramotnou část obyvatelstva pak byly zorganizovány diskuse. Ústavní komise zřídila i telefonní linky a emailovou adresu, na které se obyvatelé mohli se svými dotazy nebo návrhy obracet. Komise pak během jednoho měsíce vypracovala zprávu, ve které shrnula s ústavou související požadavky, které mezi obyvateli zazněly.

Následující dva měsíce pak Ústavní komise připravovala návrh nové ústavy. Součástí příprav byl i seminář, kterého se zúčastnili i Rwandané žijící v zahraničí a byli přizváni odborníci ze zahraničí – z Jihoafrické republiky, Spojených států amerických, Belgie a dalších evropských zemí. Vyhotovený návrh ústavy pak byl předán vládě a parlamentu, kde proběhla další debata. Po dvou měsících byla ústava s několika dodatky parlamentem přijata, o těchto změnách pak byli Rwandané informováni. 26. května 2003 proběhlo referendum o ústavě, ve kterém byla 93 % přijata (Ankut 2005: 18).

Ústava rwandské republiky se už ve své preambuli vrací k minulosti a na základě událostí, které se ve Rwandě především během dubna až července 1994 udály, se zavazuje bojovat proti ideologii genocidy a jejím projevům, rovněž odmítá jakákoliv dělení založená na etnickém nebo náboženském základě a zavazuje zemi k dodržování základních lidských práv. Zároveň poněkud netypicky obsahuje ústava i prvek trestního práva, když stanovuje, že popírání nebo zlehčování genocidy je trestné. Ústava odmítá diktaturu a hlásí se k pluralitní demokracii. V preambuli se objevuje i závazek posílit národní jednotu a napomoci usmíření v zemi, přijímat rozhodnutí na základě konsensu.

Ústava povoluje existenci politických stran, ty však nesmějí destabilizovat národní jednotu, územní integritu a bezpečí národa. Propagace etnické, rasové nebo regionální diskriminace a jakékoliv projevy divisionismu jsou trestné. Politické strany musejí zajistit rovné podmínky pro ženy i muže, pokud chtějí kandidovat do volených úřadů. Odkaz na národní jednotu má však za následek, že pluralismus v zemi je omezený, protože vláda resp. RPF na divisionistické tendence svede snadno jakýkoliv jiný než svůj názor. Toho využila i těsně před volbami v roce 2003, kdy právě s odkazem na divisionismus zakázala svého největšího politického konkurenta - MDR¹⁸¹. V Ústavě je také zanesena existence Fóra politických organizací¹⁸². Toto Fórum má oficiálně za úkol zprostředkovávat debatu mezi politickými stranami zastoupenými v Poslanecké sněmovně, a napomoci tak dospět ke konsensuálnímu řešení, fakticky však spíše slouží ke kontrole činnosti politických stran a vzhledem k tomu, že v jeho pravomoci bylo i zbavovat členy parlamentu jejich mandátu, je toto uskupení spíše vnímáno jako nástroj uzurpace moci ze strany RPF (Ankut 2005: 11).

Ústava zaručuje Rwandčanům právo volně se po zemi pohybovat a usídlit se, kde se rozhodnou¹⁸³. Rovněž garantuje právo vlastnit půdu.

Ústava garantuje svobodu tisku, projevu a shromažďování. Ve skutečnosti je však toto právo hodně omezováno zákonnými normami a ústavní soudnictví zatím není natolik silné a nezávislé, aby mohlo dostatečně účinně bránit tyto základní politické svobody (Ankut 2005: 22). Některé nevládní organizace si stěžují, že proces registrace a povolení ke shromáždění trvá nepřiměřeně dlouho, navíc shromáždění, které vláda označí jako divisionistická, jsou zakázána. S touto záminkou navrhl v roce 2004 parlament vládě, aby zakázala čtyři nevládní organizace a církevní organizace, dokonce vládu i vyzval, aby některé zahraniční nevládní organizace zakázala¹⁸⁴. Tyto kroky mají za následek, že

---

¹⁸¹ <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2004&country=3014>.

¹⁸² Forum of Political Organizations.

¹⁸³ Toto je však porušováno nátlakem na přestěhování v rámci politiky *imidugudu*, o které se více zmiňuji v podkapitole 6.3 Tribunály *gacaca*.

¹⁸⁴ <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&country=6819&year=2005>.

několik nevládních organizací omezilo svou kritiku vlády. Dodržována není ani svoboda tisku. Freedomhouse upozorňuje, že novináři, kteří ve svých článcích kritizují vládu, jsou zastrašováni¹⁸⁵. Kvůli kritice vlády byl dokonce hned po svém prvním vydání zakázán týdeník Weekly press. Novináři tak buď píší provládně – takových novin je většina, nebo přistoupili k autocenzuře a vládu už nekritizují, ale zároveň neprojevují nekritický obdiv. V říjnu 2007 tak Nezávislá mediální skupina Rwandy¹⁸⁶ ukončila na neurčitou dobu svou publikační činnost kvůli kritice své práce ze strany rwandské vlády¹⁸⁷. Freedomhouse však ve své zprávě za rok 2007 chválí vládu Rwandy, že zmírnila svou kontrolu nad rádii a televizním vysíláním, kde je přístup k medializaci omezen už samotnou kapitálovou náročností vytvoření a registrace takového média¹⁸⁸.

První hlava ústavy deklaruje, že Rwanda je nezávislým, suverénním, demokratickým, sociálním a sekulárním státem, kde veškerá moc pochází od lidu. Zde je znát stále silný vliv Francie, jejíž ústava 5. republiky je rovněž postavena na podobných hodnotách¹⁸⁹.

Prezidentu ústava ukládá chránit ústavu a garantovat národní jednotu a státní kontinuitu. Prezident je volen přímo, prostou většinou hlasů na sedm let maximálně však na dvě volební období. Funkce prezidenta není slučitelná s žádným jiným voleným úřadem nebo funkcí. V případě smrti, nebo pokud nemůže vykonávat úřad, nebo na svou funkci rezignuje, zastupuje ho předseda Senátu. Ústava zaručuje prezidentu republiky poměrně rozsáhlé pravomoci:

- jmenuje předsedu vlády a na jeho návrh ministry
- jmenuje soudce, důstojníky a velvyslance
- podepisuje mezinárodní smlouvy, které pak předá ke schválení parlamentu
- vyhlašuje zákony

---

¹⁸⁵ <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2008&country=7476>.

¹⁸⁶ Rwanda Independent Media Group.

¹⁸⁷ <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2008&country=7476>.

¹⁸⁸ <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2008&country=7476>.

¹⁸⁹ Viz hodnoty Ústavy V. francouzské republiky z roku 1958 (<http://www.elysee.fr/lapresidence/index.php?mode=institution#6>).

- může navrhnout změnu ústavy
- na základě návrhu vlády může vyhlásit referendum o zásadních otázkách národního zájmu
- má suspenzivní právo veta, k jeho přehlasování je potřeba $\frac{2}{3}$ v případě běžného a $\frac{3}{4}$ hlasů v případě organického zákona
- má právo jednou za své funkční období rozpustit Poslaneckou sněmovnu¹⁹⁰ (Senát prezident nemůže rozpustit.)
- v případě, že se parlament nemůže sejít, může prezident na základě vládních návrhů vylašovat dekrety, které pak mají stejnou váhu jako zákony, na další schůzi parlamentu však musejí být schváleny, jinak pozbudou svou platnost¹⁹¹
- je nejvyšším velitelem ozbrojených sil
- vylašuje válku a mír, do sedmi dnů musí o svém činu informovat parlament
- uděluje amnestii

Na základě těchto rozsáhlých prezidentských pravomocí řadí Freedomhouse Rwandu mezi semi-prezidentské režimy¹⁹².

Pravomoci premiéra jsou tak výrazně slabší. Premiér stojí v čele vlády a navrhuje prezidentovi kandidáty na ministry, které prezident pak jmenuje. Premiér předává prezidentovi i demisi své vlády. Ministři by měli být vybíráni napříč stranami, které jsou zastoupeny v Poslanecké sněmovně, nesmí však dojít k tomu, aby strana, která má v Poslanecké sněmovně nadpoloviční většinu, obdržela víc než polovinu ministerských postů. Ústava rovněž zakazuje, aby prezident, premiér a předseda Poslanecké sněmovny byli z jedné politické strany. Vláda je odpovědna prezidentovi a parlamentu. Parlament schvaluje vládní program.

---

¹⁹⁰ Chamber of Deputies.

¹⁹¹ Tj. podléhají ratihabici.

¹⁹² <http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2004&country=3014>.

Parlament Rwandské republiky se sestává ze dvou komor. Dolní komorou je Poslanecká sněmovna, horní pak Senát. Ústava ukládá členům parlamentu reprezentovat zájmy celé země, nejen té části, která je zvolila, reprezentují celý národ. Není povoleno být současně senátorem i poslancem. Právo legislativní iniciativy mají všichni členové parlamentu stejně jako všichni představitelé vlády.

V dolní komoře zasedá 80 poslanců, z nichž je 53 voleno přímo, poměrným volebním systémem, 24 míst je výlučně určeno ženám – z každého okresu a z města Kigali jsou voleny na společné schůzi zástupců okresu a ženských organizací, dvě místa jsou vyhrazeny pro představitele Národní rady mladých¹⁹³ a na jedno místo si volí svého zástupce Federace asociací handicapovaných¹⁹⁴. Funkční období je pět let. Vláda musí Poslaneckou sněmovnu o své činnosti informovat, Poslanecká sněmovna vládu kontroluje a má právo ji interpelovat. Poslanecká sněmovna může vyjádřit vládě nebo jejímu členovi nedůvěru.

V horní komoře parlamentu zasedá 26 senátorů. Funkční období je osmileté. V Senátu musí být zastoupeno minimálně osm žen. 12 členů je voleno představiteli okresů a sektorů. Osm senátorů vybírá prezident, toto opatření má zajistit reprezentaci historicky opomíjených menšin. Čtyři senátory vybírá Fórum politických organizací¹⁹⁵, dva senátoři zastupují univerzity. Na svou žádost se senátorem může stát i každý bývalý prezident Rwandy. Senátoři by neměli být členy politických stran a měli by být odborníky. Senát volí předsedu, místopředsedu a soudce Nejvyššího soudu, rovněž schvaluje předsedy národních komisí¹⁹⁶ a ombudsmana.

Soudní moc je vykonávána Nejvyšším soudem a ostatními soudy zřízenými na základě Ústavy nebo jiných zákonů. Mezi řádné soudy patří

---

¹⁹³ National Youth Council.

¹⁹⁴ Federation of Associations of the Disabled.

¹⁹⁵ Forum of Political Organizations.

¹⁹⁶ Národní komise pro lidská práva, Komise národní jednoty a usmíření, Národní komise pro boj proti genocidě a Národní volební komise.

například Nejvyšší soud, Provinční soudy, Soud města Kigali a další. Mezi specializované soudy patří Tribunály gacaca a Vojenský soud.

Nejvyšší soud je nejvyšším soudním orgánem země, tvoří ho 14 soudců. Podmínkou pro výkon funkce soudce Nejvyššího soudu je alespoň bakalářské právní vzdělání a 15 let praxe v oboru. Soudce může být pro své nevhodné chování, nekompetentnost nebo vážné profesní selhání na návrh Poslanecké sněmovny i Senátu odvolán. Nejvyšší soud má na starosti především dohled nad ústavností zákonů a posuzuje obvinění prezidenta z velezrady.

Rwandská ústava zná i úřad ombudsmana, který má být nezávislou veřejnou institucí. Úřad má fungovat jako spojovník mezi občany, státními orgány a soukromými institucemi, má předcházet a bojovat proti nespravedlnosti a korupci, přijímat a zkoumat stížnosti občanů na činnost úředníků nebo státních institucí a navrhopvat případná řešení. Kdo se ombudsmanem může stát a délku jeho funkčního období ústava neupravuje.

5.10 Přiřazení k typologii

Režim ve Rwandě mezi ukončením genocidy a přijetím nové ústavy nejlépe odpovídá Huntingtonovu *vylučujícímu systému jediné strany*¹⁹⁷. Huntington tento režim řadí pod systémy s hegemonickou stranou, pro které je charakteristické, že v něm může, tak jako ve Rwandě, existovat více politických stran, ty však mají zanedbatelný podíl na rozhodování, hlavní slovo zde má právě jedna hegemonická strana. *Vylučujícímu systému jediné strany* odpovídá i skutečnost, že režimu stačilo opozici potlačit a nesáhl přímo k její likvidaci. Na druhou stranu toto typologické zařazení není zcela přesné, protože lze najít i náznak *revolučního systému jediné strany*. Tomuto přiřazení by pak odpovídala snaha rwandské vlády o vymýcení etnického štěpení.

---

¹⁹⁷ Více viz podkapitola 1.5 Typologie autoritářských režimů.

V rámci typologie V. Fialy nejvíce odpovídá *kompetitivnímu neo-autoritářskému režimu*¹⁹⁸. Režim totiž, co do existence institucí a voleb, naplňoval většinu kritérií, které se od demokratických režimů očekávají. Fakticky však fungování institucí i průběh voleb byly pod kontrolou vlády, resp. nejsilnější vládní strany. Existence politických stran byla v tomto období možná, politické strany však musely vyhovovat politice vlády, resp. RPF, jinak byly zakázány. Taková charakteristika odpovídá i Shilsovu typu *poručnické demokracie*¹⁹⁹.

Vzhledem ke skutečnosti, že zásadní podíl na ukončení genocidy i občanské války ve Rwandě náležel RPF, čerpala pak vláda resp. RPF svou legitimitu zejména ze svého postavení osvoboditele země a jejího lidu. S odkazem na svou snahu o dosažení usmíření a národní jednoty a ukončení etnických pnutí, si pak i snadno určovala, jakou opozici bude tolerovat a umožní její existenci.

V přechodu k demokracii navázala Vláda národní jednoty na kroky, které probíhaly už před genocidou. Změnilo se však postavení hlavních aktérů přechodu. Představitelé původního režimu přestali být akceptováni v rozhovorech jako partner a kvůli svému podílu na genocidě, nikoliv však za své činy během režimu předcházejícího, byli většinou odsouzeni k trestu odnětí svobody a bývalé prorežimní strany s genocidou spojené (MRNDD a CDR) byly zakázány. Takový typ přechodu v rámci Huntingtonovy typologie nejlépe odpovídá *výměně*²⁰⁰. Rwanda prošla všemi jejími fázemi – bojem proti autoritářskému režimu, po kterém následoval jeho pád a nakonec dospěla i do poslední fáze *výměny*, kdy si RPF vybuodovala dominantní postavení a ostatní opoziční skupiny potlačila. Ovšem režim je demokratický jen částečně a dominuje v něm jedna strana, což představuje druh *výměny*, která nevyústila do plně demokratického režimu.

---

¹⁹⁸ Více viz podkapitola 1.8 Africký kontext demokratizace.

¹⁹⁹ Více viz podkapitola 1.5 Typologie autoritářských režimů.

²⁰⁰ Více viz podkapitola 1.6 Demokratizace a její aktéři.

Vzhledem k podílu RPF na ukončení genocidy ji ostatní politické subjekty v její roli určujícího hráče akceptovaly. A stranu, která by její postavení mohla ohrozit (MDR), preventivně zakázala. Další strana, která si RPF za její politiku občas dovolí mírně kritizovat – PL, pro postavení RPF však nepředstavuje významné ohrožení, neboť se jedná v porovnání s RPF o malou stranu, kterou v roce 2003 volilo 10, 56 % a v roce 2008 7, 5 % obyvatel²⁰¹. S ohledem na postavení RPF, která porazila radikální Hutuy a sama deklarovala záměr přijmout novou ústavu lze v demokratizačním procesu ve Rwandě, poté co se moci ujala RPF, spatřovat i prvky *transformace*. Tomu odpovídá i skutečnost, že vláda měla demokratizační proces plně pod kontrolou. Jestliže však budeme vnímat demokratizační proces jako transformaci, pracujeme s jedním zamlčeným, nicméně důležitým předpokladem: totiž že proces demokratizace před genocidou a po ní jsou dva odlišné procesy. Domnívám se, že užívání označení *transformace* není v případě Rwandy vhodné. RPF se po roce 1994 dostala na politickou scénu, kde chyběla elita původního režimu. Tedy skupina, která dle Huntigtona má provádět a kontrolovat proces *transformace*. Samotná RPF i díky dlouhé exilové tradici svých elit mohla rychle nastoupit na místo starých elit, které se většinou skrývaly v zahraničí. Tento pohled však plně nereflektuje politické jednání samotné RPF, která, jak jsem již uvedla, zpočátku navazovala na Arushské mírové dohody, bez nichž by nemohla tak rychle získat dominantní pozici.

---

²⁰¹ Pro srovnání – RPF získala ve volbách v roce 2003 73, 78 % hlasů, v roce 2008 ještě víc – 78, 77 %. Při přepočtu na mandáty pak RPF v 80členné Poslanecké sněmovně obsadila 40 a PL 6 poslaneckých křesel, po volbách 2008 získala RPF 42 a PL 4 mandáty (http://www.electionguide.org/search-results.php?type=2&country=180&search_year=any&submitted=1&submit.x=27&submit.y=16&submit=search).

6 Náčelnictví

Můj dosavadní výklad mi nyní umožňuje přikročit k analytičtější laděné části, která se týká náčelnictví. Situace po roce 1994 znovu obrátila pozornost k této instituci. Ukázalo se, že samotný koncept etnicity nestačí k vysvětlení celé dynamiky násilí páchaného během genocidy. Náčelnictví a podobné typy vztahů se ukázaly být vhodným konceptem pro pochopení jednání některých aktérů. Fujiiiová (2006) se zabývala hlavně schopností těchto vztahů ochránit člověka před pronásledováním a smrtí. O náčelnictví, se začalo uvažovat jako o prvku umožňujícím zachování sociálního smíru. V rovině politické je možné uvažovat o náčelnictví jako *kontranarativu* nové vlády, jako na nově formulovanou vizi o obrazu rwandské společnosti, který samozřejmě nacházel i své uplatnění v praxi během rekonstrukce politického zřízení po roce 1994. Náčelnictví a z něj vyplývající vztahy jsou rwandskou vládou prezentovány na rozdíl od etnického dělení jako tradiční rwandská instituce, která má demokratizační potenciál a může pomoci překlenout hluboké rozpory ve společnosti plynoucí z nedávné historie.

Ačkoliv Rwanda nyní přitahuje velký zájem odborné veřejnosti, je zajímavé, že téma role náčelnictví v budoucím uspořádání země je opomíjeno a nedostává se mu tolik pozornosti. Náčelnictví většinou slouží k vysvětlení široké participace na genocidě. Jeho analýza tak má především negativní rozměr. Současný výzkum tak nedokázal dostatečně flexibilně zareagovat na politické cíle současné rwandské vlády. Cílem této kapitoly je přispět ke změně této situace. Hodlám se proto zaměřit na analýzu náčelnictví a jeho možného využití v procesu demokratizace a usmíření s důrazem zejména na pozitiva a negativa vyplývající ze současného kontextu ve Rwandě.

Za tímto účelem bude nejprve nutné náčelnictví teoreticky vymezit a objasnit jeho provázanost s klientskými vazbami. V další části hodlám ve stručnosti zdůraznit některé důležité okolnosti vývoje klientských vazeb, přičemž

budu navazovat na minulé kapitoly. V závěrečné části zaměřím svoji pozornost na současné pokusy o aplikaci původních klientských vazeb a možné meze jejich uplatnění.

6.1 Teorie náčelnictví a klientských vztahů

Jako výchozí bod pro pojmové vymezení náčelnictví jsem si vybrala teoretickou práci Maxe Webera. K této volbě mě vedlo několik důvodů:

1.) Import koloniálního způsobu vlády se nesmazatelně zapsal do dějin (nejen) afrického kontinentu. Docházelo tak ke kontaktu dvou ideálně typicky odlišných zdrojů legitimacy²⁰². Dílo Maxe Webera jak pak protknuto právě komparací těchto dvou zdrojů legitimacy. Přičemž tyto dvě logiky politické moci je možné najít i v současné Africe (Skalník 2006?).

2.) Neméně důležitou vlastností díla Maxe Webera je, že se v něm autorovi podařilo ke konci jeho života a navzdory kontextu doby²⁰³, ve které žil, vypořádat se s problematikou rasy a etnika. To je velké pozitivum, protože na konflikty ve Rwandě je velmi snadné nahlížet zjednodušeně jako na odvěký boj dvou rozdílných etnik či dokonce ras²⁰⁴. Weber nahlíží na vztah k etnické skupině a potažmo i na etnickou identitu jako na sociální vztah (Loužek 2005: 287). Tato interpretace tak postrádá znaky esencialismu, který většinou odkazuje na vnější „objektivní“ znaky definující tu kterou skupinu jako etnickou. Otevírá se tak prostor pro citlivější uchopení, které bere v potaz smysl náčelnictví a z něj vyplývajících klientských vztahů.

---

²⁰² Odkazem na ideální typy se chci vyhnout zjednodušenému pohledu, dle kterého by přicházející Evropané přinášeli typ správy s legálním zdrojem legitimacy a na druhé straně stáli původní obyvatelé s tradičním vnímáním legitimacy. Newbury (2000) jasně upozorňuje právě na tento typ zkreslení. Původně přicházející obchodníci totiž navazovali klientské vztahy orientující se podle neměnných norem a navazovali sociální vztahy, ve kterých vystupovali v podřízené pozici.

²⁰³ Loužek (2005: 286) zmiňuje, že Weber se ve svém mládí stavěl pozitivně k tehdy vlivné teorii Gobineaua. Postupem doby však tento postoj k rasové otázce mírnil a konečný obrat znamenalo jeho vystoupení proti rasistickým ideologiím na zahajujícím sjezdu německých sociologů (Keller 2005: 240). K tomuto obratu patrně přispěla i jeho studijní cesta po USA, kterou absolvoval několik let předtím.

²⁰⁴ Tato interpretace má své kořeny v hamitské hypotéze (viz podkapitola 2.1 Evropané přicházejí).

3.) Posledním důvodem pro volbu pojmů z pera Maxe Webera je jeho jemné uchopení tradičního jednání, potažmo náčelnictví. Ze tří zdrojů legitimacy a tedy i typů panství (legální, tradiční a charismatické) představuje tradiční zdroj legitimacy ten nejvíce rozpracovaný koncept (Keller 2005: 277). Weberovi byly základem pro analýzu jeho dřívější práce zabývající se zejména vztahy k půdě²⁰⁵ a pozemkové vztahy jsou rovněž důležité pro minulou i současnou Rwandu. Půda představuje základní zdroj obživy a podle některých zpráv k ní mají lidé až citový vztah (HRW 2001: 39).

Jestliže jsem odůvodnila volbu svého teoretického rámce, musela jsem nutně též použít pojmy, které nyní vyžadují svoje přesnější vymezení. Není mým záměrem poskytnout definici všech pojmů, což by bylo na tomto místě i neúčelné. Nicméně je potřebné některé z použitých konceptů blíže vymezit ještě před tím, než přistoupím k detailnější analýze.

Samotný pojem náčelnictví může být do jisté míry sám o sobě zavádějící, protože jeho běžně chápaný význam zakrývá jeho sémantickou bohatost. V tomto kontextu tak máme tendenci chápat náčelníka jako vojenského výlučného vůdce, což však představuje jen jednu možnou rovinu funkce náčelnictví. Intuitivní vnímání náčelnictví pracuje s představou, že jeden člověk může být ve vztahu pouze k jedinému náčelníkovi a vytváří tak obraz pyramidálně utvářené společnosti, což je zavádějící.

Z tohoto pohledu je přesnější pojem: klientské vztahy. Ten dokáže snadno pojmut představu, že člověk má vícero klientských vztahů. Vytváří se tak hustá síť sociálních vztahů, které nemají jednoduchou hierarchickou strukturu. Potlačuje se však znak nerovného postavení a možnosti kumulace moci na straně patrona. Tento aspekt pak lépe odráží pojem náčelnictví. Z tohoto důvodu je možné mluvit o náčelnictví a klientských vztazích jako jedné straně téže mince, protože bez náčelnictví není klientských vztahů *a vice versa*.

---

²⁰⁵ Keller (2005: 277) v této souvislosti zmiňuje zejména práci: Agrární poměry ve Starověku (Agrarverhältnisse im Altertum, 1897).

Domnívám se, že náčelnictví a k němu přináležející klientské vztahy lze přiřadit k tradičnímu typu panství dle Webera, který v sobě skrývá další varianty zejména v podobě patriarchálního a patrimoniálního panství (Weber 1997: 92n., Keller 2005: 277n.). Tradiční panství je založeno na autoritě, která je chápána jako trvalá a všední. Autorita je pak zakořeněna v odkazu na posvěcenou tradici. Patron má v takovém případě téměř absolutní moc nad svým klientem, ale oba jsou zároveň ve svém vztahu omezeni tradicí, což chrání klienta před příliš velkým („netradičním“) útlakem (Weber 1997: 95). Vztahy v rámci tradičního panství se zakládají na osobní oddanosti, která se postupně stává méně konkrétní s tím, jak dochází k diferenciaci společenství. Může se tak vytvořit honorace, která svojí autoritu zakládá stále na odkazu k tradici, ale nově také na prestiži. Na jedné straně vztahy osobní oddanosti tvoří důležitou součást tradičního panství a tedy i náčelnictví. Na straně druhé je možné, že náčelníci se stanou honorací, elitní skupinou požívající společenskou váženost, kde osobní oddanost v konkrétním klientském vztahu ustupuje do pozadí. Stále však je jejich důstojenství vymezeno tradicí.

Z mého pohledu je nejdůležitějším bodem Weberovy analýzy tradičního panství jeho geneze do podoby blízké starověké řecké polis²⁰⁶. Do této fáze dojde v okamžiku, kdy honorace jako skupina je otevřená přijmout nové členy a zároveň její vnitřní struktura má spíše horizontální charakter. Honorace se tak „demokratizuje“ a nevytváří formace blízké například feudálnímu systému, kde noví členové mají své dané místo v pevné struktuře vertikálních mocenských vztahů. Rozhodování v rámci honorace je stále orientováno na zvyk, tradici a dosažení konsenzu, přičemž samotné donucení k lojalitě není založeno na monopolu užití fyzického násilí. Členové honorace se tak musejí pečlivě starat o svoji prestiž a potažmo tradici, protože ta jediná je zdrojem jejich donucovací autority. Skalník (2006?) ve své analýze zdůrazňuje zejména tento potenciál náčelnictví. Já se však domnívám, že je to pouze jedna z možností, kam se může

---

²⁰⁶ Podrobněji viz Keller 2005: 278.

ubírat vývoj náčelnictví, což doložím i na příkladu historie Rwandy²⁰⁷. Na jedné straně tak náčelnictví v sobě skrývá demokratizující potenciál, jak tvrdí Skalník (2006?). Na straně druhé se může rovněž vyvinout ve stavovskou až kastovní společnost, případně patrimoniální stát v čele s jedním panovníkem.

6.2 Vývoj klientských vztahů ve Rwandě

Některé základní klientské vztahy jsem již popsala v kapitole věnující se historii Rwandy a mohu je tak použít pro základ další analýzy. Klientské vztahy ve Rwandě je možné typologicky zařadit podle předmětu, který se předával mezi patronem a klientem. Dostaneme tak klientské vztahy založené na „služební povinnosti“ (*umuheto*), výměně půdy (*ubutaka*) či dobytka (*ubuhake*)²⁰⁸. Z hlediska Weberovy analýzy není tento objektivní obsah tolik důležitý.

Důležitějším hlediskem je rozčlenění dle míry osobního závazku v klientském vztahu. Tuto osobní „blízkost“ lze pro zjednodušení našeho výkladu obrazně přenést na geografickou vzdálenost mezi klientem a patronem. Na straně jedné je zde například *intoore*, kdy král určitá území podřídil přímo sobě nebo náčelníkovi ze svého dvora. Vztah mezi konkrétním klientem a patronem ztrácel svůj osobní obsah, protože nedocházelo k jejich každodennímu setkávání. Samotná autorita panovníka a potažmo náčelníků při dvoře byla založena na přísném dodržování tradice a tedy i posilování jejich prestižního postavení²⁰⁹. Na straně druhé klientské vztahy založené na moci hlavy rodiny a jeho sňatkové strategii, měly daleko osobnější ráz. Tyto lokální klientské vztahy rovněž vytvářely komplexní síť vztahů, které vyvažovaly mocenské postavení každého

---

²⁰⁷ Skalník k tomuto názoru dospěl také díky vnímání moci a autority jako dvou vzájemně se vylučujících pólů (2006?: 495). Skalník tímto přístupem vytváří zavádějící představu, že úspěšnost koloniální správy byla založena využívání monopolu fyzického donucení. Tato představa je však mylná, protože nedokáže vysvětlit, proč byla koloniální správa tak úspěšná navzdory omezeným zdrojům.

²⁰⁸ Tento výčet klientských vztahů není úplný. Mým cílem je pouze představit jeden možný typ dělení.

²⁰⁹ Dohledem nad dodržováním tradice byla pověřena skupina starších tzv. *abiru*, kteří měli zpravidla velký vliv na výběr nového náčelníka. Jejich moc však byla omezena většinou na tuto roli v nástupnickém procesu a ani zde nebyla absolutní (viz například Newbury 1988: 57n.).

klienta/patrona. Na této rovině mohlo také i během dvou generací dojít k proměnění vzájemného postavení.

S příchodem evropské koloniální správy došlo k posílení první skupiny klientských vztahů méně založených na osobní oddanosti. Nyní se nám již patrně plně nepodaří vysvětlit proces proměny, který musely prodělat tradice a z nich odvozovaná prestiž stoupající skupiny náčelníků okolo dvora. Ve vztahu mezi bílými Evropany a rwandskou náčelnickou honorací se katolická církev stala novým zdrojem tradic (Linden 1977). Tak by bylo možné vysvětlit velmi rychlý vzestup jejího vlivu na náčelníky. Jen obtížně se však budeme dostávat k obrazu tradice a prestiže mezi náčelníky a jejich klienty. Stejně tak je obtížné rekonstruovat proměnu osobních klientských vztahů.

Na jedné straně můžeme konstatovat, že klientské vztahy založené na moci hlavy rodiny přetrvaly a v některých případech byly velmi mocné. Domnívám se, že vhodným příkladem je *akazu* a jeho vliv na režim druhé republiky. Moc vycházející z rodových vazeb v rámci širší rodiny - klanu mohla růst, pokud se propojila se státní správou. *Akazu* je toho dokladem. Je však nutné mít zároveň na mysli, že dokladem extrémním. To je způsobeno také tím, že prezident a jeho manželka pocházeli ze severozápadu Rwandy. Oblasti, která si i nyní udržuje svá specifika v podobě například silnější moci klanů.

Na druhou stranu došlo během belgické nadvlády k poklesu moci klanů zejména těch níže sociálně postavených. Celou dynamiku proměny vystihuje Newbury (1988: 136). Zaprvé došlo k potlačování významu *umuheto*, které bylo založeno na klientském vztahu celého klanu k patronovi. Jednotlivec měl menší možnost vyjednávání než samotný klan, což vedlo k růstu nerovnosti ve vzájemných závazcích. Zadruhé s úpadkem moci klanů postavených spíše na sociální i geografické periferii se více mužů ocitalo v postavení, kdy neměli pevné zastání ze strany svého vůdce klanu. Museli tak vyhledat svého vlastního patrona. Nejčastěji pak docházelo k uzavírání vztahu v rámci *ubuhake*, kde však

v porovnání se vztahy v rámci klanu ustupoval prvek osobní oddanosti²¹⁰. Tento proces vytrhávání nízkopostaveného člověka z ochrany jeho klanu, byl posílen i novou koncepcí práva a daní, které byly dle evropského stylu založeny na individuu (Prunier 1995: 12). Třetím a nejdůležitějším faktorem, který působil téměř celou belgickou nadvládou, bylo přenášení administrativních úkolů na náčelníky okolo krále a využívání jejich přímých vazeb na regiony. V samotných regionech pak výkon a realizace administrativních nařízení náležela patronům v rámci *ubuhake* (Newbury 1988: 140).

Během 40. a 50. let došlo k prohloubení již nastartovaných procesů. Patroni se zejména v rámci *ubuhake* stali de facto článkem belgické správy a svoji autoritu z ní také odvozovali. Obsah původní legitimacy se tak postupně vyprazdňoval, a s tím se stávaly samotné vztahy založené na *ubuhake* hůře snesitelné. V roce 1954 po šest let trvajícím tlaku ze strany OSN bylo *ubuhake* zakázáno (Newbury 1988: 145). Nicméně na situaci to mnoho nezměnilo. Jen se předmětem klientských vztahů stala půda a možnost jejího využívání jako pastviny. Zánikem *ubuhake* dostali klienti krávy do svého vlastnictví, ale bez půdy, která většinou patřila patronům a náčelníkům okolo dvora, se o ně nemohli starat (Reyntjens 1987: 88). Půda se tak stala strategickým statkem a zůstala jim po celé 20. století.

O přetrvávání těchto klientských vztahů k půdě se můžeme dovědět pouze okrajově. Jedním z důkazů o důležitosti půdy a možnosti přístupu k ní je analýza práce drobných výrobců cihel od Jefremovasové (2002). Aby člověk získal přístup k půdě, musel mít dobré vztahy s představiteli místní správy²¹¹, nebo sám musel být členem silnějšího klanu, který si udržel dostatečně velkou část půdy pod svým vlivem. Z mého pohledu je důležitá práce Jefremovasové zabývající se místními sdruženími dělníků za účelem lehčího přístupu k půdě. Takto sdružení pracovníci měli rovné postavení mezi sebou a jejich rozhodování fungovalo na

---

²¹⁰ Tak také docházelo k rozšiřování instituce *ubuhake* původně více typické pro centrální Rwandu. Tento proces jsem zmínila v podkapitole 2.2 Rozplétání klientských sítí.

²¹¹ V roce 1960 přešla veškerá půda, na kterou měl vliv král, do vlastnictví státu. Nakládání s ní tak bylo otázkou státní administrativy (HRW 2001: 41).

základě osobní důvěry. Tyto prototypické základy občanské společnosti se dále rozvíjely a objevily se jejich nové formy na přelomu 80. a 90. let. Nyní se však vraťme zpět ke klientským vztahům a půdě.

Dalším dokladem o přetrvávání vlivu mocnější klanů je částečný neúspěch zavedení intabulačního principu do pozemkového vlastnictví. Stát totiž stále přiznává klanům možnost nakládat s půdou, aniž by její vlastnictví bylo zapsáno v katastru (HRW 2001: 41).

V období nezávislosti se artikuluje hlavní proces proměn, které jsme mohli sledovat již v předchozím období. Zaprvé je možné již považovat za dokončený proces inkorporace části klientských vztahů do státní správy. Patroni se stali místními „rychtáři“, starosty či prefekty a s sebou si přinesli i své klientské vztahy. Z tohoto pohledu je pak přirozené, že státní správa měla tolik stupňů a končila na úrovni buňky, která měla zhruba deset lidí. Takto hluboká penetrace státu, nad kterou se zahraniční komentátoři často pozastavují, byly přirozeným vyústěním zmíněného procesu.

Zadruhé tento proces proměny se musel odrazit i na podstatě autority, která zajišťovala fungování vztahů mezi zástupci státní správy a ostatními. Zde již nebylo možné odkazovat se na tradice, protože ty samy procházely takovými změnami, jež je učinily bezobsažnými. Tradice už nebyly to „věčné věčejší“. Jestliže pro období mezi světovými válkami je obtížné sledovat skutečný obsah tradic zakládajících autoritu, po získání nezávislosti došlo k přechodu zdroje autority zcela mimo rámec tradičních hodnot. Domnívám se, že zde došlo k posunu směrem k hodnotově racionálnímu pojetí panství, tak jak je definuje Max Weber. Novou hodnotou někdy až nekriticky sledovanou byl zákon a z toho vyplývající poslušnost představiteli státu. Poslušnost obyčejných lidí k zákonu představuje častý argument vysvětlující velkou efektivitu genocidy (Prunier 1995: 353). Tento přístup zároveň také dokáže vysvětlit překvapení zahraničních pozorovatelů nad velkou úctou k příkazům státní správy. Lidé, kteří autoritu derivují z účelově-racionálního pojetí autority, „správně“ považují jednání dle hodnotově-racionálního modelu za iracionální (Loužek 2005: 102).

Na konci 80. let a zejména pak v první polovině 90. let se objevil prostor pro vytváření vztahů, kde se dál rozvíjely alternativní zdroje autority založené na osobní loajalitě. Rwanda v té době byla velkým příjemcem zahraniční pomoci, jejíž vliv na makro úrovni jsem již představila. Stále je však otázkou, jaký vliv měla masivní mezinárodní pomoc na mikroúrovni. Již jsem se zmínila o účelových dělnických sdruženích, které analyzovala Jefremovasová (2002). Díky zahraniční pomoci se začaly objevovat nová neformální sdružení a první neziskové organizace. Vedle rychle vznikajících politických stran usilujících o podíl na státní moci se objevovala různá svépomocná družstva, malé kreditní společnosti. Tato sféra sociálních vztahů se vyvíjela zcela stranou bojů o politickou moc. Longman pak na základě toho odůvodňuje svoji tezi, že tyto zárodky občanské společnosti fungovaly zcela odděleně mimo sféru politické moci (1999: 342n.). Nesplňovaly tak základní funkci, kterou v demokratických společnostech má plnit občanská společnost (Rakušanová 2005: 83).

Analýza genocidy, kterou provedla Fujiiová (2006) a výpovědi sebrané African Rights (1995) poukazují ještě na jeden typ sociálních vztahů, který má delší historii. Fujiiová tyto vztahy označuje jako pokrevní pakty (*blood pacts*). Byly to vztahy, které navazovali starší muži a měly symbolizovat jejich blízké přátelství. Muži si vzájemně složili slib osobní oddanosti, který se pak vztahoval na celou jejich rodinu. (Fujii 2006: 106). Během genocidy si tak navzájem pomáhali, ačkoliv jeden muž byl označován za Tutsie a druhý za Hutua.

6.3 *Tribunály gacaca*

Politickou situací po genocidě jsem se zabývala již v předchozí kapitole. Nyní se zaměřením na roli Tribunálů *gacaca*. Nejdříve však musím objasnit jejich provázanost s tématem klientských vztahů.

Po genocidě RPF postupně artikulovala novou představu rekonstrukce rwandské společnosti, při které se již neměly opakovat chybné kroky z minulosti. Jedním z nich bylo, že demokratizace se odehrávala jako proces s vyloučením

širší společnosti. Demokratizace probíhala jako technický proces, při kterém měly být dosažené znaky typické pro západní demokracie a to především multipratismus a demokratické volby. Nová vláda prohlásila, že budování demokratické kultury musí vycházet z lokálních rwandských tradic a musí směřovat k rozhodování založeném na demokratickém konsenzu (Inglelaere 2008: 32).

Téměř ihned po genocidě tak začalo hledání vhodných tradičních institucí, které doposud stály mimo sféru státní správy a politiky, a které by se mohly vhodně zapojit do procesu budování demokratické kultury. Podle zprávy UNHCHR²¹² se již v roce 1996 ukázalo, že *gacaca* na některých místech začala spontánně fungovat jako instituce pro usmiřování (cit. dle Inglelaere 2008: 35, UNHCHR 1996), což vláda neformálně podporovala. Můžeme říci, že neměla ani jinou možnost.

Vedle přeplněných uprchlických táborů, pokračujících výpadů bojůvek ze sousedního Konga (Zairu) byla nejpálčivější dlouhodobým problémem otázka pachatelů genocidy, kterých bylo velké množství, jež mělo s vracejícími se uprchlíky ještě přibývat. Dle zprávy Organizace africké jednoty soudní systém ve Rwandě v podstatě neexistoval, a země se tak s touto situací nemohla vypořádat. V celé zemi zůstalo pouze pět soudců. Většina budov byla poničena nebo zcela rozbořena. Nové ministerstvo spravedlnosti nemělo žádné peníze, a to ani fakticky, protože státní rezervy si s sebou odnesly ustupující jednotky. Ministr neměl ani auto, aby mohl objet pět soudců a pokusit přesvědčit okolo 50 právníků, kteří v zemi zůstali, aby se zapojili do procesu obhajoby pachatelů genocidy (OAU: 18.4)²¹³. V těchto případech mělo pomoci mezinárodní společenství, ale *ad hoc* ICTR v Arushe byl další institucí západního stylu, a byl tak nejen geograficky příliš vzdálený od reálných problémů ve Rwandě²¹⁴.

---

²¹² United Nations High Commissioner for Human Rights (Vysoký komisař pro lidská práva při Organizaci spojených národů).

²¹³ I pokud by Rwanda měla fungující soudní systém, trvalo by vyřešení všech 130. 000 případů za dodržení evropských procesních standardů více než 200 let (Daly 2002: 369).

²¹⁴ Pro hlubší analýzu přinejmenším počátečního selhání ICTR viz Des Forges, Longman (2004).

Gacaca se ukazovala být vhodným východiskem z této situace. Měla punc rwandských tradic, mohla ulevit přeplněným rwandským věznicím a pomoci společnosti na cestě k usmíření. *Gacaca* se začala narychlo zkoumat, a objevila se tak nově i v odborné literatuře, na jejímž základě můžeme říci následující:

Význam pojmu *gacaca* vychází ze slova *umugaca*, které označuje jemnou trávu pod velkými stromy, kde si lidé rádi sedávají. Na tomto místě se pak setkávali moudří muži, tj. otcové jednotlivých klanů, kteří měli hlídat smír mezi lidmi. Jejich moc tak neměla donucovací charakter a jejich cílem nebylo někoho trestat. Zde je vidět podobnost s principem jiných vztahů založených na autoritě hlavy klanu: například již zmiňované pokrevní pakty (*blood pacts*). V období nezávislosti byly tyto „sbory“ připoutány do státní správy. Starostové jim začali předsedat a řídit podle formálních pravidel (Inglelaere 2008: 33n.). Přesto, jak ukazuje situace po roce 1994, byli lidé schopni *gacacu* sami obnovit.

V polovině roku 1999 bylo rozhodnuto. Vláda využije tradici *gacaca* a vytvoří prostor pro jejich práci při trestání zločinů genocidy (Uvin 200?: 117). Za tímto účelem však bylo nutno rozhodnout, jak má tato moderní *gacaca* vypadat, což bylo učiněné ústavními zákony (*Organic Law*) přijatými v letech 200-2001²¹⁵. Byly vytvořeny čtyři úrovně Tribunálů *gacaca*, jak byla obnovená *gacaca* pojmenována. Tyto úrovně korespondovaly se stupni státní správy. Tribunály tak byly formovány na úrovni buňky, sektoru, okresu (distrikt) a provincie (nové označení pro prefektury)²¹⁶. Byla také odstupňována závažnost spáchaných trestných činů, která však způsobila, že na nejnižší úrovni se řešily pouze majetkové spory a většina případů organizování, podněcování a vedení genocidy připadla na klasické soudy, tj. zcela mimo jurisdikci Tribunálů *gacaca*

---

²¹⁵ Z právního hlediska se dlouhodobě tribunálům *gacaca* věnuje nezisková organizace Advokáti bez hranic (Avocats sans Frontiers, ASF), která na svých stránkách má přístupné všechny provedené analýzy (www.asf.be). Pojem „organické zákony“ jsou zákony s procesně-právní úpravou. Organické zákony mají ve rwandském právním systému nižší právní sílu než ústava, ale jsou zároveň nadřazeny normálním zákonům a dekretům (viz čl. 93 ústavy Rwandy z roku 2003). Dle čl. 93 a 108 ústavy z roku 2003 mají organické zákony zpřísněný proces přijímání. Při hlasování je zapotřebí $\frac{3}{5}$ hlasů přítomných poslanců a $\frac{3}{5}$ hlasů přítomných senátorů, v případě využití suspenzivního veta prezidenta je zapotřebí $\frac{3}{4}$ hlasů obou komor parlamentu (Zdroj: Rwanda Republic: Legal and Constitutional Commission. *The Constitution of The Republic of Rwanda*.)

²¹⁶ Na úrovni buňky mělo vzniknout přes 9000 Tribunálů (Uvin 200?: 117).

(Pitsch 2002: 4n.). Na rozdíl od ICTR byla také prodloužena doba, kdy se inkriminované zločiny měly stát. Pod Tribunály spadaly skutky spáchané od 1. října 1990 do 31. prosince 1994 (Daly 2002: 369), což také naznačuje postoj nové vlády k celému procesu demokratizace²¹⁷.

Členové Tribunálů jsou voleni místním shromážděním a kandidáty mohou být vždy lidé žijící v daném místě. Na vyšších úrovních (sektor, okres, provincie) jsou ve volebním shromáždění vždy zástupci nižších celků. Tímto systémem má být zaručeno zapojení místních lidí do celého procesu, který probíhá mimo pravomoci centrální vlády. Zákon však stanoví, co musí lidé zvolení do orgánů Tribunálů *gacaca* splňovat. Musí to být především lidé s dobrým chováním a mravy, kteří vždy říkali pravdu. Jsou čestní, mluví otevřeně, přičemž nemají sektářské nebo diskriminační smýšlení. Poslední podmínkou je trestní bezúhonnost²¹⁸. Také je stanoveno, že členové Tribunálů nesmí být v žádné pozici ve státní správě.

Tribunály *gacaca* představují nový pokus o usnadnění procesu usmíření a demokratizace. Jejich struktura a uspořádání má spojovat tyto dva procesy. Tento způsob uspořádání je pro situaci po genocidě určitým druhem experimentu a není proto udivující, že přitahuje náležitou pozornost zahraničních badatelů. Tribunály *gacaca* bývají označovány za něco specifického pro Rwandu a tak tomu skutečně je. Tento fakt však automaticky neznamená, že se jedná o tradiční instituci, která by automaticky mohla přispět k tolik vychvalované „africké“

---

²¹⁷ První říjnový den byl také slaven jako začátek osvobození Rwandy ze strany RPF (Newbury, Newbury 1999).

²¹⁸ Konkrétní podmínky stanovuje Organic Law 40/2000 v čl. 10 takto:

- a) to have a good behaviour and morals;
  - b) to always say the truth;
  - c) to be trustworthy;
  - d) to be characterised by a spirit of sharing speech;
  - e) not to have been sentenced by a trial emanating from the tried case to a penalty of at least 6 months' imprisonment.
  - f) not to have participated in perpetrating offences constituting the crime of genocide or crimes against humanity;
  - g) to be free from the spirit of sectarianism and discrimination.
- Zdroj: National Service of Gacaca Jurisdictions. *Inkiko-gacaca*.

demokratizaci (Skalník 2006?). Je zde několik důvodů, které by nás měly před takovým rychlým spojováním varovat.

1.) Tribunály *gacaca* jsou zamýšlené jako *ad hoc* řešení nastalé situace a jejich fungování je omezeno do vyřešení všech případů. Zatím se ani neobjevila debata o změně těchto institucí a jejich zapojení do správy země. Do budoucna tak nebudou představovat stabilní prvek, který by se nějak podílel na místní samosprávě.

Tato role Tribunálů *gacaca* je však plně v souladu s představou vlády o rekonstrukci společnosti. Přeneseně řečeno pojmá vláda Tribunály jako velký rekvalifikační proces. Jednou z hlavních myšlenek stojících za vznikem Tribunálů bylo, že v zemi po dlouhou dobu docházelo k netrestání porušování základních občanských a lidských práv. Velmi rychle se tak vytvořila kultura beztrestnosti (*culture of impunity*). Tribunály tak mají představovat nástroj pro vykořenění této kultury.

Tento edukativní postoj má několik základních dopadů na Tribunály *gacaca*. Zaprvé pod jejich jurisdikci byla zahrnuta velká škála trestných činů počínaje krádežemi a konče vraždami. Žádný zločin nemá uniknout nepotrestán, přičemž pachatel může být Tribunálem odsouzen i k doživotnímu trestu (Daly 2002: 382)²¹⁹. Zadruhé z toho vyplývá postoj k otázce amnestie, která je s Tribunály často spojována. Ve Rwandě se neuvažovalo o žádné generální amnestii a zákon o Tribunálech *gacaca* (40/2000) zavádí jedinou možnost zmírnění trestů a to v podobě přiznání viny²²⁰. Nicméně napravující účinek takového veřejného doznání je zmenšen tím, že závažnější pachatelé (kategorie 3 a 2), kteří se přiznají, vykonávají polovinu svého trestu ve věznicích a polovinu jako veřejně prospěšné práce. O podobě veřejně prospěšných prací však rozhoduje

---

²¹⁹ Trest smrti stále ve Rwandě funguje a může být udělen jenom systémem řádných soudů. Ústavní zákon ustanovující jednotlivé kategorie zločinu (40/2000) je z hlediska výše trestů velmi striktní. Pro první kategorii nejzávažnějších zločinů nabízí pouze dvě alternativy: doživotní vězení nebo trest smrti (40/2000 čl. 68).

²²⁰ Do trestních zákonů o genocidiu byl převzat systém přiznání a následného snížení trestu tak, jak jej zná praxe v USA (Des Forges 1999: 752).

stát²²¹ a přímým poškozeným se tak nedostane žádné přímé pomoci například v podobě obnovy domu nebo pomoci při sklizni²²². Paradoxně na tom budou lépe poškození, „jejichž“ pachatel náležel do kategorie 4, který spáchal méně závažný přestupek. Zde zákon 40/2000 v čl. 71 umožňuje vzájemnou dohodu o odpracování adekvátní náhrady za spáchanou škodu.

2.) Dalšího velmi závažného faktoru, který ohrožuje funkci Tribunálů *gacaca*, jsem se již dotkla. Je otázkou, zda v situaci, ve které se Rwanda nachází, zde může vůbec fungovat nějaká instituce, předpokládající existenci stabilních klanových vztahů. Jak jsem již zmínila, po genocidě se Rwanda ocitla v situaci, kdy velká část obyvatel uprchla, byla zabita, uvězněna, a nebo utekla do jiné části země. Dalo by se říci, že téměř nikdo nežil tam, kde předtím žili jeho předkové. Rodiny byly odloučeny od sebe a byly většinou ochuzeny o své nejstarší členy, kteří hrají důležitou roli při předávání tradic a zvyklostí. V podobné, i když ne tak rozsáhlé, situaci se ocitlo již mnoho států po válečném konfliktu a bylo by možné předpokládat, že se situace ustálí se stabilizací bezpečností situace. Avšak kroky rwandské vlády směřují přímo proti tomuto předpokladu.

Už Arushské dohody se musely vypořádat se situací, kdy většina uprchlíků, kteří od roku 1959 opustili zemi, zanechala ve Rwandě také svůj veškerý majetek. Obě strany uznaly právo uprchlíků na navrácení jejich majetku, avšak v zájmu „sociální harmonie a národního usmíření“ jim bylo doporučeno, aby o něj nežádali (sic!)²²³. Po roce 1994 se začala řešit v podstatě stejná otázka, ale za mnohem naléhavějších okolností. Ve velmi krátkém čase začali hranice s Ugandou, Tanzánií a posléze také s Kongem překračovat uprchlíci. Část z nich se přitom již narodila za hranicemi Rwandy a nyní se pokoušela dostat do země,

---

²²¹ Dle Pistchové (2002: 17) neměl stát na počátku Tribunálů *gacaca* připraven nějaký plán organizace veřejně prospěšných prací.

²²² Pomoc při obdělávání je ve Rwandě celkem běžná a představuje důležitou součást udržování vztahů mezi lidmi. Rodina, které bylo pomáháno, pak většinou pozve ostatní na uvařené čirokové pivo. Této zvyklosti by se dalo využít pro navázání, alespoň bazální důvěry mezi poškozenými a pachateli.

²²³ Takto mluvil jeden z dodatkových protokolů k Arushské mírové dohodě (cit. dle HRW 2001: 7).

kteřou považovala za svou pravou vlast. Rwandská vláda tak musela rychle řešit naléhavou krizi s ubytováním a zároveň mít na paměti otázky právní jistoty a právních nároků navrátiivších se.

13. prosince 1996 schválil kabinet Národní bytovou politiku²²⁴, která byla dlouhodobým strategickým plánem na strukturální přeměnu rwandské rurální společnosti (HRW 2001: 11). Hlavní cíle byly následující:

- vytvořit zaměstnání v nezemědělském sektoru, a snížit tak tlak na půdu
- přeskupit osídlení tak, aby občané mohli být lépe dosažitelní státem („to follow goverment policy“)
- vyřešit problém nedostatku půdy její redistribucí a vytvořením teras
- chránit životní prostředí
- zlepšit infrastrukturu

V důsledku toho vznikl program *imidugudu*, který si kladl za cíl přestěhovat lidi do vládou vybraných míst a založit tak vesnice. Lidé měli opustit své domovy a přestěhovat se na nová místa a postavit si nové domy. Zde jim pak měl být přidělen i kus půdy. Program je sporný už jen ze své podstaty z hlediska lidských práv nehledě na to, že přestěhování někdy probíhalo pod hrozbou násilí nebo dokonce za použití násilí. Human Rights Watch (2001) se jako jedna z mála organizací tímto projektem *imidugudu* zaobírala a napsala k němu kritickou analýzu. Mým záměrem je poukázat na vztah tohoto projektu k Tribunálům *gacaca*.

6.4 Závěr a doporučení

Tribunály *gacaca* ale i ostatní domácí tradiční instituce, které chce vláda na cestě k budování demokratické kultury použít, mají jeden základní společný předpoklad: existující a fungující vztahy založené na tradičních klientských

---

²²⁴ National Habitat Policy (NHP).

vztazích mezi jednotlivci nebo rodinami. Domnívám se, že tento předpoklad není zcela naplněný a rwandská vláda neprovádí kroky, které by vedly k jeho naplnění, nebo přinejmenším její rozhodování je protichůdné.

Tradiční vztahy jsou již ze své podstaty na tento kontext velmi citlivé. Jsou založené na tradici, tedy na tom věčném věčejším, a brání tak příliš rychlé změně, která znamená jejich ohrožení. Autorita zakládající se na tradici je sice pevnější než jiný typ „dobrovolné“ autority (Freund 1968: 124), ale zároveň je křehčí. Tato vlastnost se jim však po roce 1994 stává osudnou. Jestliže se před rokem 1994 náčelnictví a podobné klientské vztahy nepodílely na demokratizaci, protože pro ně nebyl vytvořen náležitý prostor a propojení s politickou scénou, po roce 1994 se tento prostor znovu otevírá v podobě například zmíněných Tribunálů *gacaca*, ale i tak je celý vývoj k implementaci těchto vztahů ohrožen situací ve Rwandě (velký pohyb lidí a návrat uprchlíků) a někdy až škodlivou politikou vlády (*imidugudu*), která jde proti oficiálně vyhlášeným cílům.

V současné době se klientské vztahy, tak jak jsem je výše vymezila, podílejí na procesu usmíření ve Rwandě. Nicméně zde stále přetrvává edukativní princip. Vláda předpokládá, že je nutné společnost *naučit* demokracii, čímž opomíjí, že některé sociální instituce již mají v sobě demokratizující prvky. Není proto nutné je přetvářet a od základů měnit, aby byly způsobilé pro zapojení do demokratické správy země. Nicméně vládní politika stále pracuje s přesvědčením, že je nutné rekonstruovat společnost a naučit lidi demokracii pomocí institucí jako jsou například tribunály *gacaca*. Další překážkou, která brání plnému zapojení tělo klientských vztahů do procesu usmíření je jejich *ad hoc* charakter a neschopnost spravovat celý proces usmířování na lokální úrovni²²⁵.

---

²²⁵ Zde mám na mysli zejména otázku výkonu alternativních trestů, které jsou až na malou výjimku zcela v rukou státu a hrozí tak, že se úsilí pachatelů v materiální ale i lidské podobě nevrátí samotné komunitě, nebo se tak stane ve formě, kterou si poškození či komunita nepřeje.

Domnívám se, že kroky, které vláda může udělat k nápravě současného stavu, jsou relativně jednoduché a při současné úrovni zahraniční pomoci i snadno proveditelné.

1.) Jako první a nutný krok je potřeba přehodnotit politiku přesídlování a zvážit její negativní dopady na místní komunity. Již v minulosti se ukázalo, že hospodářský pokrok není udržitelný, pokud není doprovázen zlepšeními v oblasti lidských a občanských práv. Vláda by se měla vzdát plánu na rychlou a bohužel tedy i násilnou restrukturalaci venkova.

2.) Tribunály *gacaca* představují krok dobrým směrem, aby však bylo možné dál v této nastoupené cestě pokračovat, je nutné zvážit možnosti jak podobné instituce trvale zakotvit do výkonu správy. Je otázka, jakou by tyto instituce měly mít formu. *Gacaca* (myslím nyní tradiční sezení pohybující se mimo rámec ústavním zákonem vymezených Tribunálů *gacaca*) může fungovat dál, protože její existence ukazuje, že stále plní svojí funkci ve rwandské společnosti.

3.) Prostor pro spolupráci mezi státní správou a „občanskou společností“ se nachází zejména na nejnižších člancích správy (buňky a sektory). Předáním správy na těchto úrovních do rukou samosprávy je vhodným krokem, jak z někdy prohlašované nevýhody v podobě všudypřítomného státu, udělat výhodu v podobě „všudypřítomné občanské společnosti“.

Závěr

Patnáct let po genocidě je relativně dlouhá doba, která nabízí dostatečný prostor pro zhodnocení dosavadního vývoje politické scény ve Rwandě. V tomto období probíhal ve Rwandě v pořadí již třetí pokus o demokratizaci za vydatné pomoci mezinárodního společenství. Nejprve se jednalo o komplexní přeměnu koloniálního území v samostatný a suverénní stát, přičemž Spojené národy a Belgické království měly na podobu celého procesu velký vliv. Druhé demokratizační vzednutí lze spatřovat v masivní hospodářské pomoci, která se na počátku 90. let přenesla do sféry politického vyjednávání. Události však byly přerušeny občanskou válkou a genocidou. Po roce 1994 tak Rwanda stála před novou vlnou demokratizace. Mohla přitom čerpat ze své bohaté minulosti. Obrazně řečeno moje práce se zaměřila na to, jak se s touto vlnou nová rwandská vláda vypořádá.

Na začátku výzkumu jsem si stanovila dvě pracovní hypotézy, které měly dát rámec mé práci. V nich se zrcadlily tři základní koncepty: demokratizace, náčelnictví a usmíření. Při formulaci diplomového projektu jsem vycházela z předpokladu, že náčelnictví bude důležitým prvkem pro úspěšnost demokratizace i usmíření. V průběhu samotného výzkumu se ukázalo, že základní koncepty jsem zvolila vhodně, avšak dominantním se ukázal být proces demokratizace samotné, přičemž náčelnictví a usmíření představuje pouze jeden z mnoha faktorů majících vliv na podobu demokratizace. Tím se dostávám k samotným výsledkům mé práce a k odpovědím na dané hypotézy.

1.) Náčelnictví nemá vliv na proces usmíření.

Výzkum tuto hypotézu potvrdil. Proces usmíření ve Rwandě se odehrává jednak na rovině organizované státem zřízenými komisemi (NURC a NHRC) a jednak na rovině Tribunálů *gacaca*. O přímé zapojení náčelnictví a potažmo klientských vztahů tak, jak jsem je definovala, usilují pouze tribunály *gacaca*.

Národní komise pro lidská práva (NHRC) je zaměřena především na vyšetřování zločinů proti lidskosti. Její práce spočívá více v kriminalistické práci,

pro kterou nijak nepotřebuje zapojovat laický prvek nebo náčelnictví jako takové. Komise národní jednoty a usmíření (NURC) má již ve své náplni konkrétní práci s místní komunitou. Využívá tak zejména státem organizované tábory a debaty se studenty, s místními elitami a různými organizacemi. NURC pevně drží ve svých rukách celý proces přeměny a nedochází zde k delegování procesu usmíření na samotnou komunitu. Zároveň také explicitně nepracuje s náčelnictvím a na něm založenými klientskými vztahy. Poslední možností, kde může docházet k zapojení tradičních sociálních institucí, jsou tak tribunály *gacaca*. V oblasti usmíření a budování kultury demokracie se mělo jednat o klíčový projekt rwandské vlády a z toho také vycházela velká část legitimacy tribunálů *gacaca*. Navzdory svému názvu, který má odkazovat na starou a v některých oblastech stále spontánně fungující instituci, neprokázal můj výzkum, že jsou splněny základní podmínky pro funkčnost klientských vztahů v rámci tribunálů *gacaca*.

Zaprvé je to dáno samotnou situací, ve které se Rwanda po genocidě nachází. Během 90. let došlo k velké vnitřní i vnější migraci, přičemž mnoho lidí se nevrátilo do svého původního bydliště. Zároveň se změnou režimu přišly do Rwandy vlny původních emigrantů ze sousedních zemí, zejména Tanzanie a Ugandy, kteří opustili svoji zemi v 60. a 70. letech. Někteří z nich se narodili již mimo zemi, kterou považovali za svou původní vlast a představovali pro společnost ve Rwandě nový prvek. V této situaci není možné, aby klientské vztahy byly plně funkční. Vztahy založené na tradici a spoléhající většinou na osobní vztahy jsou velmi citlivé na tak náhlé proměny, jaké proběhly na konci tisíciletí ve Rwandě.

Zadruhé samotná politika vlády není zcela vhodná pro větší zapojení klientských vztahů do procesu usmíření. Tribunály *gacaca* jsou plánované jako dočasná instituce, která má pouze omezenou funkci. Zároveň díky kategorizaci trestů, které mají spadat do její jurisdikce, bude většina postižených ochuzena o pomoc, kterou jim během soudního procesu přislíbili odsouzení. Možnost, že pachatelé budou opět zapojeni do své komunity, je tak minimální. Důraz vlády na tradiční instituce a jejich roli v budování nové africké demokracie si protiřečí s jinými vládními projekty majícími za cíl vytvoření nové rwandské společnosti.

Chápání moderního a tradičního se tak dostává v konkrétních krocích do příkrého rozporu, přičemž tradiční ve své vázanosti na časovou stabilitu nemůže tento nerovný souboj vyhrát. Je zarážející, že vláda provádí rozsáhlou politiku přesídlování a nijak nezvážila, že tyto kroky podkopávají samotné klientské vztahy.

2.) Náčelnictví nemá vliv na proces demokratizace ve Rwandě.

Druhá hypotéza se ve své nulové variantě opět potvrdila stejně jako hypotéza první. Při analýze jsem se zaměřila na samotný proces demokratizace a hledala přitom všechny aktéry zapojující se do politického dění. Klientské vztahy založené na tradici mezi zapojivšími se aktéry nebyly. Důvody pro absenci nejen klientských vztahů, ale v širším pojetí občanské společnosti jako celku, je nutno hledat v kolektivní paměti a v historické zkušenosti.

Již během koloniálního období docházelo k postupnému narůstání vzdálenosti mezi státní správou a „občanskou“ společností. Obě tyto rozsáhlé instituce fungovaly na různé logice a v jejich pozadí stály odlišné hodnotové systémy. Tato tendence našla své vyvrcholení v politice druhé republiky, která byla charakteristickým plebiscitním autoritářským režimem dle Fialovy typologie. Účast na politickém životě měla charakter spíše určitého divadla, kde každý člověk měl svoji roli a nikoliv možnost autonomního jednání.

Legitimita režimu spočívala na zcela jiném základě než je lidová participace občanů na veřejné správě a právě tento fakt stál na počátku konce druhé republiky. Hospodářský rozvoj ztrácel na konci 80. let své tempo a spolu s globální politickou proměnou se otevřel prostor pro politická jednání o podobě nového režimu. Prvním krokem na cestě k přeměně režimu bylo definování a vyprofilování jednotlivých aktérů. Jakékoliv segmenty občanské společnosti nebyly k politickému jednání pozvány. Aktéry politického jednání se staly pouze politické strany, přičemž RPF si své postavení u „kulatého stolu“ musela doslova vybojovat. Spoléhání se na princip, že jakýkoliv aktér profilující se jako politická strana, má právo na své místo při politických jednáních, se stalo pro politickou transformaci osudným. Proces byl rozdroben účelově vznikajícími politickými stranami, které měly přinejmenším pochybnou potencionální voličskou základnu.

Občanská sdružení se od politického vyjednávání distancovala a podobně se zachovala instituce spočívající na tradičních vztazích.

Během několika jarních týdnů proběhla ve Rwandě jedna z nejrychlejších a nejbrutálnějších genocid, které lidstvo ve 20. století zažilo. RPF se stala zachránce Rwandy, ve které téměř nic nezůstalo při starém. Obrovské lidské oběti byly v tomto případě jenom vrcholkem ledovce. Velká vnitřní i vnější migrace spolu se zničenou infrastrukturou postavila prozatímní vládu před velmi náročné úkoly. Jedním z hlavních a deklarovaných cílů vlády bylo vybudování demokratické politické kultury a překonání „kultury“ beztrestnosti. Na cestě k tomuto cíli však nechtěla RPF připustit místo nikomu, kdo by nebyl alespoň částečně pod její kontrolou. Jestliže klientské vztahy dostaly svůj malý prostor v procesu usmíření, demokratizace se nemohly zúčastnit vůbec. Lze tak konstatovat, že ve Rwandě po roce 1994 probíhala dle Huntingtonovy typologie výměna, která však nebyla ve své třetí fázi zakončena „nastolením“ demokratické vlády. Současný režim ve Rwandě má charakter kompetitivního neo-autoritářského režimu, který se pouze v dílčích aspektech liší od podoby vlády během druhé republiky a nelze jej nazvat demokratickým.

Další bádání by se mělo zaměřit zejména na komparaci se sousední Burundi a zejména pak Ghanou, kde došlo k provázání mezi státní správou a náčelnictvím. Zde jsou klíčovým předmětem zájmu konkrétní vládní kroky, které otevřely prostor pro participaci náčelnictví na veřejné správě. Druhým důležitým okruhem pro budoucí bádání je mezinárodní společenství, které je v současné situaci v komplikovaném postavení. Na jedné straně se stále očekává, že bude asistovat při demokratizaci a napomáhat politickému vyjednávání. Na straně druhé je expertní role mezinárodního společenství oslabena, protože se klade důraz na využití místních institucí a aplikaci specifické v mém případě „africké“ demokracie. Další výzkum by se tak měl zaměřit na doporučení pro mezinárodní společenství, jak by se mělo v této situaci chovat.

Vlastní text této práce s poznámkami pod čarou má 280 686 znaků s mezerami (240 011 bez mezer) a 41 026 slov.

Resumé

The question of ideal governance is the key question of political science and the concept of democracy tries to be its answer. The 20th century proved not just the strength of democratic regimes, but their fragility as well. This is the reason why the perception of democracy as the only and universal solution is subsequently being left and why scholars focus their interest towards factors that determine the unique shape of democracy in particular countries. The second trend is the focus on cases, where the authoritarian regimes are changing into democratic ones and vice versa.

Rwanda is a country, where these processes can be observed in several ways. The aim of this diploma thesis is to analyze these processes with an emphasis on events since the second half of the 1980's until 2003, when a new constitution was accepted proving that a new constitution was a step which signified a more solid position of the new regime. This diploma thesis tries to analyze the democratization process in Rwanda and to evaluate the success of the government's effort to include the traditional clientship relations as the chieftaincy into the public administration.

Methodologically the work is based on the comparative methods and specifically on the case study, where the diachronic as well as synchronic comparison is being applied. At the beginning of the research two zero hypotheses were set:

Chieftaincy does not have any influence on the reconciliation process and this hypothesis has been approved by the research. Some space for the involvement of traditional clientship relations into the reconciliation process, which presents an important part of the democratization process, can be found in the level of gacaca tribunals. The role of clientship relations, as identified according to Max Weber, is cut down by several elements. First of all it is the entire situation of the country after the genocide in 1994. After this horrifying event, many Rwandan citizens had left their homes and many traditional relations

were also interrupted. Another restraining factor is the ambivalent policy of the new government itself. The legal framework, which defines the function of gacaca tribunals while seeking for the social equilibrium and justice, is very restrictive and does not allow the creation of reciprocal and more stable relations between victims and perpetrators. The government has also focused on changing the shape of the rural settlements. In some cases, even a forced moving of whole families has occurred which leads to another weakening among the clientship relations even more.

The clientship does not have any influence on the process of democratization. This hypothesis has been approved absolutely. In the first part I have analyzed individual stakeholders engaged in the democratization process. Within this part, I came across social networks which developed from traditional clientship relations. Their influence though cannot be counted as democratizing. The development on the local level shows us that there is a gap between the political stakeholders and so called civic society. The cause of this development must be searched within the collective memory and in the influence of actions of individual stakeholders during the democratization.

Seznam použitých zkratek

- ADL** • Association Rwandaise pour la Défense des Droits de la Personne et des Libertés Publiques
- Rwandská asociace na obranu lidských práv a občanských svobod
- ADRN** • Alliance pour la démocratie et la réconciliation nationale
- Aliance pro demokracii a národní
- APROSOMA** • Association pour la Promotion Sociale de la Masse
- Sdružení pro sociální pozvednutí mas
- ARDHO** • Association Rwandaise pour la Défense des Droits de l'Homme
- Rwandská asociace na obranu lidských práv
- ARENA** • Alliance rwandaise pour la renaissance de la nation
- Rwandská aliance pro obnovení národa
- ASF** • Avocats sans Frontières
- Advokáti bez hranic
- CDR** • Coalition pour la Défense de la Republique
- Koalice na obranu republiky
- CND** • Conseil National du Développement
- Národní rada rozvoje
- CNDP** • Le Congrès National pour la Défense du Peuple
- Národní kongres na obranu lidu
- CNS** • Commission national de synthèses
- Komise národního sjednocení

- Ex-FAR** ● Ex-Forces Armées Rwandais
- Bývalá Rwandská armáda
- FAR** ● Forces Armées Rwandais
- Rwandská armáda
- FDLR** ● Forces Democratiques de Liberation du Rwanda
- Demokratické síly pro osvobození Rwandy
- HNP** ● Hrubý národní produkt
- ICTR** ● International Criminal Tribunal for Rwanda
- Mezinárodní trestní tribunál pro Rwandu
- ICG** ● International Crisis Group
- Mezinárodní krizová skupina
- IDA** ● International Development Association
- Mezinárodní asociace pro rozvoj
- IDP** ● Internally Displaced Person
- Vnitřně vysídlená osoba
- IMF** ● International Monetary Fund
- Mezinárodní měnový fond
- MDR** ● Mouvement Démocratique Républicain
- Demokratické republikánské hnutí
- MPD** ● Movement for Peace and Development
- Hnutí za mír a rozvoj

- MRND** • Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement
- Národní revoluční hnutí za rozvoj
- MRNDD** • Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement et la Démocratie
- Národní revoluční hnutí za rozvoj a demokracii
- NHP** • National Habitat Policy
- Národní bytová politika
- NHRC** • National Human Rights Commission
- Národní komise pro lidská práva
- NMOG** • Neutral Military Observer Group
- Skupina neutrálních vojenských pozorovatelů
- NRA** • National Resistance Army
- Armáda národního odporu
- NURC** • National Unity and Reconciliation Commission
- Komise národní jednoty a usmíření
- OAU** • Organization of African Unity
- Organizace africké jednoty
- OECD** • Organisation for Economic Co-operation and Development
- Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
- ORINFOR** • Office Rwandais d'Information
- Rwandská informační kancelář
- OSN** • Organizace spojených národů

- PARERWA** • Parti Révolutionnaire du Rwanda
• Revoluční strana Rwandy
- PARMEHUTU** • Parti du Mouvement de l'Emancipation Hutu
• Strana za změnu a hutuskou emancipaci
- PDC** • Parti Démocrate Chrétien
• Křesťansko-demokratická strana
- PDI** • Parti Démocratique Islamique
• Islámská demokratická strana
- PECO** • Parti ecologiste
• Ekologická strana
- PL** • Parti Libéral
• Liberální strana
- PRSP** • Poverty Reduction Strategy Paper
• Dokument strategie na zmírnění chudoby
- PSD** • Parti Social-Démocrate
• Sociálně demokratická strana
- PSR** • Parti Socialiste Rwandais
• Rwandská socialistická strana
- RFI** • Radio France Internationale
- RPA** • Rwandan Patriotic Army
• Rwandská vlastenecká armáda

- RPF** ● Rwandese Patriotic Front
- Rwandan Patriotic Front
  - Rwandská vlastenecká fronta
- RTD** ● Rassemblement Travailiste pour la Démocratie
- Shromáždění pracujících za demokracii
- RTLM** ● Radio Télévision Libre des Mille Collines
- Svobodné rádio tisíce hor
- RTLMC** ● Radio Télévision des Mille Collines
- Svobodné rádio tisíce hor
- SAP** ● Structural Adjustment Program
- Program strukturálních změn
- SCR** ● Service Central de Renseignements
- Centrální informační služba
- SOMIRWA** ● Société des Mines du Rwanda
- Rwandská důlní společnost
- TNA** ● Transitional National Assembly
- Přejídné Národní shromáždění
- UDPR** ● Union Populaire et Démocratique du Rwanda
- Rwandská lidově-demokratická unie
- UNAMIR** ● United Nations Assistance Mission for Rwanda
- Pomocná mise Spojených národů pro Rwandu
- UNOMUR** ● United Nations Observer Mission Uganda - Rwanda
- Pozorovatelská mise Spojených národů pro Ugandu a Rwandu

UNAR • Union nationale rwandaise

- Rwandská národní unie

UNDP • United Nations Development Programm

- Rozvojový program OSN

UNHCHR • United Nations High Commissioner for Human Rights

- Vysoký komisař pro lidská práva při Organizaci spojených národů

UNHCR • United Nations High Commissioner for Refugees

- Vysoký komisař Organizace Spojených národů pro uprchlíky

UNECA • United Nations Economic Commission for Africa

- Ekonomická komise Organizace spojených národů pro Afriku

UNOMUR • United Nations Observer Mission Uganda-Rwanda

- Pozorovatelská mise OSN pro Rwandu

UPR • Union de Peuple Rwandais

- Unie rwandského lidu

WB • World Bank

- Světová banka

Seznam použité literatury a pramenů

- ALBRIGHTOVÁ, Madeleine (2003). *Madeleine. „Nejlepší ze všech možných světů.“* Praha: Práh.
- Allafrica.com: *Central Africa: Congo, Rwanda to Sign Landmark Security Pact, but Peace Not Guaranteed.* [online]. [citováno: 6. 4. 2009].
<<http://allafrica.com/stories/200207300021.html>>.
- AFRICAN RIGHTS (1995). *Death, Despair and Defiance*, upravené vydání, London: African Rights.
- ANKUT, Priscilla Yachat. The Role of Constitution Building Processes in Democratization. *IDEA*. [online]. 2005. [citováno: 6. 8. 2008].
<<http://www.idea.int/cbp/upload/CBP-Rwanda.pdf>>.
- AVOCATS SANS FRONTIÈRES, [online]. [citováno: 17. 5. 2009].
<<http://www.asf.be/index.php?module=overadzg&lang=en>>.
- BBC: *France accused in Rwanda genocide.* [online]. [citováno: 6. 8. 2008].
<<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/7542418.stm>>.
- BBC: *Kagame accused over plane attack.* [online]. [citováno: 6. 8. 2008].
<<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/3497688.stm>>.
- BBC: *Profiles: Kagame's opponent.* [online]. [citováno: 22. 4. 2009].
<<http://news.bbc.co.uk/2/hi/africa/3174211.stm>>.
- BIERINGER, Jutta (1998). Zögerlich Richtung Demokratie: Gewalt und Repression seit 1990. In: HARDING, Leonhard (ed.). *Ruanda – Der Weg zum Völkermord. Vorgeschichte-Verlauf-Deutung.* Hamburg: LIT Verlag, 1998, s. 83–98.
- BUREŠ, Oldřich. Když uprchne tři sta tisíc lidí za den. *Infoservis společnosti Člověk v tísni.* [online]. 2003. [citováno: 6. 4. 2009].
<<http://www.infoservis.net/art.php?id=1045161422>>.
- DADDIEH, Cyril K. *Beyond Governance And Democratization In Africa: Toward State Building For Sustainable Human Development.* [online].

- 200?. [citováno: 18. 4. 2009]. <<http://www.jsd-africa.com/Jsda/Winter%201999/articlespdf/ARC-beyond%20governance%20and%20democratization%20in%20Africa.pdf>>.
- DALLAIRE, Roméo (2005). *Shake hands with the devil. The Failure of Humanity in Rwanda*. New York: Carroll & Graf Publishers.
- DALY, Erin (2002). Between Punitive and Reconstructive Justice: The Gacaca courts in Rwanda. In: *International Law and Politics*. Vol. 34.
- DE HEUSCH, Luc (2004). *Rwanda: Odpovědnost za genocidu*. In: ONDERKA, Pavel (ed.). *Afrika: Dvojznačné jaro 1994*. Moravská Třebová: Občanské sdružení Aegyptus, 2004, s. 11–17.
- Demographic Yearbook 1994* (1996). New York: United Nations.
- DES FORGES, Alison (1999). *Leave none to tell the story: Genocide in Rwanda*, New York: Human Rights Watch.
- DES FORGES, Alison; LONGMAN, Timothy (2004). Legal responses to genocide in Rwanda. In: STOVER, Eric; WEINSTEIN, Harvey M. (eds.). *My Neighbor, My Enemy. Justice nad Community in the Aftermath of Mass Atrocity*. New York: Cambridge University Press, 2004, s. 49–68.
- DEVLIN, Claire; ELGIE, Robert (2008). The Effect of Increased Women's Representation in Parliament: The Case of Rwanda. In: *Parliamentary Affairs*, Vol. 61, No. 2, s. 237–254.
- DIAMOND, Jared (2008). *Kolaps: Proč společnosti přežívají či zanikají*. Praha: Academia.
- DVOŘÁKOVÁ, Vladimíra a KUNC, Jiří (1994). *O přechodech k demokracii*. Praha: Slon.
- EWALD, Jonas. A Strategic Conflict Analysis for the Great Lakes Region. *Sida*. [online]. 2004. [citováno 22. 4. 2009]. <http://www.sida.se/?d=118&a=3140&language=en_US>.
- FEIN, Helen (1993). *Genocide: A Sociological Perspective*. London: Sage Publications Ltd.
- FIALA, Vlastimil (2006). *Typologie afrických nedemokratických režimů*. In: Sborník 3. kongresu ČSPV. Olomouc: ČSPV, 2006, s. 76–102.

- FMO Research Guide: The 'new Rwanda': 1994 – Present.* [online]. [citováno: 22. 4. 2009]. <<http://www.forcedmigration.org/guides/fmo027/fmo027-4.htm>>.
- Freedomhouse.org: Country Report – Rwanda (2004).* [online]. [citováno: 12. 4. 2009]. <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2004&country=3014>>.
- Freedomhouse.org: Country Report – Rwanda (2005).* [online]. [citováno: 12. 4. 2009]. <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&country=6819&year=2005>>.
- Freedomhouse.org: Country Report – Rwanda (2007).* [online]. [citováno: 12. 4. 2009]. <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=22&year=2007&country=7259>>.
- Freedomhouse.org: Map of Freedom in the World – Rwanda (2002).* [online]. [citováno: 12. 4. 2009]. <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2002&country=1990>>.
- Freedomhouse.org: Map of Freedom in the World – Rwanda (2008).* [online]. [citováno: 12. 4. 2009]. <<http://www.freedomhouse.org/template.cfm?page=363&year=2008&country=7476>>.
- FOWLER, Jerry (2004). *The Church and Power. Responses to Genocide and Massive Human Rights Abuses in Comparative Perspective.* In: RITTNER, Carol; ROTH, John K.; WHITWORTH, Wendy (eds.), *Genocide in Rwanda. Complicity of the Churches?*, St. Paul, Minnesota: Paragon House Publishers, 2004, s. 65–76 .
- FREUND, Julien (1968). *The Sociology of Max Weber.* New York: Pantheon Books.

- FUJII, Lee Ann. *Killing neighbours. Social dimensions of genocide in Rwanda*, Washington D.C.: The George Washington University. Columbian College of Arts and Sciences, 2006. 227s., vedoucí Ph.D. práce Professor of Political Science Martha Finnemore.
- GASAMAGERA, Wellars. *The Constitution Making Process in Rwanda: Lessons to be learned*. [online]. 2007 [citováno 18. 4. 2009]. <<http://unpan1.un.org/intrdoc/groups/public/documents/un/unpan026620.pdf>>.
- Global Security: Rwanda Civil War*. [online]. [citováno: 16. 4. 2009]. <<http://www.globalsecurity.org/military/world/war/rwanda.htm>>.
- GOUREVITCH, Philip (1999). *We wish to inform you that tomorrow we will be killed with our families. Stories from Rwanda*, New York: Picador.
- GOVERNMENT OF RWANDA (1994). *General Population Survey of 15 August 1991: Analysis of the Final Results*. Kigali: Government of Rwanda.
- GRABINSKI, André; RÖMMER, Christian (1998). Der Völkermord. In: HARDING, Leonhard. *Ruanda – Der Weg zum Völkermord. Vorgeschichte-Verlauf-Deutung*. Hamburg: LIT Verlag, 1998, s. 139–158.
- GUICHAOUA, André (2001?). *Local Government in Rwanda*, Arusha?: ICTR.
- GWILLIM LAW. *Rwanda Provinces: Provinces of Rwanda*. [online]. c2001–2007, poslední revize 21. 4. 2007 [citováno: 17. 10. 2008]. <<http://www.statoids.com/urw.html>>.
- HAVEL, Václav. *Václav Havel – Vybrané projevy: Novoroční projev prezidenta ČSFR Václava Havla*. [online]. 1991. [citováno 25. 11. 2008]. <<http://old.hrad.cz/president/Havel/speeches/index.html>>.
- HINTJENS, Helen M. (1999). Explaining the 1994 Genocide in Rwanda. In: *The Journal of Modern African Studies*, XXXVII., č. 2.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1970). *Authoritarian Politics in Modern Society*. New York: Basic Books.

- HUNTINGTON, Samuel P. (1991-1992). „How Countries Democratize.“
Political Science Quarterly, Vol. 106, No. 4 (Winter, 1991-1992), s. 579–616.
- HUNTINGTON, Samuel P. (2008). *Třetí vlna. Demokratizace na sklonku dvacátého století*. Brno: CDK.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1984). „Will More Countries Become Democratic?“
Political Science Quarterly, Vol. 99, No. 2 (Summer, 1984), s. 193-218.
- CHAMBERS, William N. (1967). Party Development and the American Mainstream. In: CHAMBERS, William N.; BURNHAM, Walter Dean (eds.): *The American Party Systems: Stage of Political Development*, New York: Oxford University Press, 1967, s. 12-13.
- CHAKRABARTY, Dipesh (2000). *Provincializing Europe: postcolonial thought and historical difference*. Princeton, N. J.: Princeton University Press
- CHOSSUDOVSKY, Michel; GALAND, Pierre. The Use of Rwanda's External Debt (1990-1994). The Responsibility of Donors and Creditors. *Global Research*. [online]. 2004. [citováno 20. 4. 2009].
 <<http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=364>>.
- CHRETIEN, Jean-Pierre (2003). *The Great Lakes of Africa. Two Thousand Years of History*. New York: Zone Books.
- IDA at Work: Rwanda: Recovery, Rehabilitation, and Hope*. [online]. [citováno: 16. 4. 2009]. <<http://siteresources.worldbank.org/IDA/Resources/IDA-Rwanda.pdf>>.
- IFES. Electionguide – Election Profile for Rwanda. Results - Parliamentary*. [online]. [citováno: 20. 4. 2009].
 <<http://www.electionguide.org/results.php?ID=380>>.
- IFES. Electionguide – Election Profile for Rwanda. Results - Referendum*. [online]. [citováno: 20. 4. 2009].
 <<http://www.electionguide.org/results.php?ID=358>>.
- ILIBAGIZA, Immaculée (2007). *Přežila jsem*. Praha: Ikar.

- INGELAERE, Bert. The Gacaca courá in Rwanda. In: HUYSE, Luc; SALTER, Mark: *Traditional Justice and Reconciliation after Violent Conflict: Learning from African Experiences*. [online]. 2008. [citováno: 17. 4. 2009]. <http://www.idea.int/publications/traditional_justice/index.cfm>.
- International Crisis Group: "Consensual Democracy" In Post-Genocide Rwanda Evaluating The March 2001 District Elections*. [online]. 2001. [citováno: 16. 4. 2009]. <http://www.crisisgroup.org/library/documents/report_archive/A400453_09102001.pdf>.
- International Crisis Group: Rwanda at the End of the Transition: A Necessary Political Liberalisation*. [online]. 2002. [citováno: 16. 4. 2009]. <<http://www.grandslacs.net/doc/2555.pdf>>.
- JASPERS, Karl (1991). *Otázka viny: příspěvek k německé otázce*. Praha: Mladá fronta.
- JHA, Uma Shankar; YADAV, Surya Narayan (2001?). *Rwanda. Towards Reconciliation, Good Governance and Development*. New Delhi: Association of Indian Africanist.
- JEFREMOVAS, Villia (2002). *Brickyards to Graveyards. From Production to Genocide in Rwanda*. New York: State University of New York Press.
- JONASSOHN, Kurt; BJÖRNSSON, Karin SOLVEIG (1998). *Genocide and Gross Human Rights Violations in comparative perspective*. New Brunswick, NJ: Transaction Publishers.
- KELLER, Jan (2005). *Dějiny klasické sociologie* (2. vydání). Praha: SLON.
- KROSLAK, Daniela (2004). France's Policy Towards Africa. Continuity or Change? In: v TAYLOR, Ian; WILIIAMS, Paul. *Africa in International Politics: External Involvement on the Continent*. Místo vydání: Routledge, 2004, s. 61–82.
- KUMSA, Alemayehu (2004). Genocida ve Rwandě a úloha Spojených národů. In: ONDERKA, Pavel (eds.). *Afrika: Dvojznačné jaro 1994*. Moravská Třebová: Občanské sdružení Aegyptus, 2004, s. 36–44.

- KUPER, Leo (1981). *Genocide: Its Political Use in the Twentieth Century*. New Haven, Conn.: Yale University Press.
- LEBLANC, Lawrence J. (1988). The United Nations Genocide Convention and Political Groups: Should the United States propose an Amendment? In: *Yale Journal of International Law*, Vol. 13. *La Nouvelle Revue*. 323, 31 May 1996.
- LEMARCHAND, René (1970). *Rwanda and Burundi*. London: Pall Mall Press.
- LEMARCHAND, René (1995). The Rationality of Genocide. In: *Issue: A Journal of Opinion*, Vol. 23, No. 2, Rwanda, s. 8–11
- LEMARCHAND, René (1997). The Rwanda Genocide. In: TOTTEN, Samuel; PARSONS, William S.; CHARNY, Israel W. (eds.). *Century Of Genocide: Eyewitness Accounts and Critical Views*, New York: Routledge, 1997, s. 408–423.
- LI, Darryl (2007). Echoes of Violence: Considerations on Radio and Genocide in Rwanda. In: THOMPSON, Allan (eds.). *The Media and the Rwanda Genocide*. London: Pluto Press, 2007, s. 90–109.
- LINDEN, Ian (1977). *Church and revolution in Rwanda*. Manchester: Manchester University Press.
- LONGMAN, Timothy (1999). State, Civil Society, and Genocide in Rwanda. In: JOSEPH, Richard (eds.): *State, Conflict, and Democracy in Africa*. Boulder: Lynne Rienner Publishers 1999, s. 338 – 354.
- LOUŽEK, Marek (2005). *Max Weber: život a dílo weberovské interpretace*. Praha: Karolinum.
- MELVERN, Linda (2004): *Conspiracy to murder. The Rwandan Genocide*, New York: Verso.
- MUTAMBA, John; IZABILIZA, Jeanne. The Role Of Women In Reconciliation And Peace Building In Rwanda: Ten Years After Genocide 1994-2004. *The National Unity And Reconciliation Commission (NURC)* [online]. 2005. [citováno: 12. 4. 2009]. <http://www.nurc.gov.rw/documents/researches/Role_of_women_in_peace_building.pdf>.

- NATIONAL SERVICE OF GACACA JURISDICTIONS. *Inkiko–gacaca*.
 [online]. [citováno 12. 4. 2009]. <www.inkiko-gacaca.gov.rw/pdf/Law.pdf>.
- National Unity and Reconciliation Commission: Report on the Evaluation of National Unity and Reconciliation*. [online]. [citováno: 18. 4. 2009].
 <<http://www.grandslacs.net/doc/2805.pdf>>.
- NDANGIZA, Fatuma (2005). *Presentation on National Unity and Reconciliation Process in Rwanda*. [online]. [citováno: 20. 4. 2009].
 <http://www.devpartners.gov.rw/docs/index.php?dir=Events%2FDevelopment+Partners+Meeting+%28DPM%29%2F2005_DPM%2FPresentations%2FSession+6%2F&download=NURC.pdf>.
- NEWBURY, Catherine (1988). *The Cohesion of Oppression. Clientship and Ethnicity in Rwanda 1860–1960*, New York: Columbia University Press
- NEWBURY, Catherine; NEWBURY, David (1999). A Catholic Mass in Kigali: Contested Views of the Genocide and Ethnicity in Rwanda. In: *Canadian Journal of African Studies/ Revue Canadienne des & Eacute; Etudes Africaines*, XXXIII., č. 2/3, 1999.
- NEWBURY, Colin (2000). Patrons, Clients, and Empire: The Subordination of Indigenous Hierarchies in Asia and Africa, In: *Journal of World History*, Vol. 11, No. 2, s. 227–263.
- NOVÁK, Miroslav (1997). *Systémy politických stran. Úvod do jejich studia*. Praha: Slon.
- OSN, *United Nations Visiting Missions to Trust Territories in East Africa, 1957. Report on Ruanda-Urundi*, T/1346, 6. 12. 1957, příloha č. I.
- OSN. *Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia*. [online]. 1948.
 [citováno: 16. 4. 2009]. <<http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-genocida.pdf>>.
- PITSCH, Anne M. *The Gacaca Law of Rwanda: Possibilities and Problem in Adjudications Genocide Suspens*. [online]. 2002. [citováno: 13. 12. 2008].
 <http://www.cidcm.umd.edu/ict/papers/gacaca_assessment_journal.pdf>.

- POWER, Samantha (2002). *A Problem from Hell: America and the age of genocide*. New York: Harper Perennial.
- PRUNIER, Gérard (1995). *The Rwanda Crisis. History of a Genocide*, New York: Columbia University Press.
- PRZEWORSKI, Adam (1991). *Democracy and the Market. Political and Economic Reforms in Eastern Europe, and Latin America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- RAKUŠANOVÁ, Petra (2005). Třetí sektor a občanská participace v České republice. In: MANSFELDOVÁ, Zdeněk; KROUPA, Aleš. *Participace a zájmové organizace v České republice*. Praha: SLON, 2005, s. 81–103.
- REYNTJENS, Filip (1987). *Chiefs and Burgomasters in Rwanda: The Unfinished Quest for a Bureaucracy*, In: *Journal of Legal Pluralism & Unofficial Law*, č. 25 -26, [staženo z databáze HeinOnline]
- REYNTJENS, Filip (2004). Rwanda, Ten Years on: From Genocide to Dictatorship. In: *African Affairs*, Vol. 103, s. 177 – 210.
- RISTOW, Stefanie; WENDLER, Kay Helge (1998). Der Völkermord: Die Rollen Frankreichs und der Organisation für Afrikanische Einheit. In: HARDING, Leonhard. *Ruanda – Der Weg zum Völkermord. Vorgeschichte-Verlauf-Deutung*. Hamburg: LIT Verlag, 1998, s. 171–182.
- RUMMEL, Rudolph J. (1995). Democracy, Power, Genocide, and Mass Murder. In: *The Journal of Conflict Resolution*, Vol. 39, No. 1, 1995, [staženo z databáze JSTOR].
- RUSESABAGINA, Paul; ZOELLNER Tom (2007). *Obyčejný muž. Svědectví o masakru zpodobněném ve filmu HOTEL RWANDA*, Brno: JOTA.
- RUSTOW, Dankwart A. (1970). Transition to Democracy: Toward a Dynamic Model.“ *Comparative Politics*, Vol. 2, No. 3 (Apr., 1970), s. 337–363.
- RUTAGAMBWA, Elisée (2006). The Rwandan Church: The Challenge of Reconciliation. In: MANUEL, Paul Christopher; REARDON, Lawrence C.; WILCOX, Clyde (eds.). *The Catholic Church and the Nation-state: Comparative Perspectives*. Washington D. C.: Georgetown University Press.

- RYCKMANS, Pierre (1931). *Dominer pour servir*. Brussels: [s. n.]
- RWANDA DEVELOPMENT GATEWAY: *Rwanda Parliament*. [online]. c2005. [citováno: 18. 5. 2009]. <http://www.rwandagateway.org/article.php3?id_article=28>.
- RWANDA REPUBLIC: LEGAL AND CONSTITUTIONAL COMMISSION. *The Constitution of The Republic of Rwanda*. [online]. [citováno: 15. 4. 2009]. <http://www.cjcr.gov.rw/eng/constitution_eng.doc>.
- ŘÍCHOVÁ, Blanka (2000). *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Praha: Portál.
- SARTORI, Giovanni (1991). Rethinking Democracy: Bad Polity and Bad Politics. In: *International Social Science Journal*, No. 129, s. 437 – 450.
- SCHMITTER, Philippe C. (1994). Dangers and Dilemmas of Democracy. In: *Journal of Democracy*, Vol. 5, No. 2, s. 57–74.
- Security Council: Resolution 955 (1994)*. [online]. [citováno: 16. 4. 2009]. <<http://www.un.org/ict/english/Resolutions/955e.htm>>.
- SHILS, Edward (1960). *Political Development in the New States*. Hague: Mouton & Co.
- SPEKE, John H. (1863). *Journal of the Discovery of the Source of the Nile*. London: William Blackwood and Sons.
- STEPAN, Alfred C. (1986). „Paths toward Redemocratization: Theoretical and Comparative Considerations.“ In: O`DONNELL, Guillermo, SCHMITTER, Philippe C.; WHITEHEAD, Lawrence (eds.). *Transitions from Authoritarian Rule: Comparative Perspectives*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1986, s. 65-84.
- STRAUS, Scott (2006). *The Order of Genocide. Race, Power, and War in Rwanda*, Ithaca: Cornell University Press.
- TESAŘ, Filip (2007). *Etnické konflikty*. Praha: Portál.
- The Body: Rwandan Women Infected With HIV Through Rape During 1994 Genocide Ask U.S. for Help Obtaining Drug*. [online]. [citováno: 6. 4. 2009]. <<http://www.thebody.com/content/policy/art11173.html>>.

- TOUSSAINT, Eric. Rwanda: the financiers of the genocide. *CADTM*. [online]. 2004. [citováno 20. 4. 2009].
<<http://www.cadtm.org/spip.php?article611>>.
- TRINES, Stefan (1998). Unterlassene Hilfeleistung bei Völkermord? Die Vereinten Nationen und der Ruanda-Konflikt. In: HARDING, Leonhard (ed.). *Ruanda – Der Weg zum Völkermord. Vorgeschichte-Verlauf-Deutung*. Hamburg: LIT Verlag, 1998, s. 159–170.
- ULLRICH, Janine (1998). Die Ära Juvenal Habyarimana: Aufschwung und Niedergang. In: HARDING, Leonhard (ed.). *Ruanda – Der Weg zum Völkermord. Vorgeschichte-Verlauf-Deutung*. Hamburg: LIT Verlag, 1998, s. 71–82.
- UN Chronicle: RWANDA: ‘Genocidal slaughter’ claims as many as 1 million UN authorizes ‘Operation Turquoise’ to protect displaced persons.* [online]. [citováno: 10. 4. 2009].
<<http://www.un.org/Pubs/chronicle/1994/issue4/0494p4.asp>>.
- UNDP: Rwanda: Millennium Development Goals.* [online]. [2001?]. [citováno: 20. 4. 2009]. <<http://www.undp.org.rw/MDGs.html>>.
- UNDP: The Government of Rwanda Poverty Reduction Strategy Paper.* [online]. 2002. [citováno: 16. 4. 2009]. <<http://www.undp.org.rw/prsp2002.pdf>>.
- UNHCR: Genocida ve Rwandě a její následky. [online]. [citováno: 30. 1. 2009].
<http://www.unhcr.cz/dokumenty/state2000_10.pdf>.
- United Nations High Commissioner for Human Rights (UNHCHR) (1996). *Gacaca: Le Droit Coutumier au Rwanda. Rapport final de la première phase d’enquête sur le terrain*. Kigali, Rwanda: [s. n.].
- UVIN, Peter (1997). Prejudice, Crisis and Genocide in Rwanda. In: *African Studies Review*. XXXX, č. 2.
- UVIN, Peter (1998). *Aiding Violence. The Development Enterprise in Rwanda*. West Harford: Kumarian Press
- UVIN, Peter (200?). *The Gacaca Tribunal in Rwanda*. [online]. [200?]. [citováno: 20. 4. 2009].

<http://www.idea.int/publications/reconciliation/upload/reconciliation_chap07cs-rwanda.pdf>.

VALENZUELA, SAMUEL J. (1990). *Democratic Consolidation in Post-Transitional Settings: Notion Process, and Facilitating Conditions*. [online]. [1990]. [citováno: 10. 11. 2008].

WEBER, Max (1997). *Autorita, etika a společnost: pohled sociologa do dějin*. Praha: Mladá fronta.

VERWIMP, Philip (2003). Testing the Double-Genocide Thesis for Central and Southern Rwanda. In: *Journal of Conflict Resolution*, III., č. 4.

Women in Parliaments: World and Regional Averages. [online]. [citováno: 20. 5. 2009]. <<http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>>.

World Bank (1988). *World Development Report 1988*. New York: Oxford University Press

WÜTHERICH, Peter (1998). Revolution und erste Republik: 1959 – 1973. In: HARDING, Leonhard (ed.). *Ruanda – Der Weg zum Völkermord. Vorgeschichte-Verlauf-Deutung*. Hamburg: LIT Verlag, 1998, s. 57–70.

ŽENÍŠEK, Marek (2006). *Přechody k demokracii v teorii a praxi*. Plzeň: Aleš Čeněk.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia (text)

Příloha č. 1

Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia

8. prosince 1948

Smluvní strany se zřetelem k tomu, že Valné shromáždění Organizace spojených národů prohlásilo v resoluci 96/I ze dne 11. prosince 1946 genocidium za zločin podle mezinárodního práva, přičící se duchu a cílům Organizace spojených národů a zavržený civilisovaným světem. U vědomí, že genocidium způsobilo lidstvu ve všech obdobích dějin veliké ztráty a v přesvědčení, že k osvobození lidstva od tak odporné metly je nezbytná mezinárodní spolupráce. Dohodly se na těchto ustanoveních:

Čl. I

Smluvní strany potvrzují, že genocidium, ať spáchané v míru nebo za války, je zločinem podle mezinárodního práva a zavazují se proto zabraňovati mu a trestati jej.

Čl. II

V této Úmluvě se genocidiem rozumí kterýkoli z níže uvedených činů, spáchaných v úmyslu zničit úplně nebo částečně některou národní, ethnickou, rasovou nebo náboženskou skupinu jako takovou:

- a) usmrcení příslušníků takové skupiny;
- b) způsobení těžkých tělesných ublížení nebo duševních poruch členům takové skupiny;
- c) úmyslné uvedení kterékoli skupiny do takových životních podmínek, které mají přivodit její úplné nebo částečné fyzické zničení;
- d) opatření směřující k tomu, aby se v takové skupině bránilo rození dětí;
- e) násilné převádění dětí z jedné skupiny do jiné.

Čl. III

Trestné jsou tyto činy:

- a) genocidium;
- b) spolčení k spáchání genocidia;
- c) přímé a veřejné podněcování k spáchání genocidia;
- d) pokus spáchání genocidia;
- e) účastenství na genocidiu.

Čl. IV

Osoby, páchající genocidium nebo kterýkoli z ostatních činů vypočtených v článku III, podléhají trestu bez ohledu na to, jde-li o ústavně odpovědné vládní činitele, veřejné úředníky nebo osoby soukromé.

Čl. V

Smluvní strany se zavazují, že učiní ve shodě se svými příslušnými ústavami nutná zákonodárná opatření, aby zajistily účinnost ustanovení této Úmluvy a že zejména stanoví účinné tresty proti osobám, spáchavším genocidium nebo kterýkoli z ostatních činů vypočtených v článku III.

Čl. VI

Osoby obviněné z genocidia nebo z kterýchkoli jiných činů vypočtených v článku III mají být souzeny příslušným soudem toho státu, na jehož území byl tento čin spáchán, nebo takovým mezinárodním trestným soudem, který může být příslušný pro tyto smluvní strany, jež uznaly jeho pravomoc.

Čl. VII

Pokud jde o vydávání provinilců, genocidium a ostatní činy vypočtené v článku III nepokládají se za zločiny politické. Smluvní strany se zavazují povolovat vydávání v takových případech podle svého zákonodárství a podle platných smluv.

Čl. VIII

Každá smluvní strana může požádat příslušný orgán Organizace spojených národů, aby v souhlase s ustanoveními Charty Organizace spojených národů učinil všechna opatření, jež by považoval za nutná k zabránění a potlačení páchání genocidia nebo kteréhokoli z ostatních činů vypočtených v článku III.

Čl. IX

Spory mezi smluvními stranami týkající se výkladu, provádění nebo plnění této Úmluvy včetně sporů týkajících se odpovědnosti státu za genocidium nebo za kterýkoli z ostatních činů vypočtených v článku III, předkládají se na žádost kterékoli sporné strany k projednání Mezinárodnímu soudnímu dvoru.

Čl. X

Tato Úmluva, jejíž znění anglické, čínské, francouzské, španělské a ruské mají stejnou platnost, bude datována dnem 9. prosince 1948.

Čl. XI

Tato Úmluva bude do 31. prosince 1949 otevřena k podpisu jménem kteréhokoli členského státu Organizace spojených národů, jakož i kteréhokoli státu nečlenského, jež Valné shromáždění pozve k podpisu. Tato Úmluva podléhá ratifikaci a ratifikační listiny se uloží u generálního tajemníka Organizace spojených národů. Počínajíc dnem 1. ledna 1950 bude moci přistoupit k této Úmluvě kterýkoli členský stát Organizace spojených národů, jakož i kterýkoli nečlenský stát, který dostane svrchu uvedené pozvání. Listiny o přístupu se uloží u generálního tajemníka Organizace spojených národů.

Čl. XII

Kterákoli smluvní strana může kdykoli oznámením zaslaným generálnímu tajemníkovi Organizace spojených národů rozšířit používání této Úmluvy na všechna nebo některá území, za jejichž zahraniční styky odpovídá.

Čl. XIII

Jakmile bude u generálního tajemníka uloženo prvních dvacet ratifikačních listin nebo listin o přístupu, sepíše o tom generální tajemník protokol, jehož opis zašle všem členským státům Organizace spojených národů a státům nečlenským uvedeným v článku XI. Tato Úmluva nabude účinnosti devadesátého dne ode dne uložení dvacáté ratifikační listiny nebo listiny o přístupu. Ratifikační listiny nebo listiny o přístupu došlé po nabytí účinnosti této Úmluvy, nabudou účinnosti devadesátým dnem ode dne uložení u generálního tajemníka Organizace spojených národů.

Čl. XIV

Tato Úmluva platí po dobu deseti let ode dne, kdy nabude účinnosti. Zůstane v platnosti po další pětiletá období pro ty smluvní strany, které ji nevypovědí alespoň šest měsíců před uplynutím příslušného období její platnosti. Výpověď se provede písemným prohlášením zaslaným generálnímu tajemníkovi Organizace spojených národů.

Čl. XV

Klesne-li v důsledku výpovědí počet smluvních stran této Úmluvy pod šestnáct, pozbude Úmluva platnosti dnem, kdy poslední výpověď nabude účinnosti.

Čl. XVI

Žádost o revisi této Úmluvy může kdykoli vznésti kterákoli smluvní strana písemným oznámením zaslaným generálnímu tajemníkovi. Valné shromáždění rozhodne, zda a jaká opatření nutno učinit o takové žádosti.

Čl. XVII

Generální tajemník Organizace spojených národů vyrozumí všechny členské státy Organizace spojených národů a nečlenské státy uvedené v článku XI:

- a) o všech podpisech ratifikacích a přístupech došlých podle článku XI;
- b) o všech oznámeních došlých podle článku XII;
- c) o dni, kdy tato Úmluva nabude účinnosti podle článku XIII;
- d) o výpovědích došlých podle článku XIV;
- e) o zrušení Úmluvy podle článku XV;
- f) o oznámeních došlých podle článku XVI.

Čl. XVIII

Originál této Úmluvy bude uložen v archivu Organizace spojených národů. Ověřené opisy Úmluvy se rozešlou všem členským státům Organizace spojených národů a nečlenským státům uvedeným v článku XI.

Čl. XIX

Tato Úmluva bude v den, kdy nabude účinnosti, zapsána do rejstříku generálním tajemníkem Organizace spojených národů.

(Zdroj: OSN. *Úmluva o zabránění a trestání zločinu genocidia*. [online]. 1948. [citováno: 16. 4. 2009]. < <http://www.osn.cz/dokumenty-osn/soubory/umluva-genocida.pdf>>.)

Errata:

Ze seznamu literatury na straně 149 vypadl následující titul:

HUMAN RIGHTS WATCH (2001). *Uprooting the Rural Poor in Rwanda*. New York: Human Rights Watch.

Ze seznamu literatury na straně 152 vypadl následující titul:

LEMARCHAND, René (1996). *Burundi: Ethnic Conflict and Genocide*. New York: Woodrow Wilson Centre Press a Cambridge University Press.

Ze seznamu literatury na straně 153 vypadl následující titul:

ORGANIZATION OF AFRICAN UNITY. *Rwanda: The Preventable Genocide. The Report of the International Panel of Eminent Personalities to Investigate the 1994 Genocide Rwanda and the Surrounding Events* [online]. 2000. [citováno: 16. 4. 2009]. <http://www.african-union.org/Official_documents/reports/Report_rowanda_genocide.pdf>.

Ze seznamu literatury na straně 155 vypadly následující tituly:

SKALNÍK, Petr (2004). Politická kultura v postkoloniální Africe. In: SKALNÍK, Petr (ed.). *Politická kultura: antropologie, sociologie, politologie*. Praha: CEFRES, 2004, s. 181 – 222.

SKALNÍK, Petr (2006?). *Politická antropologie a současná Afrika aneb: Jak mohou náčelnictví přispět k rozvoji demokracie?* [online]. 2006? [citováno 22. 4. 2009]. <<http://www.cspv.cz/dokumenty/kongres2006/HP%2020/Petr%20Skalnik.pdf>>.